

BÖLGESEL KALKINMA DERGİSİ

Bilgiden Tecrübeye, Tecrübeden Bilgiye

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
KALKINMA AJANSLARI
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

NİSAN 2024 | CİLT 2 | SAYI 1
ISSN: 2980-0544 | e-ISSN: 2980-0595

Sunuş

Türkiye' de İller Arasında Gelir Farklılıkları:
Kulüp Yakınsama Analizi

Samsun İli Kadın Kooperatiflerinin
Finansal Olmayan Performans Analizi

Kırsalda Nüfus Değişimleri:
TR82 Düzey 2 Bölgesi Üzerine Bir Analiz

Sosyal Sermayenin Göçmen Girişimci Ağlarının
Oluşum Sürecindeki Önemi ve Katkısı

Bölgeler Arası Ekonomik Gelişmişlik Farklılıklarını
Etkileyen Faktörler

T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'nün Yayınıdır

ISSN: 2980-0544 / e-ISSN: 2980-0595

Yıl: 2024 Sayı: 1

Yayın Türü
Yaygın Süreli / Türkçe-İngilizce

Sahibi
T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
KALKINMA AJANSLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
adına
Genel Müdür
Ahmet ŞİMŞEK

Editör
Dr. Deniz AKKAHVE

Editör Yardımcıları
Merve ALTUNDERE
Hasan Teyfik ŞENLİ
Mervener TÜRKEŞ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Zeyneb ERSAYIN

Yönetim Yeri
T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
KALKINMA AJANSLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Adres: Mustafa Kemal Mahallesi Dumlupınar Bulvarı
(Eskişehir Yolu 7. Km) 2151. Cadde No: 154 Çankaya
06510 ANKARA
Tel: 0 312 201 66 53-54
bolgeselkalkinma@sanayi.gov.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bolgeselkalkinmadergisi>

Tasarım/Baskı
Elma Teknik Basım Matbaacılık Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1516/1 Sk. No: 35
Yenimahalle 06378 ANKARA
Tel: 0.312. 229 92 65- Fax: 0.312. 231 67 06
elma@elmateknikbasim.com.tr

Kapak Tasarım
OZC Grup İnternet Teknolojileri Ltd. Şti.

Baskı Tarihi
31.05.2024

Dergi dört ayda bir olmak üzere yılda üç kez yayımlanır.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Deniz AKKAHVE (Dr., Editör)
Zeyneb ERSAYIN (Yazı İşleri Müdürü/Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Abdulvahap YOĞUNLU (Dr., Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Funda KÜLERÜ (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Hasan MARAL (Dr., GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı)
Işıl AYTEK (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Leyla Bilen KAZANCIK (Dr., Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Mehmet YAVUZ (Dr., İzmir Kalkınma Ajansı)
Mustafa IŞIK (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Mustafa Caner MEYDAN (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı)
Osman DEMİRDÖĞEN (Prof. Dr., DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Sinan TÜRKİYILMAZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Burak BEYHAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Can Umut ÇİNER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Derya ALTUNBAŞ (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine YETİŞKUL ŞENBİL (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferda HALICIOĞLU (University of Lincoln)
Prof. Dr. İ.Hakkı GENÇ (BAE American University of Sharjah)
Prof. Dr. Kemal Mert ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ŞENBİL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ŞEKER (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe KUMRAL (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Nihan ÖZDEMİR SÖNMEZ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra GÜNEY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şakir GÖRMÜŞ (Marmara Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

SUNUŞ	5
TÜRKİYE'DE İLLER ARASINDA GELİR FARKLILIKLARI: KULÜP YAKINSAMA ANALİZİ <i>INCOME DIFFERENCES AMONG PROVINCES IN TÜRKİYE: CLUB CONVERGENCE ANALYSIS</i> Burçhan SAKARYA, Vildan BARAN, Mubina İPEK	9
SAMSUN İLİ KADIN KOOPERATİFLERİNİN FİNANSAL OLMAYAN PERFORMANS ANALİZİ <i>NON-FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF WOMEN COOPERATIVES IN SAMSUN PROVINCE</i> Bakiye KILIÇ TOPUZ, Fatih EGE	28
KIRSALDA NÜFUS DEĞİŞİMLERİ: TR82 DÜZEY 2 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ <i>POPULATION CHANGES IN RURAL AREAS: AN ANALYSIS OF TR82 NUTS II REGION</i> Semih KAYA, Ayşe Nur SARIALIOĞLU	45
SOSYAL SERMAYENİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİ AĞLARININ OLUŞUM SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ VE KATKISI <i>AN IMPORTANCE AND CONTRIBUTION OF SOCIAL CAPITAL ON THE FORMATION PROCESS OF IMMIGRANT ENTREPRENEURSHIP NETWORKS</i> Kezban BECERİKLİ, Çiğdem VAROL	62
BÖLGELER ARASI EKONOMİK GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER <i>FACTORS AFFECTING ECONOMIC DEVELOPMENT DISPARITIES BETWEEN REGIONS</i> Oktay GÜVEN	80

SUNUŞ

Bölgesel Kalkınma Dergisinin ikinci cildiyle okuyucuya merhaba diyoruz.

Bölgesel kalkınma hedefiyle yürüttüğümüz tüm faaliyetlerde girişimciliğin; ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerindeki merkezi öneminin farkında olarak girişimciliği teşvik eden, ekonomik büyümeyi ve istihdamı artırmayı hedefleyen politikaları önceliklendiriyoruz. Küresel ölçekte, kadın girişimciliğine yapılan yatırımların, kadınların iş gücüne katılımını artırmak ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak için büyük önem taşıdığı; kadın girişimcilerin başarısının, ekonomik kalkınma süreçlerinde önemli bir yere sahip olduğu vurgularını tüm çalışmalarımıza yansıtmaya hassasiyetle gayret ediyoruz.

Ekonomik büyüme, iş yaratma ve yoksulluğu azaltma alanlarında kritik bir rol oynaması nedeniyle, kadın girişimciliğini ekonominin canlanmasına katkı sağlayan temel bir unsur olarak görüyor; kadınların işletmeler kurmalarını teşvik eden, kadın girişimciliğinin işsizlikle mücadelede stratejik bir rol oynadığını vurgulayan, iş gücü piyasasında kadınların karşılaştığı zorlukları hafifletmeye odaklanan, kadınların ekonomik sisteme entegre edilerek sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesini amaçlayan tüm yaklaşımları önemle destekliyoruz.

Bu yaklaşımların başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için bütüncül bir bakış açısının sergilenmesi; ekonomik, sosyal ve bölgesel politikalar ile uyumun sağlanması gerekliliğinin farkındayız. Dolayısıyla, kadın girişimciliğini destekleyen politikaların geniş kapsamlı ve birbirleriyle uyumlu stratejiler gözetilerek tasarlanması ve uygulanmasının büyük önem taşıdığını biliyoruz.

Kadın girişimciliğinin teşviki, kalkınma hedeflerine ulaşmada stratejik bir öneme sahip olduğundan, Türkiye'nin temel planlama belgelerinde, kadın girişimciliğini destekleyerek kadınların ekonomik hayata katılımını artırmayı amaçlayan politik yaklaşım ve hedefler açıkça ortaya konulmaktadır.

12. Kalkınma Planı, kadın iş gücüne katılım oranını 2028 yılına kadar yüzde 40,1'e, kadın istihdam oranını ise yüzde 36,2'ye çıkarmayı hedeflemektedir. Plan, kırsalda kadın girişimciliğinin ve teknoloji okuryazarlığının artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, tarım işçisi olarak çalışan kadınların ücretli ve kayıtlı hale getirilmesi ile girişimcilik, finansal ve dijital okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlardaki programların kapsamlarının genişletilerek yaygınlaştırılması gibi önlemleri içermektedir.

2024-2026 yılları arasında kapsayan Orta Vadeli Program, dijital ve yeşil dönüşümün iş gücü piyasasına etkileri bağlamında kadınların tam, eşit, güvenceli ve etkin katılımlarını sağlamayı hedeflemektedir.

Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi ise, sosyal içermenin sağlanması ve yoksullukla mücadele edilmesi konusunda yenilikçi modellerin geliştirilmesini; kadın girişimcilik ekosisteminin güçlü olduğu bölgelerde tecrübelerin diğer bölgelere aktarılmasının sağlanmasını; kadınların sosyoekonomik hayata aktif katılımlarının sağlanması amacıyla kadın girişimciliğini destekleyen program ve projelere öncelik verilmesini amaçlamaktadır.

Bu politika ve stratejiler ile uyumlu olarak, kalkınma ajanslarının 2024 yılı teması "Kadın Girişimciliği ve Kadın İstihdamı" olarak belirlenmiştir. Kalkınma ajansları, bu tema doğrultusunda yürüttükleri faaliyetleri sözü edilen hedefleri referans almak suretiyle uygulamaktadır. Nitekim, kalkınma ajansları tarafından kadın

girişimciliğinin desteklenmesi sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal bir yatırım olarak görülmektedir.

Kadınların iş gücüne daha fazla dahil olmalarının, ekonomik kalkınmayı teşvik etmenin yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliğine de katkı sağlayacağı temel prensibinden hareketle, Türkiye’de hem bölgesel hem de ulusal düzeyde kadın girişimciliğine yapılan yatırımların, bu hedeflere ulaşılmasına önemli katkılar sağladığını değerlendiriyor, bu bağlamda, kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmek ve potansiyelini tam anlamıyla kullanabilmelerini sağlamak için kapsamlı politikaların geliştirilmesi ve bu politikaların akademik çalışmalarla desteklenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Bu çerçevede, alanında öncü bir rol üstlenme iddiasıyla yayın hayatına başlayan Bölgesel Kalkınma Dergisi’ne, kadın girişimciliği ve kadın istihdamı alanlarında da literatürü zenginleştirecek yayınlar iletilmesini temenni ediyoruz.

Bölgesel Kalkınma Dergisi, bölgesel kalkınmaya yönelik analitik çözümlere, kuramsal tartışmalara ve uygulamaya yönelik örneklerle ikinci cildinde de yer vermeye devam ediyor. Bu sayıda yer alan ilk araştırma, “Türkiye’de İller Arasında Gelir Farklılıkları: Kulüp Yakınsama Analizi” başlıklı çalışma olup Türkiye’deki iller ve bölgeler itibarıyla kişi başına gelir farklılıkları yakınsama kulüpleri açısından incelenmektedir. Çalışmada belirlenen dönemler itibarıyla iller arasında kişi başına gelirden gözlemlenen eğilim değişikliklerinin nedenleri sorgulanmakta ve politika yapıcılara önemli tespitler sunulmaktadır.

İkinci araştırma makalesi, bölgesel kalkınmanın temel aktörlerinden kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımı ile toplumda kadının rolünün güçlendirilmesi konusunda önemli yeri olan kadın kooperatiflerini Samsun ili örneğinde inceleyen bir çalışmadır. “Samsun İli Kadın Kooperatiflerinin Finansal Olmayan Performans Analizi” başlıklı araştırma Samsun ilinde kayıtlı 15 kadın kooperatifine ilişkin saha çalışmasının bulgularını değerlendirmektedir.

“Kırsalda Nüfus Değişimleri: TR82 Düzey 2 Bölgesi Üzerine Bir Analiz” başlıklı araştırma ise kırsal alandan kentlere yaşanan göçü ve nüfus hareketlerinin sonuçlarını, kırsal alan tanımı sorunsalının gölgesinde Kastamonu, Çankırı ve Sinop illeri özelinde tartışmaktadır. 2050 yılı nüfus tahminleri doğrultusunda, TR82 Düzey 2 Bölgesi kırsalında nüfusun yaşlanma eğilimi değerlendirilmekte buna yönelik öneriler sunulmaktadır.

Dördüncü makale, bölgesel kalkınmanın temel taşlarından olan sosyal sermayenin göçmen girişimciliği ile arasındaki ilişkiyi, ulusal ve uluslararası yazındaki kuramsal ve ampirik çalışmaların bulguları ile değerlendiren bir derleme makalesidir. “Sosyal Sermayenin Göçmen Girişimci Ağlarının Oluşum Sürecindeki Önemi ve Katkısı” başlıklı makalede, göçmen girişimci ağlarının oluşum sürecinde sosyal sermayenin etkisi tartışılmakta göçmen girişimci ağlarının kuruluşunda menşei ülkeden ulus ötesi sosyal alana gömülü olarak yayıldığı değerlendirilmektedir.

“Bölgeler Arası Ekonomik Gelişmişlik Farklılıklarını Etkileyen Faktörler” başlıklı son makale, Türkiye’de gelir dağılımında adaletsizlik, yoksulluk, ülke içi göç hareketliliği olmak üzere toplumsal ve sosyal birçok sorunu beraberinde getiren bölgeler arası farklılıkları büyüteç altına alan; girişimcilik, beşeri sermaye, nüfus dağılımı ve ihracat performansı bakımından değerlendiren bir derlemedir.

Keyifli okumalar dileriz.

Ahmet ŞİMŞEK
Kalkınma Ajansları Genel Müdürü

PREFACE

We present the second volume of the Journal of Regional Development.

In our activities geared towards regional development, we prioritize policies that recognize the pivotal role of entrepreneurship in economic and social development. We are acutely aware of the importance of promoting entrepreneurship as a means to stimulate economic growth and increase employment. Globally, investments in women's entrepreneurship are crucial for enhancing women's participation in the labor force and securing their economic independence. We diligently strive to incorporate the critical role of women's entrepreneurial success in economic development processes into all our endeavours.

Given the pivotal role of women's entrepreneurship in economic growth, job creation, and poverty alleviation, we support approaches that view women's entrepreneurship as a key element in economic revitalization, encourage women to establish businesses, emphasize the strategic role of women's entrepreneurship in combating unemployment, and focus on alleviating the challenges women face in the labor market. These approaches aim to integrate women into the economic system and empower them socially and economically.

We recognize that the successful implementation of these approaches requires a holistic perspective and alignment with economic, social, and regional policies. Therefore, we understand the critical importance of designing and implementing policies that support women's entrepreneurship through comprehensive and coordinated strategies.

Given the strategic importance of promoting women's entrepreneurship in achieving development goals, Turkey's fundamental planning documents clearly articulate policy approaches and objectives aimed at supporting women's entrepreneurship and increasing their participation in economic life.

The 12th Development Plan aims to increase the female labor force participation rate to 40.1% and the female employment rate to 36.2% by 2028. This plan includes measures such as enhancing women's entrepreneurship and technological literacy in rural areas, creating social places for women, ensuring that female agricultural workers are paid and officially registered, and expanding programs in entrepreneurship, financial and digital literacy, and cooperatives.

The Medium-Term Program for 2024-2026 aims to ensure women's full, equal, secure, and effective participation in the labor force in the context of the impacts of digital and green transformations on the labor market.

The National Strategy for Regional Development aims to develop innovative models to ensure social inclusion and combat poverty. It seeks to facilitate the transfer of experiences from regions with strong women's entrepreneurship ecosystems to other regions and prioritizes programs and projects that support women's entrepreneurship to enhance their active participation in socioeconomic life.

In alignment with these policies and strategies, the theme for development agencies in 2024 has been designated as "Women's Entrepreneurship and Women's Employment." Development agencies implement their activities

with reference to these goals, viewing the support of women's entrepreneurship not only as an economic investment but also as a social investment.

Based on the fundamental principle that increasing women's participation in the labor force contributes to economic development and promotes gender equality, we consider that investments in women's entrepreneurship at both regional and national levels in Türkiye significantly contribute to achieving these goals. In this context, we believe that comprehensive policies must be developed to help women entrepreneurs overcome the challenges they face and fully realize their potential, and these policies should be supported by academic research.

In this context, we hope that the Journal of Regional Development, which aims to play a pioneering role in its field, will receive contributions that enrich the literature on women's entrepreneurship and women's employment. The journal will continue to feature analytical studies, theoretical discussions, and practical examples of regional development in its second volume.

The first research article in this issue, titled "Income Differences Among Provinces in Türkiye: Club Convergence Analysis," examines income disparities among Turkish provinces and regions from the perspective of convergence clubs. The reasons behind the observed changes in trends regarding per capita income disparities among provinces are being examined, providing significant insights for policymakers.

The second research article examines women's cooperatives in Samsun, an important area for women's economic and social participation and empowerment. The article, "Non-Financial Performance Analysis of Women Cooperatives in Samsun Province," evaluates the findings of field research on 15 registered women's cooperatives in Samsun.

The third article, "Population Changes in Rural Areas: An Analysis of TR82 Nuts 2 Region," discusses the migration from rural to urban areas and the consequences of population movements, specifically focusing on the provinces of Kastamonu, Çankırı, and Sinop under the shadow of the rural area definition problem. It evaluates the aging population trend in the TR82 Level 2 Region's rural areas based on 2050 population projections and offers recommendations.

The fourth article, a review titled "An Importance and Contribution of Social Capital on the Formation Process of Immigrant Entrepreneurship Networks," explores the relationship between social capital, one of the cornerstones of the regional development, and migrant entrepreneurship, evaluating theoretical and empirical findings from national and international literature. The article discusses the impact of social capital on the formation of migrant entrepreneur networks and the transnational social field spreading from the country of origin.

The final article, "Factors Affecting Economic Development Disparities Between Regions," is a comprehensive review that examines interregional disparities, a phenomenon that brings about numerous social and economic issues, including income inequality, poverty, and internal migration in Türkiye. The article analyzes these disparities in terms of entrepreneurship, human capital, population distribution, and export performance.

We hope you enjoy this issue.

Ahmet ŞİMŞEK

Director General
DG of Development Agencies

TÜRKİYE'DE İLLER ARASINDA GELİR FARKLILIKLARI: KULÜP YAKINSAMA ANALİZİ

INCOME DIFFERENCES AMONG PROVINCES IN TÜRKİYE:
CLUB CONVERGENCE ANALYSIS

Burçhan SAKARYA¹
ORCID: 0000-0002-8987-2168

Vildan BARAN²
ORCID: 0009-0009-6782-3697

Mubina İPEK³
ORCID: 0009-0002-7313-0386

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'deki iller ve bölgeler itibarıyla kişi başına gelir farklılıkları yakınsama kulüpleri açısından incelenmektedir. Bu kapsamda öncelikle Phillips ve Sul (2007) kulüp yakınsama analizi ile 2004-2022 dönemi geçiş patikası belirlenmiş ve 2004-2016 ile 2017-2022 olmak üzere iki belirgin alt dönem tespit edilmiştir. Daha sonra bu dönemler itibarıyla beta yakınsama analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları, iller arasında kişi başına gelirden 2004-2016 döneminde gözlenen yakınsama eğiliminin 2017-2022 döneminde iraksama eğilimine döndüğünü ortaya koymaktadır. Bu eğilimlerin sebepleri, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) sektörel bileşimindeki büyüme hızları ve sektörel istihdam paylarındaki gelişmeler üzerinden analiz edilmiştir. Sanayi ve tarım sektörlerinde, katma değer büyümesi bakımından söz konusu iraksama açıklanamazken, hizmetler sektöründeki eğilimler iraksama açısından belirleyicidir. Toplam hizmetler sektörüne doğru gözlenen bu dönüşüm, sektörel istihdam paylarında da görülmektedir. Düşük gelirli bölgelerde toplam istihdam içinde hizmetler sektörü istihdamının payı, görece yüksek gelirli bölgelere göre daha fazla artmıştır. Sanayi sektörünün alt sektörleri itibarıyla teknoloji yoğunluğu açısından bölgesel dağılımının incelenmesinin ve sanayi katma değerindeki yatay seyirin nedenlerinin araştırılmasının kalkınma politikalarının belirlenmesine yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beta Yakınsaması, Yakınsama Kulübü, Türkiye İl Bazında GSYH, Sektörel Katma Değer

Abstract

This study analyzes per capita income differences by provinces and regions in Türkiye in terms of convergence clubs. In this context, firstly, Phillips and Sul (2007) club convergence analysis was used to determine the transition path for the period 2004-2022 and two distinct sub-periods, 2004-2016 and 2017-2022, were identified. Subsequently, beta convergence analysis was performed for these periods. The findings of the study reveal that the convergence trend observed in per capita income among provinces in the 2004-2016 period turned into a divergence trend in the 2017-2022 period. The reasons for these trends are analyzed through the growth rates in the sectoral composition of Gross Domestic Product (GDP) and the developments in sectoral shares in employment. While the divergence cannot be explained in terms of industry and agriculture value added growth, the divergence can be mainly attributed to the trends in the services sector. This transformation towards the total services sector is also observed in sectoral employment shares. In low-income regions, the share of services sector employment in total employment increased relatively more than in high-income regions. It is considered that analyzing the regional distribution of the industrial sector in terms of technology intensity by sub-sectors and analyzing the reasons behind the flat course of industrial value added will help in determining development policies.

Keywords: Beta Convergence, Convergence Club, Türkiye Provincial GDP, Sectoral Value Added

1 Doç. Dr., T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, bsakarya@gmail.com

2 SBB Uzmanı, T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, vildanbaran342@gmail.com

3 SBB Uzman Yrd., T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, mubinaipek@gmail.com

Giriş

Bölgeler arası gelir farklılıkları; artan göç, geri kalan bölgelerdeki nüfusun ve dolayısıyla talebin azalması, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler nedeniyle ülke kalkınmasında olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının azaltılması kalkınma politikalarının odağında olmaya devam etmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle Türkiye'de bölgesel büyüme farklılıklarının yakınsama kulüpleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu yöntemle farklı karakteristik özellikler tespit edilen dönemler itibarıyla yakınsama hipotezinin, kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve GSYH'nin alt sektörleri üzerinden sınanması hedeflenmiştir.

Çalışma, kulüp yakınsama analizi yaklaşımıyla geçiş dönemlerinin belirlenmesi yoluyla bölgesel milli gelir serilerinde dönem kırılmalarının tespit edilmesi açısından bir yenilik arz etmektedir. Çalışma aynı zamanda en son yayımlanmış olan 2022 yılı iller itibarıyla GSYH verisine ilişkin ilk değerlendirme ve yakınsama analizi olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmanın kullandığı veri seti açısından bir diğer önemi ise, 6 Şubat 2023 ve 20 Şubat 2023 tarihlerinde ardışık olarak yaşanan; Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa olmak üzere 11 il genelinde ciddi yıkıma neden olan deprem felaketi öncesi dönemi kapsayan bir referans çalışma olma niteliği taşımasıdır. "Asrın Felaketi" olarak da tanımlanan depremde, 120 bin km²lik bir alanda 14 milyon kişi etkilenmiş, 53.537 kişi hayatını kaybetmiş, 107.204 kişi yaralanmıştır (SBB, 2023: 9-12 ve SBB, 2024: 6-8). Tüm insani, toplumsal acı ve kayıpların yanında böylesi bir felaketin ekonomik bir kırılma yaratması ve bu kapsamda deprem öncesi durumun her perspektiften değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Özellikle Türkiye için yapılan çalışmalar incelendiğinde yazında gerek beta yakınsaması gerekse Phillips ve Sul (2007; 2009) kulüp yakınsaması yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı ve analizlerin, farklı İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics/

NUTS) grupları için uygulandığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada, Phillips ve Sul (2007; 2009) kulüp yakınsaması yönteminin alt sonuçlarından türetilen dönemselleştirme üzerinden yakınsamanın farklı zaman aralıkları açısından irdelenmesi yazına bir yenilik olarak sunulmaktadır.

Nitekim yazında yer alan iki yöntemin birleştirilmesi ve 2022 yılı verilerini içermesiyle, çalışmanın güncel değerlendirmelere katkı sağlayacağı düşünüldüğünde, bu anlamda yazında bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada ilk olarak yakınsama kavramını açıklayan ve özellikle Türkiye'ye yönelik uygulamalı çalışmaları dikkate alan bir yazın taraması gerçekleştirilmektedir. İzleyen bölümde yöntem ve veri seti sunulurken, aynı zamanda mevcut duruma yönelik tespitlere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde analiz sonuçları değerlendirilmekte olup, son bölümde genel tespit, sonuç ve öneriler yer almaktadır.

1. Literatür Taraması

1.1. Yakınsama Hipotezi ve Temel Kavramlar

En yalın haliyle, ekonomik büyüme ve kalkınma yazınında, "yakınsama" hipotezi, fakir ve zengin ülkeler arasındaki gelir düzeylerinin zaman içinde birbirine yaklaşacağını öne sürmektedir. Bu hipotez, gelir seviyeleri arasındaki farkın zaman içinde azalmasının iki temel unsurla olacağını ifade etmektedir. Birincisi, fakir ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüme eğiliminde olmasıdır. İkincisi ise, fakir ülkelerin zengin ülkelerin gelir düzeylerine doğru kademeli olarak yaklaşmasıdır.

Ülkeler arası gelir farklılıklarını açıklamaya yönelik çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bu kuramlardan, yazında üzerine en çok çalışılan neoklasik büyüme kuramına (Solow, 1956) göre; iş gücü arzının artış oranı, sermaye stoku ve teknolojik yenilik büyümenin ana belirleyicileridir. Neoklasik kuram uzun vadede ülkeler arasında kişi başına düşen gelirin yakınsamasını öngörmektedir. Uzun dönemde, sermayenin marjinal verimliliği azalmakta ve ülkeler arasındaki faktör hareketliliği ülkeler arasında gelirin yakınsamasını sağlamaktadır.

Barro ve Sala-i-Martin (1992) çalışmasında, Solow'un (1956) ülkeler arası öngördüğü yakalama/yakınsama önermesini, bölgeler arası düzeye getirmiştir. Barro ve Sala-i-Martin'e (1992) göre, bölgeler arasında ekonomik büyüme hızları arasındaki fark, zaman içinde azalma eğilimindedir. Büyüme oranlarındaki bu yakınsama, sermaye hareketliliği ve teknoloji transferi gibi faktörlere dayanmaktadır. Galor'un (1996) çalışmasında, zaman içinde büyüme hızlarındaki bu farkın azalmasının ülke ve bölge özelliklerine göre üç sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, mutlak yakınsama olarak tanımlanan; ülkelerin kişi başına gelirlerinin, uzun dönemde bir mutlak denge gelir düzeyine yakınsayacağı hipotezidir. İkinci hipotez; mutlak gelir düzeyinden ziyade, yapısal özellikleri benzeşen ülkelerin kişi başına gelirlerinin, başlangıç koşullarından bağımsız olarak uzun vadede birbirine yakınsayacağı biçiminde sunulan koşullu yakınsama hipotezidir. Kulüp yakınsama hipotezi olarak ifade edilen üçüncü hipotez ise, başlangıç koşulları ve yapısal özellikler açısından benzer ülke gruplarının ortak bir durağan durum dengesine yakınsayacağını ileri sürmektedir.

Uygulamada yakınsama, beta (β) veya alfa (α) yakınsama olmak üzere iki farklı katsayı üzerinden sınımlanmaktadır. Log-doğrusal bir denklem formunda mutlak, koşullu veya kulüp yakınsama hipotezinin sınımlanabilen yakınsama uygulamalarında, beta yakınsaması görece fakir ülkelerin (veya bölgelerin) görece zengin olanlardan daha hızlı büyümesini ve yakınsamasını ifade etmektedir (Sala-i-Martin, 1996). Bu kapsamda yakınsama için genel tahmin denklemi aşağıdaki (Eşitlik 1) gibi ifade edilebilir.

$$\ln\left(\frac{rgsyh_{i,t+T}}{rgsyh_{i,0}}\right) = \alpha - \beta \ln(rgsyh_{i,0}) + u_i \quad (1)$$

$$\beta > 0 \text{ ise yakınsama var} \quad (1a)$$

1.2. Türkiye'de Yakınsama Konusunda Yürütülen Çalışmalar

Türkiye'de farklı dönemler için farklı yöntemlerle ve veri setleriyle yakınsama üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarında ait özet değerlendirme, Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Türkiye için Son Dönemde Gerçekleştirilen Yakınsama Çalışmalarından Seçilmiş Örnekler (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir.)

Yazar	Tespitler	Yöntem
Filiztekin (2009)	Türkiye'de iller arası ayrışma tespit edilmektedir.	Doğrusal olmayan EKK ve Panel Sabit Etki
Gömlüksiz, Şahbaz ve Mercan (2017)	Türkiye'de bölgesel düzeyde yakınsama hipotezinin geçerliliğini teyit etmektedir.	Beta yakınsama analizi
Gündem (2017)	Türkiye'nin İBBS Düzey 2 bölgeleri bazında yakınsama vardır.	Yakınsama analizi (koşulsuz ve koşullu beta yakınsaması) ve mekansal ekonometrik yöntemler (SAR, SEM)
Öz (2017)	Türkiye'de iller arasında gelir yakınsaması vardır. Beşeri sermaye dahil edildiğinde yakınsamanın yükseldiği bulunmuştur.	Doğrusal olmayan EKK
Aksoy, Taştan ve Kama (2019)	Türkiye'de il düzeyinde mutlak veya koşullu yakınsama yoktur. Kulüp yakınsaması vardır.	Phillips ve Sul (2007) kulüp yakınsaması
Bolkol (2019)	Türkiye'nin bölgeleri arasında, özellikle 2008 krizi sırasında, bir yakınsama eğilimi vardır. Ancak, çalışmanın tüm inceleme dönemi için Türkiye'nin bölgeleri arasında yakınsama veya ıraksama olduğu söylenemez.	Beta yakınsama analizi Sabit etkili panel regresyon
Çapar ve Yayla (2019)	Türkiye'de özellikle bozulan milli gelir dağılımı düzeyinde gelir yakınsaması vardır.	Beta yakınsama analizi Mekansal etki analizi
Doğan ve Kındap (2019)	Sigma ve beta yakınsama yöntemlerine dayalı olarak 2004-2011 yılları arasında Türkiye'deki İBBS Düzey 2 bölgelerinde gelir yakınsaması bulunmaktadır.	Sigma yakınsama yöntemi Beta yakınsama analizi
Karahasan (2020)	Türkiye'de bölgeler arası ortalama yakınsama yoktur. Yakınsama kulüplerinin oluşumu belgindir.	Markov zinciri analizleri Mekansal gecikmeli koşullandırma

Tablo 1: Türkiye için Son Dönemde Gerçekleştirilen Yakınsama Çalışmalarından Seçilmiş Örnekler (Devamı)

Yazar	Tespitler	Yöntem
Konat (2021)	Türkiye'de bölgeler arasında gelir yakınsaması olmadığı sonucuna vararak gelir eşitsizliği ve dengesizliğine işaret etmektedir.	Panel birim kök testi
Öztürk ve Gültekin (2021)	2004-2017 döneminde yakınsama vardır. Yakınsama 2008 küresel finans krizi kaynaklıdır.	Sigma ve mutlak beta yöntemi
Yazgan ve Ceylan (2021)	Türkiye'de 26 İBBS Düzey 2 bölgesi için kişi başı gelir yakınsaması incelenmiş 8 yakınsama kulübü ve bir tane de iraksama kulübü bulunmuştur.	Phillips ve Sul (2007) kulüp yakınsaması
Coşkun ve Demir (2022)	Türkiye'de kişi başına reel GSYH'de kulüp yakınsaması ve bölgeler arasında gelir yakınsaması vardır.	Phillips ve Sul (2007, 2009) süreci Lyncker ve Thoennesen (2017) süreci
Türkmen, Yarabaşı ve Emsen (2022)	Türkiye'de il düzeyinde enerji tüketiminin yakınsaması vardır.	Uzamsal dinamik gecikme (SDAR) Mekansal dinamik hata (SDEM) Mekansal dinamik Durbin modelleri
Yiğitli (2022)	İşsizlik oranlarının yakınsaması vardır.	Beta yakınsama analizi
Aşık, Karakoç ve Pamuk (2023)	Türkiye'de beta yakınsama analizine göre gelir yakınsaması vardır. Theil ayrıştırma analizi ise, kişi başına düşen katma değerdeki farklılıkların zaman içinde ters U şeklinde olduğunu göstermektedir.	Tarım, sanayi ve hizmetler için kişi başına düşen katma değer ve her idari birim için kişi başına düşen GSYH endekslerinin oluşturulması
Bolkol (2023)	Türkiye'de iller arasında farklılaşma vardır. Gelir yakınsaması yoktur.	Bölgesel analiz için panel sabit etkili regresyon ve neoklasik beta yakınsama metodolojisi
Karaş ve Karas (2023)	Türkiye'de gelir yakınsaması hakkında yeterli kanıt yoktur. (Türkiye'de maliye politikalarının yakınsamasına, vergiler açısından odaklanmaktadır.)	Panel Eşik Birim Kök Testi (Panel TAR) ve Evans-Karras Doğrusallık Yakınsama testi
Kartal ve Karşıyakalı (2023)	Türkiye'de 2004-2020 döneminde 26 İBBS Düzey 2 bölgesi bazında kişi başına gelirden yakınsama yoktur. 5 yakınsama kulübü vardır.	Phillips ve Sul (2007, 2009) kulüp yakınsaması
Ursavaş ve Mendez (2023)	Türkiye'de il düzeyinde yakınsama yoktur. Kişi başına gelirin il düzeyinde 6 farklı yakınsama kulübü vardır.	Doğrusal olmayan dinamik faktör modeli

Farklı dönemler için gerçekleştirilen bu çalışmalar incelendiğinde yakınsama analizlerinde sıklıkla beta yakınsama analizinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer önemli husus, çalışmaların bulgularında genel bir tutarlılığın tespit edilememesidir. Araştırma dönemlerinin yüksek oranda belirleyici olması beklenmekle beraber özellikle 2004 sonrası döneme ilişkin çalışmalarda yakınsama açısından farklı sonuçlara ulaşılmış olması dikkat çekmektedir. Burada bulgular açısından belirleyici olan bir diğer husus ise yakınsama için kullanılan değişkenin seçimidir. Türkiye için yapılan çalışmalarda, uluslararası yazınla uyumlu bir şekilde, sıklıkla İBBS Düzey 3 ve İBBS Düzey 2 bölgeleri ayırımında kişi başına GSYH değişkeninin kullanıldığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda örneğin Türkmen ve diğerlerinde (2022) enerji tüketimi; Karaş ve Karas (2023) çalışmasında kamu gelir ve harcamaları; Çapar ve Yayla'da (2019) ise gelir dağılımı benzerliği değişkenleri gibi farklı kalkınma

odaklı ekonomik göstergeler üzerinden yakınsama hipotezinin sınındığı görülmektedir. Ayrıca, son dönem çalışmalarında 2008-2009 küresel finansal krizin Türkiye ekonomisinde yakınsama açısından önemli etkilerinin olduğu zımni olarak ifade edilmektedir. Bu dönemin özellikle görece "zengin" batı illeri üzerindeki olumsuz etkisinin, görece "fakir" illere göre daha sert olduğu ve bu durumun görece yakınsamayı desteklediği sonucu raporlanmaktadır.

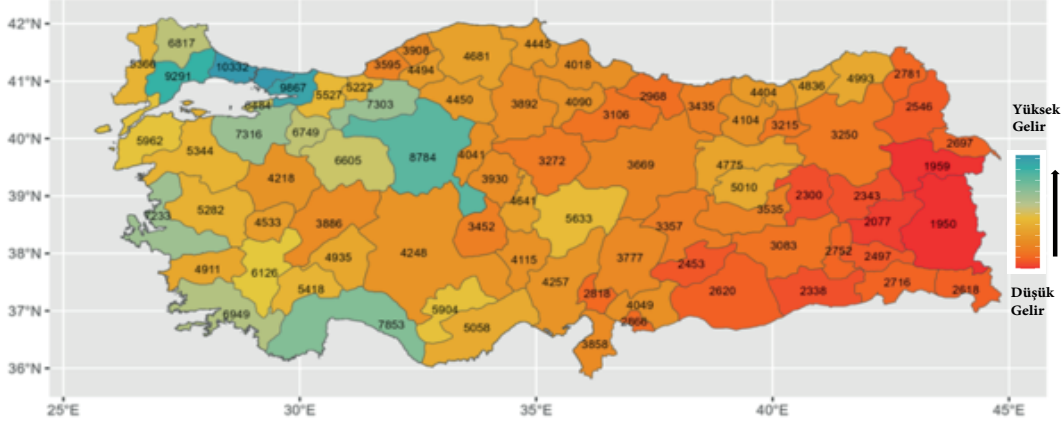
2. Veri ve Yöntem

2.1. Veri

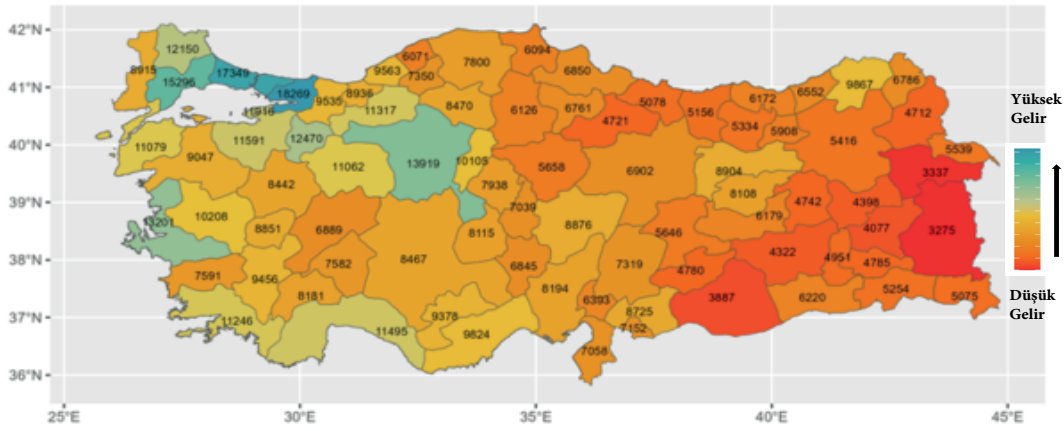
Bu çalışmada gelişmişlik ölçütü olarak Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) iller itibarıyla kişi başına GSYH verisi kullanılmıştır. Bu değişkenin tercih edilmesindeki ana neden, iller itibarıyla kişi başına GSYH verilerinin, iller itibarıyla GSYH serileriyle birlikte yayımlanması ve içsel tutarlılığa sahip olmasıdır.

Türkiye’de iller bazında kişi başına gelirin 2004 ve 2022 yıllarındaki dağılımı, aşağıdaki şekillerden (Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3) izlenebilmektedir. Söz konusu dönemde bazı illerin kişi başı gelirlerinde önemli artışlar kaydedilmiştir. Buna karşın genel olarak bakıldığında kişi başına gelir farklılıklarının korunduğu gözlenmektedir. 2004 yılında kişi başına gelir sıralamasında en üstte yer alan 5 ilin ortalama

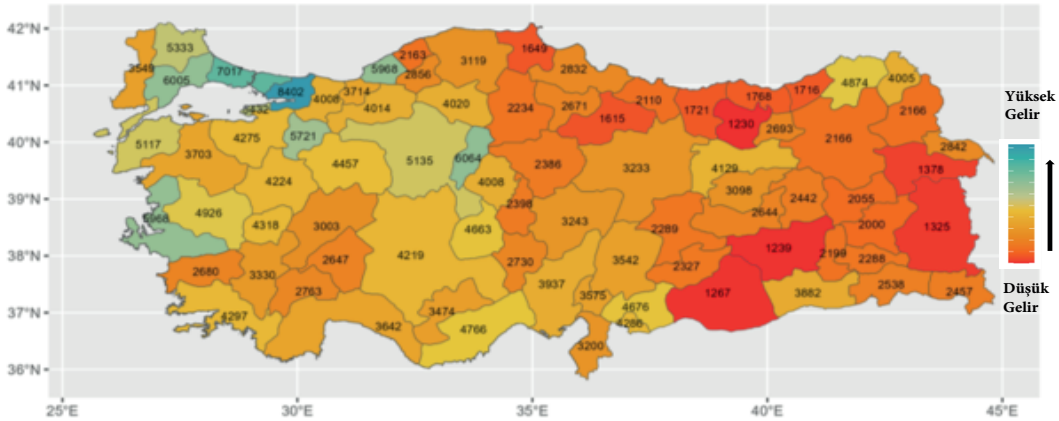
kişi başına geliri, en altta yer alan 5 ilin ortalama kişi başına gelirinin 4,3 katı iken 2022 yılında bu oran 4,1’e gerilemiştir. Söz konusu oranın, özellikle küresel finansal kriz sonrasında hızla azalma eğilimine girdiği, ancak 2016 yılından itibaren bu eğilimin tersine döndüğü ve 2020 yılında ortaya çıkan salgınla bu orandaki artış eğiliminin daha da belirginleştiği gözlenmektedir.

Şekil 1: 2004 Yılı İllere Göre Kişi Başına Milli Gelir (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

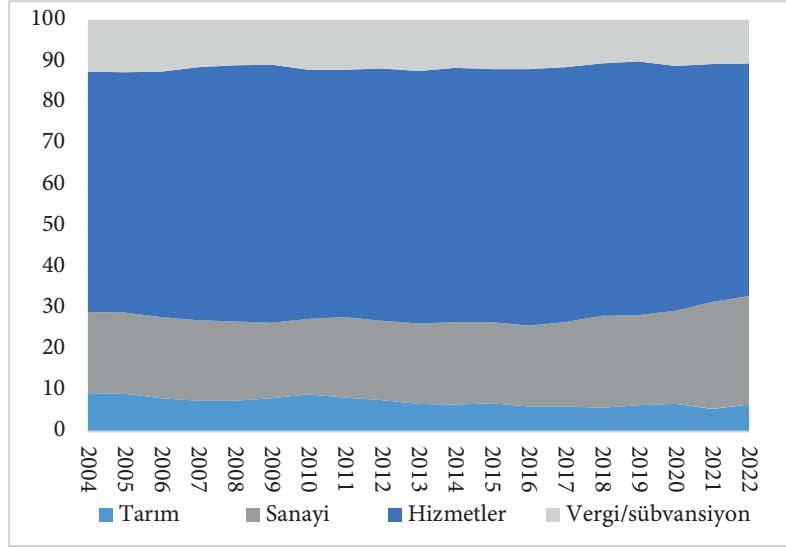
Şekil 2: 2022 Yılı İllere Göre Kişi Başına Milli Gelir (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Şekil 3: 2004-2022 Dönemi İllere Göre Kişi Başına Milli Gelir Farkı (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

2004-2022 döneminde iller arasında kişi başına gelir yakınsaması analiz edilirken, GSYH'nin üretim yönünden alt bileşenlerindeki gelişmelerin bu analize ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda

GSYH'nin sektörel bileşenlerinin 2004-2022 döneminde gelişimi incelendiğinde (Şekil 4), tarım sektörü katma değerinin gerileme eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

Şekil 4: GSYH'nin Sektörel Katma Değer Payları (%) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Söz konusu dönemde sanayi sektörü katma değerindeki gerileme eğiliminin 2020 yılından sonra tersine döndüğü gözlenmektedir. Bu gelişmede salgın sonrası imalat sektöründe gözlenen toparlanmanın etken olduğu değerlendirilmektedir.

İnşaat dahil olmak üzere, toplam hizmetler sektörü katma değeri özellikle küresel finansal krizin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar payını artırmış ve sonrasında 2020 yılına kadar yatay seyretmiştir. 2020 yılında ortaya çıkan salgın sonrası düşen turizm ve taşımacılık gelirlerinin etkisiyle hizmetler sektörü katma değerinin payı ılımlı olarak gerilemiştir.

2.2. Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında 2007'de Phillips ve Sul tarafından geliştirilen ve öncelikle geçiş ekonomileri arasındaki tekil farklılıkların ve yakınsamaların tespit edilmesi için önerilen bir panel veri yöntemi olan yakınsama kulüpleri yöntemi kullanılmaktadır.

Phillips ve Sul (2007) geliştirdikleri metodolojiyle, ülkelerin veya bölgelerin dengesizlik konumlarından kendilerine ait durağan denge noktalarına doğru hareket ettiğini; adeta kendi kulüplerine yönelmekte

olduklarını ileri sürmektedir. Bu hipotez, benzer yapısal özelliklere sahip ülkelerin veya bölgelerin başlangıç koşullarının da benzer olduğu ve zamanla değişkenlerin uzun dönemde birbirlerine yakınsadığı varsayımına dayanmaktadır.

Kümeleme analiziyle ele alınan ülkeler, sektörler veya bölgeler, ortak özelliklere sahip değişkenler temelinde gruplandırılmakta ve her bir grupta yakınsama olup olmadığı, log (t) testi ile kurulan yeni bir algoritma aracılığıyla belirlenmektedir. Yakınsama hipotezinin kabul edildiği durumda, benzer geçiş süreçlerine sahip ülkelerin veya bölgelerin kendi aralarında kümelenme eğilimi göstermesi beklenmektedir. Bu analiz yöntemi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı konularında sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak uygulamalı kalkınma yazınında yer almaktadır.

Modelin zamanla değişen bir katsayı faktör modeline dayanması, yöntemin güçlü yanı olarak ifade edilmektedir. Phillips ve Sul (2007) yakınsama kulüpleri algoritmasında, ilk aşamada, tüm örneklem arasında genel bir yakınsama sınanmaktadır. Bu amaçla kullanılan test modeli aşağıda (Eşitlik 2) verilmektedir. Burada i kesit değişkenini, t ise zaman boyutunu ifade etmektedir.

$$X_{it} = g_{it} + a_{it} \quad (2)$$

Denklemden (Eşitlik 2), ortak kalıcı bileşenler X_{it} ile geçici değişkenler a_{it} ve sistematik değişkenler g_{it} ile gösterilmektedir. Eşitlik 2, panel veri setinin tüm kesit boyutunu içeren ve zamanla değişen bir ortak bileşen değişkeni olan μ_t yardımıyla yeniden düzenlendiğinde aşağıdaki doğrusal form (Eşitlik 3) elde edilmektedir:

$$X_{it} = \left(\frac{g_{it} + a_{it}}{\mu_t} \right) \mu = \delta_{it} \mu_t \quad (3)$$

Tüm i ve t için δ_{it} ülkeye özgü bir unsur iken μ_t , X_{it} panelindeki tüm ülkeler için ortak olan ve zamanla değişen bir bileşendir. δ_{it} ortak eğilim bileşeni μ_t ve X_{it} arasındaki bireysel ekonomik mesafenin bir şeklini ifade etmektedir. Ortak bir bileşen olan μ_t , geçiş parametresine ulaşmak için ölçeklendirme yoluyla çıkarıldığında Eşitlik 4'teki formüle ulaşmaktadır:

$$h_{it} = \frac{X_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N X_{it}} = \frac{\delta_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N \delta_{it}} \quad (4)$$

Eşitlik 4'te h_{it} , t zamanında panel ortalamasına göre yüklem katsayısını (δ_{it}) ölçen bağıl geçiş katsayısı ya da parametresi olarak tanımlanır. Bağıl geçiş parametresinin yatay kesit ortalamasının 1 olup varyansının 0'a yakınsadığı Eşitlik 4'ten sonra log(t) regresyon testi denilen bir regresyon yakınsama testi uygulanmaktadır (Eşitlik 5).

$$\log \left(\frac{H_1}{H_t} \right) - 2 \log L(t) = \alpha + \beta \log t + u_t \quad (5)$$

$$t = [rT], [rT] + 1 \dots \dots \dots, T \text{ ve } r > 0 \quad (5a)$$

Eşitlik 5a'da gösterilen rT , regresyondaki ilk gözlemdir. Monte Carlo gözlemlerine dayanarak

Phillips ve Sul (2007) çalışmasında, $T \leq 50$ olduğunda $r = 0,3$ olarak önerilmektedir. t değeri $-1,65$ 'ten küçük ise yakınsamanın sıfır hipotezi reddedilir. Log(t) testi olarak adlandırılan bu yöntemle göre panelin bir bütün haliyle yakınsaması reddedilirse kümeleme mekanizmasına geçilmektedir.

3. Uygulama

3.1. Yakınsama Kulüpleri Analizi

Türkiye'de 2004-2022 döneminde İBBS Düzey 3 bölgelerinde kişi başına milli gelirdeki yakınsama-ıraksama varlığı, Phillips ve Sul (2007; 2009) tarafından önerilmiş olan yöntem ile R programlama dilinde incelenmiştir. Phillips ve Sul'un (2007; 2009) önerdiği yöntemin R programlama dilindeki uygulaması, Sichera ve Pizzuto tarafından geliştirilmiş olup Convergence Clubs paketi içerisinde yer almaktadır (Sichera ve Pizzuto, 2019).

İlk aşamada tüm illerin yakınsayıp yakınsamadığını doğrulamak için tüm örneklem üzerinde log-t testi uygulanmıştır. Yakınsama boş hipotezi, t değeri $-3,483$ olup $-1,65$ 'ten küçük olduğu için % 5 güvenilirlik düzeyinde reddedilmiştir. Bu nedenle, Türkiye'de 81 il için kişi başına milli gelirden genel bir yakınsama olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç yazınla uyumludur (Kartal ve Karşıyakalı, 2023; Yazgan ve Ceylan, 2021; Aksoy vd., 2019; Karagül vd., 2019).

Phillips ve Sul'da (2007) belirtildiği üzere yakınsama tespiti amacıyla kullanılan t değerinin $-1,65$ 'ten küçük olması durumunda boş hipotez reddedilirken (yakınsama yok), $-1,65$ 'ten büyük olması halinde boş hipotez reddedilememektedir (tümü için yakınsama var). Çalışmanın yakınsama doğrulama Log-t sınaması sonuçları aşağıdaki tabloda (Tablo 2) görülmektedir.

Tablo 2: Birimler için Yakınsama Doğrulama Log-t Sınaması Sonuçları (Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Beta	Standart Hata	t-değeri	Olasılık
-3,252	0,933	-3,483	0,000

Tablo 3'te sunulan özet bulgular incelendiğinde, 6 kulüp olduğu ve farklı birim bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 3, her kulüp için kaç

birimin (ilin) dahil edildiğini; log-t testinin beta katsayısını, standart hatasını ve t-istatistiklerinin değerini bildirmektedir.

Türkiye için daha önce yapılan çalışmalar dikkate alındığında tespit edilen bölge sayısında bir uyum söz konusudur. Her bir kulübün t değerine bakıldığında kritik değer olan $-1,65$ 'ten büyük olduğu için kulüpler kendi içerisinde yakınsama eğilimi göstermektedir. Oluşan 6 kulüpten herhangi birine ait olmayan il ise bulunmamaktadır. Sonuçlardan elde edilen beta (β) katsayıları ise yakınsama hızını göstermektedir. Bir başka deyişle kulübü oluşturan illerin, durağan durum dengesine bir dönemde hangi oranda yaklaştığı görülmektedir (Yazgan ve Ceylan 2021).

Türkiye'deki İBBS ile bu kulüp gruplandırmasının bulguları değerlendirildiğinde net bir paralellik tespit edilememektedir. 2002 yılında başlatılan bu sınıflandırma, bölgesel istatistik verilerinin toplanması ve geliştirilmesi, bölgelerin

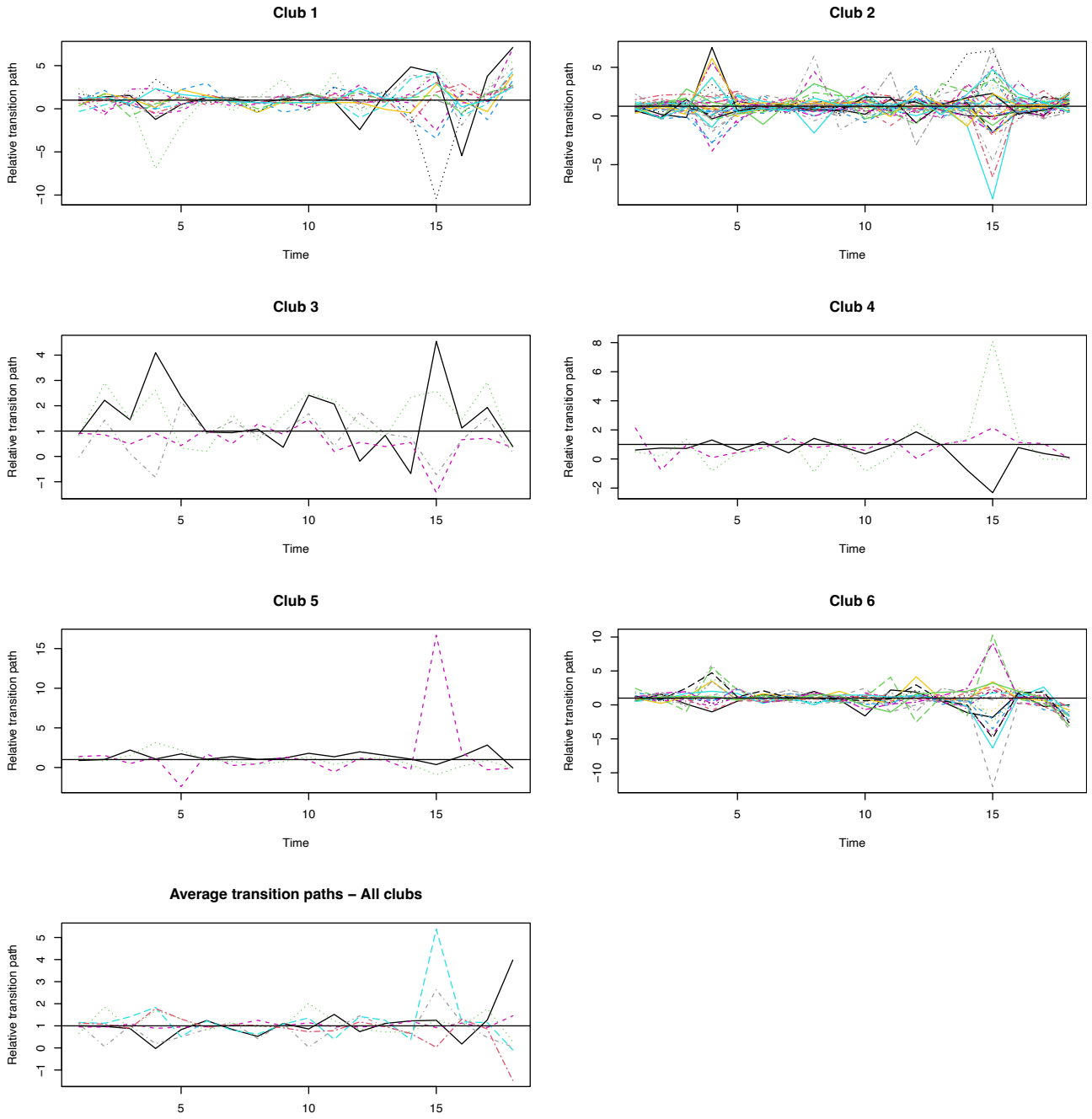
sosyoekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politika çerçevesinin belirlenmesi, ayrıca Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi'ne uygun karşılaştırılabilir istatistik verilerin toplanması hedefleri doğrultusunda ülke genelinde hayata geçirilmiştir (RG, 2002). Bu bağlamda, Düzey 1 kapsamında 12 bölge, Düzey 2 için komşu illerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan 26 bölge, Düzey 3'te ise il düzeyinde tanımlanan toplamda 81 bölge sınıflandırması yapılmıştır. Bu sınıflandırma, bölgesel politikaların etkili bir biçimde planlanması ve uygulanması için temel bir çerçeve oluşturarak Türkiye'nin bölgesel kalkınma stratejilerini desteklemek amacını taşımaktadır. Bu çalışmada ise elde edilen kulüpler, yukarıdaki bölgesel sınıflamadan farklı olarak sadece 6 alt grupta toplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Phillips ve Sul (2007) Analiz Sonuçları (Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Kulüp	Birim (il) Sayısı ve İsimleri	B katsayısı	Standart hata	t-değeri
1	14 (Antalya, Kırşehir, Kilis, Muğla, Nevşehir, Şanlıurfa, Sinop, Ardahan, Kırıkkale, Kahramanmaraş, Aydın, İstanbul, Batman, Mersin)	-2,884	1,75	-1,648
2	37 (Amasya, Bayburt, Adana, Yozgat, Adıyaman, Sakarya, Konya, Ağrı, Edirne, Aksaray, Ankara, Balıkesir, Zonguldak, Muş, Samsun, Diyarbakır, İzmir, Çorum, Karaman, Mardin, Gaziantep, Bursa, Sivas, Afyonkarahisar, Niğde, Bolu, Eskişehir, Van, Kayseri, Kocaeli, Uşak, Isparta, Hakkari, Bitlis, Şırnak, Ordu, Çankırı)	-1,737	1,101	-1,577
3	4 (Düzce, Burdur, Yalova, Denizli)	-2,113	1,296	-1,63
4	3 (Erzurum, Malatya, Tunceli)	0,052	2,528	0,02
5	3 (Tekirdağ, Siirt, Kütahya)	-2,122	1,569	-1,353
6	20 (Kars, Trabzon, Manisa, Tokat, Kastamonu, Kırklareli, Bingöl, Gümüşhane, Çanakkale, Bartın, Giresun, Iğdır, Hatay, Rize, Elazığ, Bilecik, Osmaniye, Artvin, Erzincan, Karabük)	-4,284	2,97	-1,442

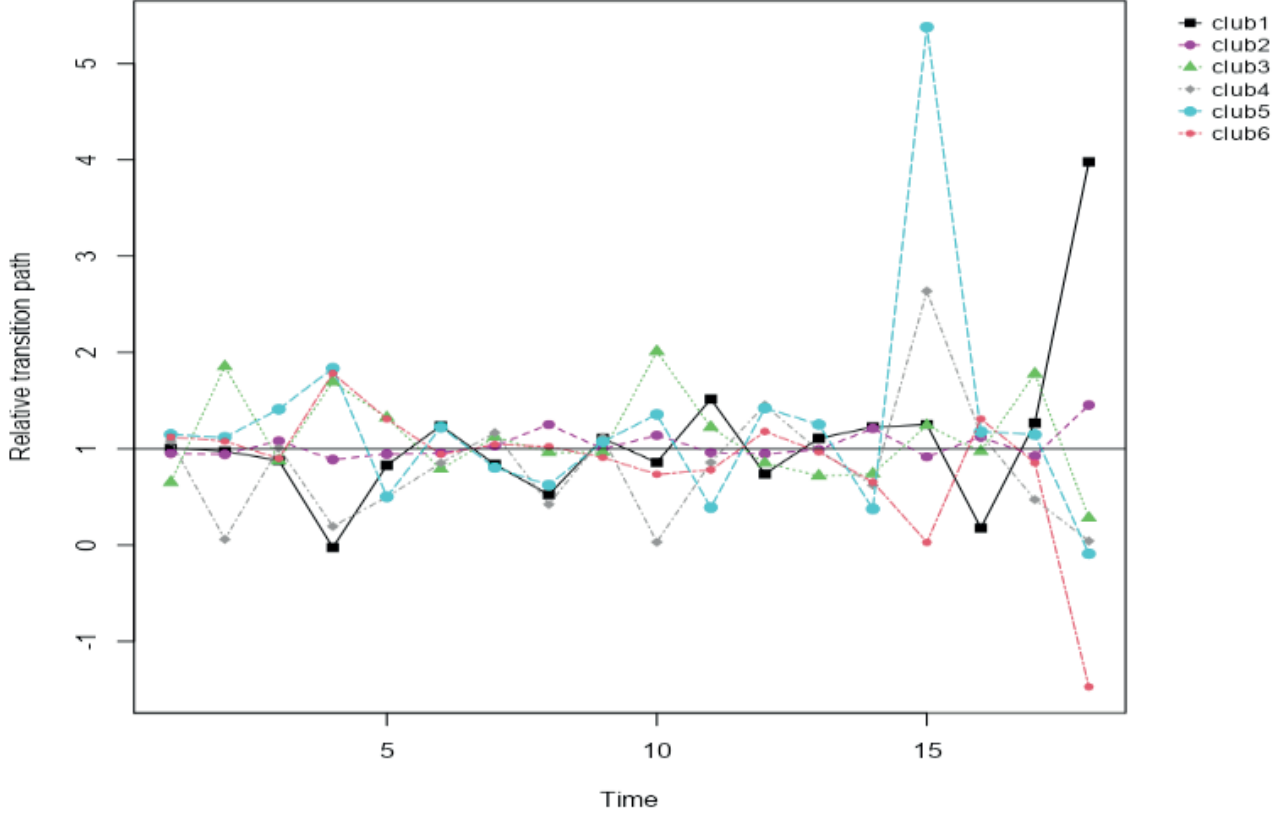
Tespit edilen kulüplerde yer alan bölgelerin zaman içinde geçiş süreçlerinin izlenmesi açısından bir analiz yapıldığında, bu çalışmada tespit edilen dönem aralıkları net bir şekilde görülmektedir (Şekil 5). Bu çerçevede kulüp yakınsaması istatistikleri ile

genel ekonomik yorumların tutarlı olduğu; analizin yürütüldüğü ve 81 il için tutarlı serilerin derlenebildiği 2004-2022 dönemi için ilk 13 yıl ile ikinci 6 yılın farklı özellikler arz eden dönemler olarak açıkça izlenebildiği belirtilmelidir.

Şekil 5: Her Bir Kulübün Geçiş Patikası ve Toplu Geçiş Patikası (Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Şekil 6' da, tüm alt kulüpler itibarıyla son altı yıl içerisinde geçiş patikasında dönemselleşmenin açık bir kırılma gösterdiği izlenmektedir.

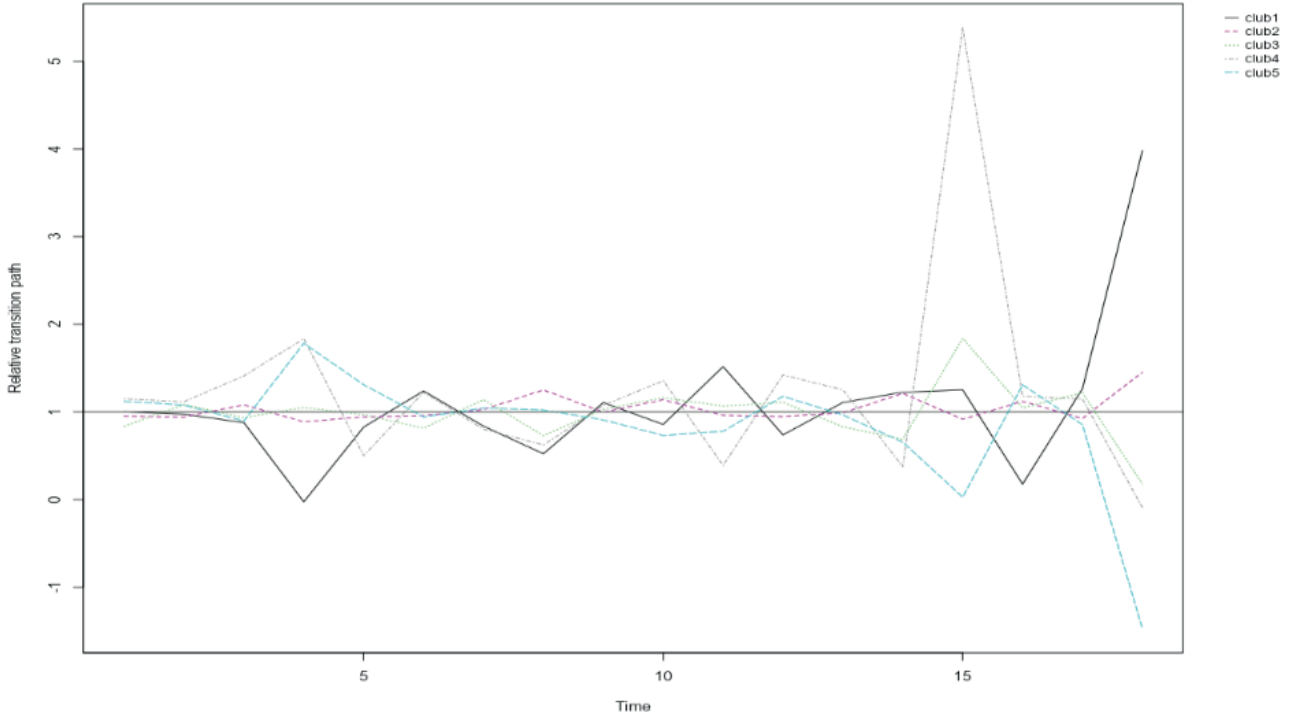
Şekil 6: Ortalama Geçiş Patikası (Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Nitekim Phillips ve Sul'un (2009) birleştirme algoritması işlevi kullanılarak bazı kulüplerin bir araya getirilmesine yönelik süreç işletildiğinde, kulüp 3 ve kulüp 4'ün birleştirilmesi dışında kulüp birleştirmesinin "istatistiki" olarak zorlanmasının

sonuç vermediği görülmektedir (Tablo 4). Buradan elde edilen sonuçlarda da kulüplerin varlığı ve geçiş açısından dönemsel kırılmanın zamanı ana bulgularla farklılaşmamaktadır (Şekil 7).

Tablo 4: Phillips ve Sul (2007) Kulüp Birleştirme Analiz Sonuçları (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Kulüp	Birleştirilmiş Kulüpler	Birim (il) Sayısı	B katsayısı	Std. hata	t-değeri
1	1	14	-2,884	1,75	-1,648
2	2	37	-1,737	1,101	-1,577
3	3,4	7	-1,524	0,974	-1,565
4	5	3	-2,122	1,569	-1,353
5	6	20	-4,284	2,97	-1,442

Şekil 7: Birleştirilmiş Kulüp Ortalama Geçiş Patikası (Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

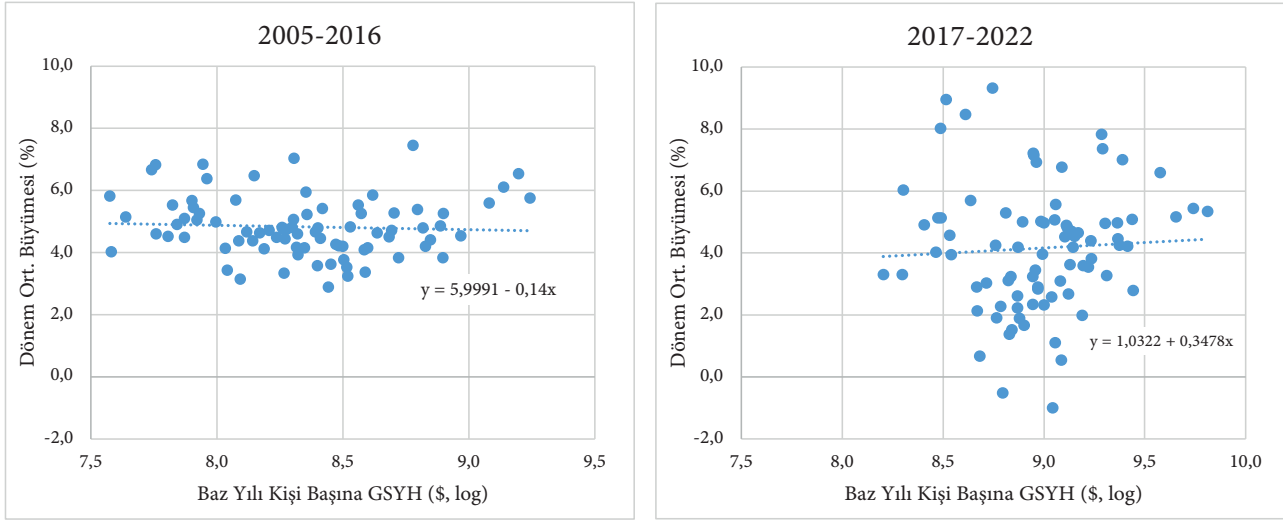
3.2. Dönemsel Sektörel Analiz

Kulüp yakınsama analizi 2004-2022 döneminde iller bazında kişi başına gelirdeki eğilimin 2004-2016 dönemi ve 2017-2022 dönemi olmak üzere iki ayrı dönemde karakterize olduğunu göstermiştir. Bu bölümde, söz konusu dönemler itibarıyla, beta yakınsaması yaklaşımı çerçevesinde TÜİK tarafından 2004 yılından itibaren yayımlanan il bazında GSYH verileri kullanılarak iller arasında yakınsama (ıraksama) eğilimleri analiz edilmektedir.

3.2.1. Kişi Başına GSYH Büyümesi

İllerin yakınsama (ıraksama) eğilimi, iller düzeyinde büyüme performansının kişi başına gelirle olan

ilişkisiyle izlenebilmektedir. Şekil 8'de illerin dönemlerin başlangıç yılına göre büyüme oranları ve kişi başına gelirlerinin logaritmik gelişimini gösteren doğrunun negatif (pozitif) eğimi, kişi başına geliri düşük illerin görece olarak daha hızlı (yavaş) büyüdüğünü göstermektedir. Bu kapsamda 2005-2016 döneminde iller arasında kişi başına gelirler sınırlı yakınsama eğilimindeyken, 2017-2022 döneminde bu eğilimin tersine döndüğü ve illerin kişi başına gelirleri bakımından ıraksadığı gözlenmektedir. 2017-2022 döneminde GSYH büyüme performansı açısından iller arasında farklılığın artması, Şekil 8'de sağ tarafta yer alan grafikteki dağınıklıktan da izlenebilmektedir.

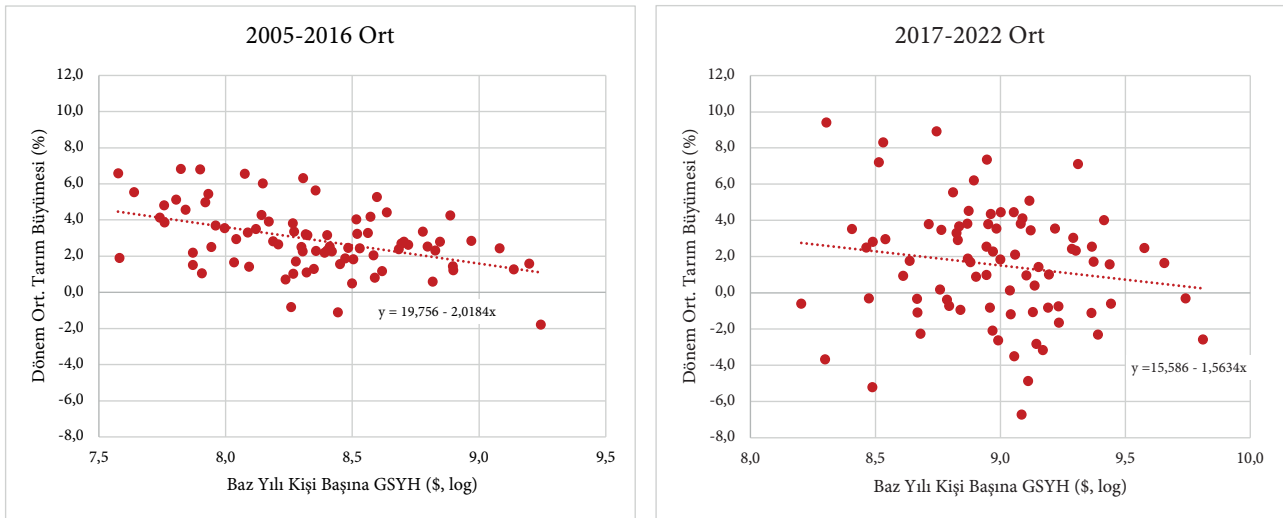

Şekil 8: GSYH Artış Hızı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Çalışmanın bu aşamasında, Türkiye'de bölgesel büyüme farklılıkları dönemlere göre değerlendirilerek, özellikle 2016 yılı sonrasında ortaya çıkan ıraksamanın nedenleri, GSYH katma değer bileşenlerinde gözlenen eğilimlerle incelenmiştir. GSYH'nin alt bileşenlerinin iller arasında nasıl dağıldığı ve geliştiği, kişi başına gelir açısından eğilimlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede 2017-2022 döneminde alt sektörler bazında ıraksamanın nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2.2. Alt Sektörler İtibarıyla GSYH Büyümesi

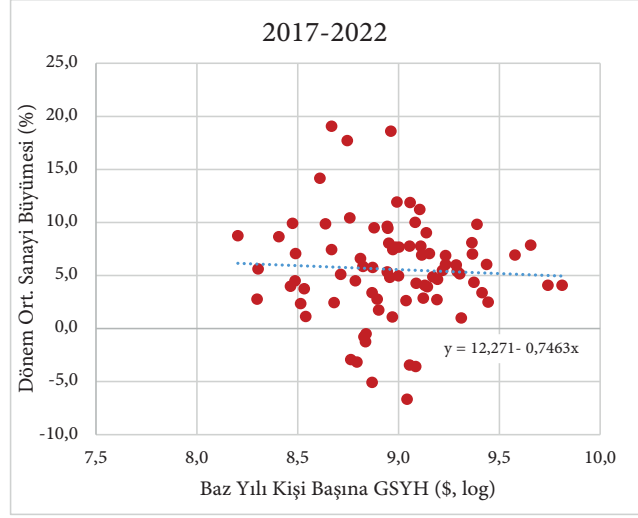
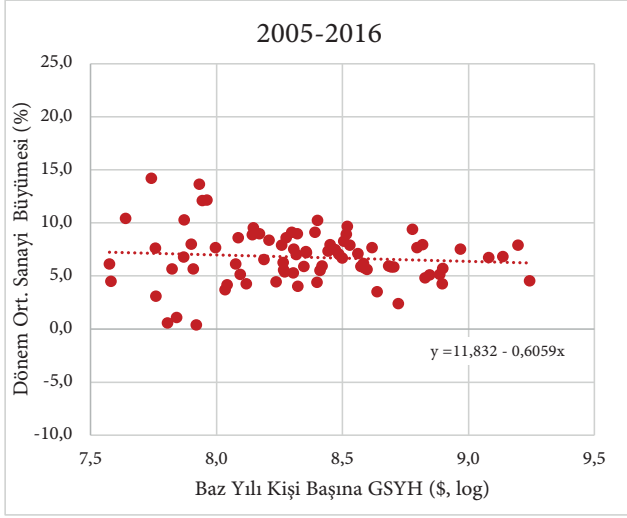
Şekil 9, iller bazında tarım sektöründeki katma değer artışı ile illerin kişi başına gelirleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Her iki alt dönemde de tarımsal katma değer bakımından iller arasında ıraksama olduğu; ancak, 2017-2022 döneminde bu ıraksamanın azaldığı gözlenmiştir. Öte yandan, ülkenin tarım sektöründe ortalama katma değer büyümesinin azaldığı ve illerin bu ortalamadan uzaklaştığı izlenmiştir.

Şekil 9: Tarımsal Katma Değer Artış Hızı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Sanayi sektörü katma değerinde iller arasında gözlenen yakınsama eğilimine rağmen (Şekil 10), kişi başına gelir eşitsizliklerinin devam etmesi,

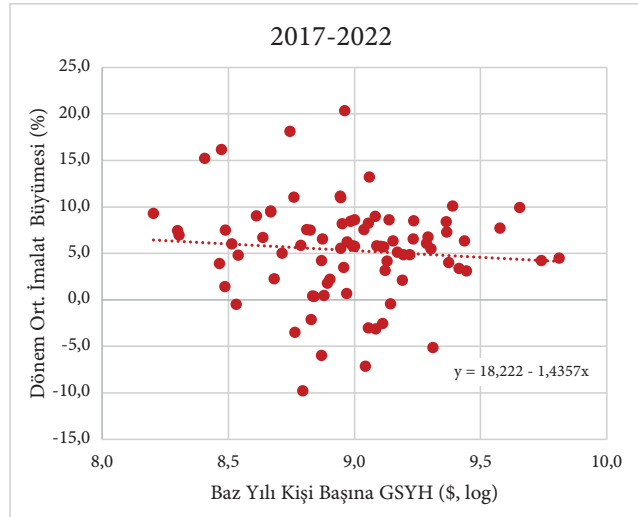
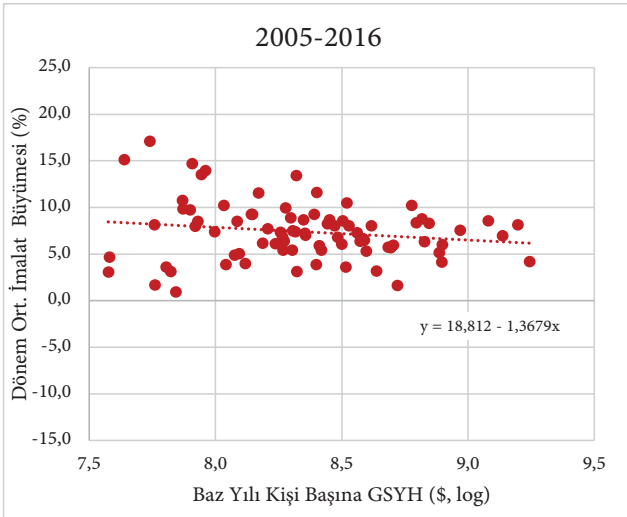
bu sektördeki yakınsamanın alt detaylarının daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesini gerektirmektedir.

Şekil 10: Sanayi Katma Değer Artış Hızı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Bu bağlamda, söz konusu dönemler için iller bazında imalat sanayi katma değer büyümesi ile kişi başına gelir arasındaki ilişki incelenmiştir (Şekil 11).

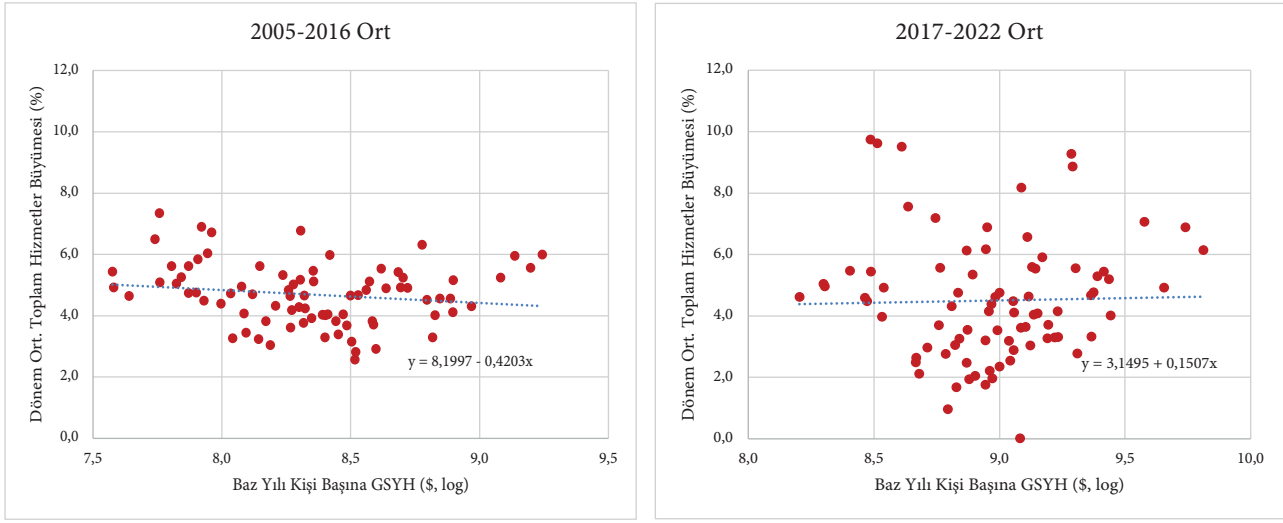
2005-2016 döneminde imalat sanayi katma değeri bakımından kişi başına gelirden düşük seviyede de olsa yakınsama tespit edilmiştir. 2017-2022 döneminde de aynı eğilimin korunduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 11: İmalat Sanayi Katma Değer Artış Hızı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

GSYH içerisinde en yüksek paya sahip olan hizmetler sektörü incelendiğinde, 2005-2016 döneminde hizmetler sektörü katma değerinin büyümesi bakımından ılımlı bir yakınsamadan söz etmek mümkünken bu eğilimin 2017-2022 döneminde tersine döndüğü görülmektedir. İller arasında hizmetler sektörü katma değerinin, kişi başına geliri nispeten yüksek olan illerde daha fazla arttığı

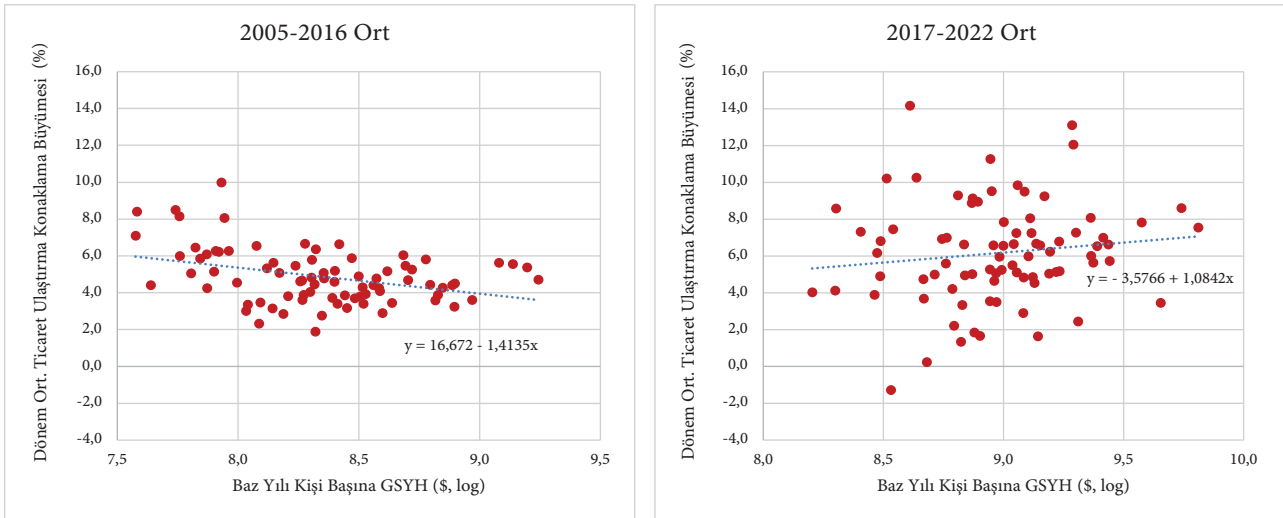
ve böylece ıraksama gerçekleştiği izlenmektedir (Şekil 12). Ayrıca söz konusu dönemde iller arası dağılımın da görece olarak arttığı belirtilmelidir. Böylelikle 2017-2022 dönemi için tespit edilen iller itibarıyla kişi başına GSYH ıraksamasında tekil belirleyici ana sektörün hizmetler sektörü olduğu görülmektedir.

Şekil 12: Hizmetler Katma Değer Artış Hızı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Bu aşamada toplam hizmetler sektöründe 2017-2022 döneminde yaşanan ıraksamanın nedenlerini ortaya koyabilmek için hizmet sektörlerinin alt kalemleri itibarıyla yakınsama eğilimi incelenmiştir. Bu

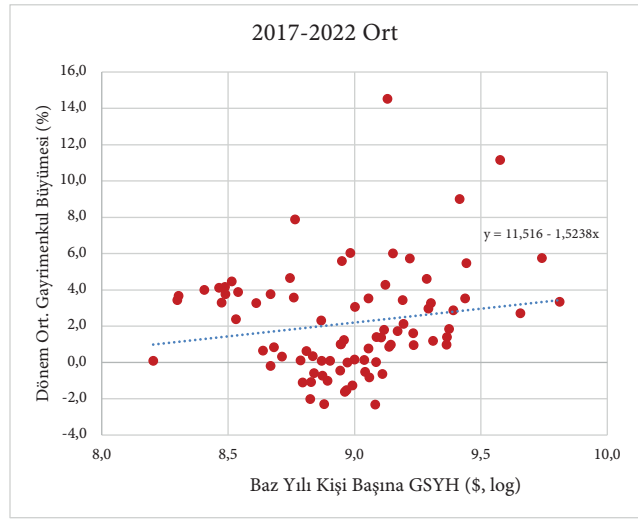
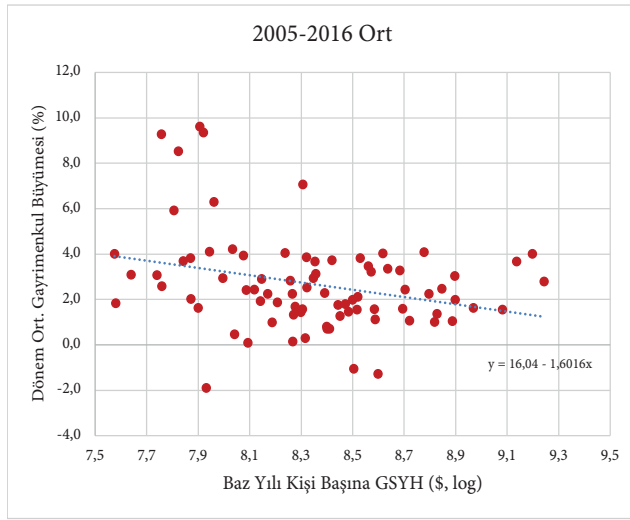
kapsamda ilk olarak hizmetler sektörü katma değeri içinde 2017-2022 dönemi itibarıyla payı yüzde 24,3 olan ticaret, ulaştırma ve konaklama sektörü katma değerinin gelişimi incelenmiştir (Şekil 13).

Şekil 13: GHI Hizmetler Katma Değer Artışı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

Hizmetler sektörünün diğer alt kalemlerinden ticaret, ulaştırma ve konaklama hizmetlerinin toplam katma değerinin büyümesi ile kişi başına gelir ilişkisi iller bazında incelendiğinde; 2005-2016 döneminde yakınsama gerçekleştiği ancak 2017-2022 döneminde bu eğilimin tersine döndüğü gözlenmektedir. Küresel salgın nedeniyle turizm gelirlerinin 2020 yılında sert şekilde daralmasının bu gelişmede etken olabileceği

değerlendirilmektedir. Ancak, salgın yılı olan 2020 yılı dışarıda bırakıldığında dahi iraksama eğiliminin değişmediği görülmektedir. Öte yandan, inşaat ve gayrimenkul sektöründeki katma değer in daha geniş coğrafyaya yayılma eğilimine benzer şekilde hizmetler sektörünün ticaret ve turizmle ilgili faaliyetlerini kapsayan bu alt kaleminde de yoğunlaşmanın azaldığı izlenmektedir (Şekil 14).

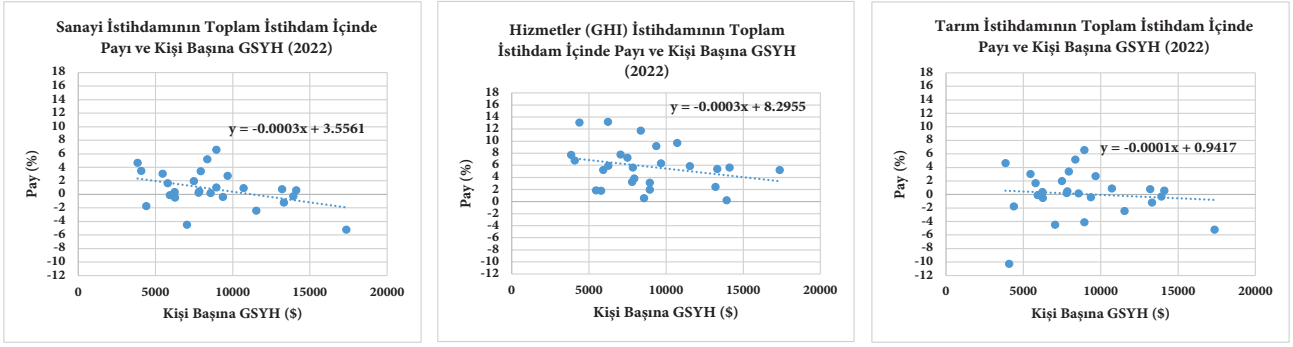
Şekil 14: Gayrimenkul Katma Değer Artış Hızı ve Log FBGSYH (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023a)

3.2.3. Sektörel İstihdam Paylarındaki Gelişmeler

Bu bölümde, yakınsamanın sektörel katma değer üzerinden analizine ek olarak üretim faktörlerinin başında gelen iş gücünün sektörel dağılımı aracılığıyla iraksamanın nedenlerine dair ek ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır. 2017-2022 döneminde, sektörel istihdamın gelişimi analiz edilerek iller arasında gözlenen iraksamanın nedenleri araştırılmıştır. Ülkelerin kalkınma süreçlerinde, tarımdan sanayiye ve daha sonra da hizmetler sektörüne doğru bir dönüşüm gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu

çerçevede en yalın haliyle, iş gücünün kişi başına gelirin yüksek olduğu illere ve bölgelere hareket etmesi beklenmektedir.

TÜİK sektörel istihdam verilerini İBBS Düzey 2 bölgeleri itibarıyla 2014 yılından başlayarak yayımlamaktadır. Şekil 15' te sırasıyla sanayi, hizmetler ve tarım istihdamının toplam istihdam içindeki paylarının 2017-2022 döneminde 26 adet İBBS Düzey 2 bölgesi bazında kişi başına gelir düzeyleriyle olan ilişkisi izlenebilmektedir.

Şekil 15: İstihdamın Sektörel Dağılımı ve Kişi Başına Milli Gelir Değişimi (\$) (Kaynak: TÜİK, 2023b)

Söz konusu dönemde sanayi istihdamının toplam istihdam içindeki payı bakımından İBBS Düzey 2 bölgeleri arasında yakınsama eğilimi olduğu gözlenmektedir. Başka bir ifadeyle gelir düzeyi nispeten düşük olan bölgelerde sanayi istihdamı daha fazla artmıştır. Bu gelişme ekonomide dönüşüm açısından önemli olmakla beraber, bölgeler arasında söz konusu dönemde kişi başına gelirden iraksama gerçekleşmesi hizmetler sektörü istihdamındaki artışla açıklanabilmektedir. Nitekim 2017-2022 döneminde hizmetler sektörü istihdamının toplam istihdam payının kişi başına geliri düşük bölgelerde daha yüksek oranda arttığı izlenmektedir. Bu durum, iş gücünün görece olarak daha verimli olduğu sanayi sektöründen hizmetler sektörüne kaydığına işaret etmektedir. Nitekim kişi başına geliri düşük olan bölgelerde hem sanayi hem de hizmetler sektörü istihdamı görece olarak daha fazla artış göstermekle birlikte; hizmetler sektöründeki istihdam artışı çok daha belirgindir. Dolayısıyla kişi başına geliri nispeten düşük olan bölgelerin, 2017-2022 döneminde hizmetler sektöründeki faaliyetlere yoğunlaşmalarının söz konusu dönemde bu bölgelerde gelirin de düşük kalmasında etkili olup olmadığı araştırılmalıdır.

İncelenen dönemde, tarım sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payında İBBS Düzey 2 bölgeleri arasında ılımlı sayılabilecek bir yakınsama görülmektedir. Nispeten düşük gelirli bölgelerde tarım istihdamının payının ılımlı arttığı gözlenmektedir.

4. Sonuç ve Genel Değerlendirme

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki iller ve bölgeler itibarıyla kişi başına gelir farklılıklarının yakınsama kulüpleri açısından incelenmesidir. Bu bağlamda, farklı karakteristik özelliklerin belirlendiği zaman dilimlerinde tespit edilen yakınsama (ıraksama) eğiliminde, GSYH'nin alt sektör bileşenleri üzerinden analizi amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle Phillips ve Sul (2007) kulüp yakınsama analizi ile 2004-2022 dönemi geçiş patikası belirlenmiş olup 2004-2016 ve 2017-2022 olmak üzere iki belirgin alt dönem tespit edilmiştir. Bu dönemler itibarıyla il bazında yakınsama eğilimleri (beta yakınsaması) incelenmiş ve iki dönem arasında farklı eğilimler bulunmuştur.

Çalışmanın bulguları iller arasında kişi başına gelirden 2005-2016 döneminde gözlenen yakınsama eğiliminin, 2017-2022 döneminde iraksama eğilimine döndüğünü ortaya koymaktadır. Bu eğilimin sebepleri, GSYH sektörel bileşimindeki büyüme hızları ve sektörel istihdam paylarındaki gelişmelerle açıklanmaya çalışılmıştır. GSYH alt sektörleri itibarıyla bakıldığında sanayi ve tarım sektörlerinde katma değer büyümesi bakımından söz konusu iraksama açıklanamazken, hizmetler sektöründeki eğilimlerin söz konusu iraksamada belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Nitekim hizmetler sektörü alt kalemleri olan ticaret, konaklama ve ulaşım ile gayrimenkul hizmetleri büyümesinin özellikle kişi başına geliri daha düşük illerde keskin artışlar sergilediği gözlenmiştir. GSYH'nin sektörel bileşiminde toplam hizmetler sektörüne doğru gözlenen bu dönüşüm, sektörel istihdam paylarından

da izlenmektedir. Düşük gelirli bölgelerde toplam istihdam içinde hizmetler sektörü istihdamının payı nispeten yüksek gelirli bölgelere göre daha fazla artmıştır.

Bu çerçevede iller ve bölgeler arası gelir farklılıklarının azaltılması bakımından ekonomik faaliyetlerin, yazında öngörüldüğü şekilde, yüksek katma değer yaratabilme potansiyeli olan sanayi sektörüne yoğunlaşmasına yönelik politikalara odaklanması önerilmektedir.

Türkiye'de bölgeler arası sektörel gelir düzeyinde araştırmalara ihtiyaç duyulduğu aşıkardır. Ayrıca, sanayi sektörünün alt sektörler itibarıyla teknoloji yoğunluğu açısından bölgesel dağılımının incelenmesi ile sanayi katma değerindeki yatay seyrin nedenlerinin araştırılmasının kalkınma politikalarının belirlenmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bilgilendirme

Yazar Katkıları

Yazar 1: Literatür taraması/makale fikrinin veya hipotezin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme

Yazar 2: Literatür taraması/makale fikrinin veya hipotezin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme

Yazar 3: Makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme

Çatışma Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Fon Desteği

Bu çalışmada herhangi bir resmi, ticari ya da kar amacı gütmeyen organizasyondan fon desteği alınmamıştır.

Etik Standartlara Uygunluk

Yazarlar tarafından çalışmada kullanılan araç ve yöntemlerin Etik Kurul İzni gerektirmediği beyan edilmiştir.

Etik Beyanı

Yazarlar tarafından bu çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, T., Taştan, H., and Kama, Ö. (2019). Revisiting Income Convergence in Turkey: Are There Convergence Clubs? *Growth and Change*, 50 (3), 1185-1217.
- Aşık, G., Karakoç, U., and Pamuk, Ş. (2023). Regional Inequalities and the West-East Divide in Turkey Since 1913. *The Economic History Review*, (76), 1305-1332.
- Barro, R. J., and Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100 (2), 223-251.
- Bolkol, H. K. (2019). *Analysis of Regional Income Convergence in Turkey*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Bolkol, H. K. (2023). Regional Income Convergence in Turkey: An Empirical Analysis from an Endogenous Growth Perspective. *Panoeconomicus*, 70 (1), 127-153
- Coşkun, N., and Demir, E. E. (2022). Club Convergence: Do Public Investments Play a Role in Regional Income Per Capita Convergence in Turkey? *Ege Academic Review*, 22 (3), 323-336.
- Çapar, U. ve Yayla, N. (2019). Türkiye'de Bölgelerarası Gelir Dağılımı Yakınsaması: Mekansal Ekonometrik Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), 283-302.
- Doğan, T., and Kındap, A. (2019). Regional Economic Convergence and Spatial Spillovers in Turkey. *International Econometric Review*, 11 (1), 1-23.
- Filiztekin, A. (2009). Türkiye'de Bölgesel Farklar. *Yerel Kalkınmanın Yönetimi Uluslararası Konferansı Bildiri Kitabı*, İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi (İPM), 1-17.
- Galor, O. (1996). Convergence? Inferences from Theoretical Models. *The Economic Journal*, 106 (437), 1056-1069.
- Gömlüksiz, M., Şahbaz, A., and Mercan, B. (2017). Regional Economic Convergence in Turkey: Does The Government Really Matter For? *Economies*, 5 (3), 27, 1-16.
- Gündem, F. (2017). Is There Income Convergence Between NUTS 2 Territories in Turkey? A Spatial Statistical and Spatial Econometrics Contribution. *Sosyoekonomi*, 25 (34), 145-160.
- Karagül, E. T., Görüş, M. Ş. ve Özgür, Ö. (2019). Club Convergence in Turkey: Evidence from Provincial Income Data. *International Congress of Management, Economy and Policy 2019 Autumn, Proceedings Book*, İstanbul, 163-171.
- Karahasan, B. C. (2020). Can Neighbor Regions Shape Club Convergence? Spatial Markov Chain Analysis for Turkey. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 13 (2), 117-131.
- Karaş, G., and Karas, E. (2023). Testing Convergence of Fiscal Policies in Regions of Türkiye. *Ekonomika*, 102 (1), 26-40.
- Kartal, T. ve Karşıyakalı, B. (2023). Türkiye'de Bölgesel Gelir Eşitsizliği: Düzey-2 Bölgeleri Bazında Yakınsama Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (59), 61-82.
- Konat, G. (2021). Is There Income Inequality Convergence Between Regions in Turkey? Panel Data Analysis. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 375-381.
- Öz, S. (2017). "Is There an Income Convergence Across Provinces of Turkey? (No. 1711) Working Paper", <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/203001/1/895025868.pdf>, (Erişim tarihi: 23.12.2023).
- Öztürk, A. ve Gültekin, L. (2021). Türkiye'de İller Arası Ekonomik Yakınsama: 2008 Küresel Krizinin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39 (2), 253-270.
- Phillips, P. C., and Sul, D. (2007). Transition Modeling and Econometric Convergence Tests. *Econometrica*, 75 (6), 1771-1855.
- Phillips, P. C., and Sul, D. (2009). Economic Transition and Growth. *Journal of Applied Econometrics*, 24 (7), 1153-1185.
- RG (Resmi Gazete). (2002). Bölgesel İstatistiklerin Toplanması, Geliştirilmesi, Bölgelerin SosyoEkonomik Analizlerinin Yapılması, Bölgesel Politikaların Çerçevesinin Belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine Uygun Karşılaştırılabilir İstatistik Veri Tabanı Oluşturulması Amacıyla Ülke Çapında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin Karar. Karar No: 2002/4720. 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı T. C. Resmi Gazete.
- Sala-i-Martin, X. X. (1996). The Classical Approach to Convergence Analysis. *The Economic Journal*, 106 (437), 1019-1036.
- SBB (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, Mart 2023, Ankara, 6-10.
- SBB (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2024). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Yeniden İmar ve Gelişme Raporu. Basılmamış Rapor, 6-8.

- Sichera, R., and Pizzuto, P. (2019). Convergenceclubs: A Package for Performing the Phillips and Sul's Club Convergence Clustering Procedure. *R Journal*, 11 (2), 142.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70 (1), 65-94.
- Türkmen, A., Yarbaşı, İ. Y. ve Emsen, Ö. S. (2022). Mekânsal Panel Veri Analizleri Vasıtasıyla, Enerji Tüketiminde Yakınsamanın İl Düzeyinde Tespiti: Türkiye Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (2), 572-587.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2023a). "İl Bazında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, 2022", <https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2022-45867>, (Erişim tarihi: 13.02.2024).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2023b). "İşgücü İstatistikleri, 2022", <https://data.TÜİK.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%47%2C5%20oldu,ile%20%47%2C5%20> oldu, (Erişim tarihi: 13.02.2024).
- Ursavaş, U., and Mendez, C. (2023). Regional Income Convergence and Conditioning Factors in Turkey: Revisiting the Role of Spatial Dependence and Neighbor Effects. *The Annals of Regional Science*, 71 (2), 363-389.
- Yazgan, Ş. ve Ceylan, R. (2021). Türkiye'de Düzey-2 Bölgeleri Arasında Kişi Başı Gelir Yakınsama Kulüpleri Var mıdır? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35 (4), 1497-1519.
- Yiğitli, N. (2022). Unemployment Rate Convergence in the Case of Turkey: A Regional Analysis within the Scope of Dollarization and Real Wage. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 7 (2), 239-263.

SAMSUN İLİ KADIN KOOPERATİFLERİNİN FİNANSAL OLMAYAN PERFORMANS ANALİZİ

NON-FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF WOMEN COOPERATIVES IN SAMSUN PROVINCE

Bakiye KILIÇ TOPUZ¹
ORCID: 0000-0002-3607-4306

Fatih EGE²
ORCID: 0000-0001-7599-1337

Öz

Araştırmanın amacı, Samsun ilinde faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin finansal olmayan performanslarının belirlenmesidir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın materyalini Samsun ilinde faaliyet gösteren 15 kadın kooperatifi yöneticisi ile yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Kadın kooperatiflerinin performans ölçümü, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemine göre 11 kriter seçilerek belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinin performansında en önemli belirleyici kriterler; dijital pazarlama kanallarını kullanma durumu, kooperatifin uyguladığı proje sayısı ve kooperatif binasının yerel yönetim tarafından desteklenme durumudur. AHP yöntemine göre, araştırmada en yüksek performans skoru 0,861; en düşük performans skoru 0,145 ve ortalama performans skoru ise 0,497 olarak tespit edilmiştir. Performansın artırılabilmesi için kooperatifler; dijital pazarlama kanallarını etkin kullanmalı, destek fonlarını takip ederek daha fazla projede yer almalı, ürün çeşitliliğini artırmalı ve yerel yönetimlerle iş birliklerini geliştirmelidir. Araştırmada kadın kooperatiflerinin eğitim seviyesi yüksek kişiler tarafından yönetildiği, ancak kooperatif yöneticilerinin kooperatifçilik ilkeleri bilinç düzeylerinin çok yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, kadın kooperatiflerinin; istihdam yaratılması, kadınların güçlendirilmesi, iş birliği ağlarının oluşturulması, proje yürütülmesi ve sosyal sermayenin artırılması gibi konularda bölgesel kalkınmaya olumlu ancak sınırlı düzeyde etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın Kooperatifleri, Performans Analizi, Analitik Hiyerarşi Süreci, Samsun

Abstract

The purpose of this study is to determine the non-financial performance of women's cooperatives operating in Samsun. Survey and field observation techniques were used as data collection methods. The material of the study consists of face-to-face questionnaires conducted with 15 managers from women's cooperatives in the province. Performance measurement of women's cooperatives was determined by selecting 11 criteria according to Analytical Hierarchy Process (AHP) method. According to the results, the most critical determinants of the performance of women's cooperatives are the use of digital marketing channels, the number of externally financed projects implemented by the cooperative and the support of the cooperative building by the local authorities. According to the AHP method, the highest performance score was 0.861, the lowest performance score was 0.145 and the average performance score was 0.497. To enhance performance, cooperatives should make effective use of digital marketing channels, follow up funding opportunities and participate in more projects, increase product diversity, and improve cooperation with local governments. The study found that women's cooperatives are managed by individuals with high educational levels, but the cooperative managers' awareness of cooperative principles is very inadequate. The research concludes that women's cooperatives have positive but limited impact on regional development through creating employment, empowering women, forming partnerships, implementing projects, and increasing social capital.

Keywords: Women Cooperatives, Performance Analysis, Analytic Hierarchy Process, Samsun

1 Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, bakiye.kilicpuz@omu.edu.tr

2 Uzman, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, fatih.ege@oka.org.tr

Giriş

Tarih boyunca toplumsal ve iktisadi yapının içerisinde yer alan kadınlar, nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmalarına karşın, iktisadi ve toplumsal alanda aynı oranda temsil edilememiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte, genel olarak erkeklere göre iş gücüne katılım ve istihdam oranları daha düşüktür. Kadınların iş gücüne katılımı ve istihdamı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve dengeli sosyal kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır (TBMM, 2023: 4).

Yerel kaynakların yerinde ve etkin kullanımı bölgesel kalkınmanın temel ilkelerinden biridir. Bölgelerde ekonomik ve sosyal hayatın dengeli bir şekilde gelişebilmesi için beşeri sermayenin tüm unsurlarının buna dahil olması gerekmektedir. Özellikle görece geri kalmış bölgelerde kadının istihdama katılması, girişimler ortaya koyması ya da yasal haklara sahip olması sınırlı düzeyde kalmıştır. Öyleki Dünya Bankası 2023 yılı verilerine göre, küresel ölçekte kadınların hala erkeklerin sahip olduğu hakların dörtte üçüne sahip olduğu ve son 15 yılda kadın haklarındaki iyileşme hızının da yavaşladığı belirtilmektedir. Dünya genelinde 1 milyardan fazla kadının finansal erişiminin bulunmadığı; erkeklerde yüzde 80 olan iş gücüne katılım oranının ise 1990 yılından bu yana kadınlarda ortalama yüzde 53 seviyesinde kaldığı açıklanmaktadır (WB, 2023a). İş gücüne katılım oranında kadın erkek arasındaki fark, düşük ve orta gelir düzeyindeki ülkelerde daha da açılmaktadır. Örneğin Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) olarak adlandırılan bölgede, kadınların iş gücüne katılımı yüzde 21 ile en düşük düzeyde seyretmekte; kadınların sahip oldukları işlerde kazandıkları ücret de erkeklere göre yüzde 33 oranında daha düşük kalmaktadır (WB, 2023a). Diğer taraftan Dünya Bankası (2023a) raporuna göre kadınlar, iş güvenliği açısından daha kırılgan bir yapıya sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde kadının tarımda iş gücüne katılım oranı yaklaşık yüzde 50; toprak sahibi olma durumu ise yüzde 15 düzeyindedir (WB, 2023a).

Kadınların iş gücüne katılımları ve istihdam oranları, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (The Organization for Economic Co-operation and Development/OECD) ülkelerinde yüzde 60,4; Avrupa

Birliği (AB) ülkelerinde yüzde 68,3 iken, Türkiye'de oldukça düşüktür (OECD, 2021). 2023 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye nüfusunun yüzde 51,1'ini oluşturan erkeklerin istihdam oranı yüzde 65,4 olmasına rağmen, nüfusun yüzde 49,9'unu oluşturan kadınların istihdam oranı yalnızca yüzde 31,3'tür. Ayrıca, iş gücüne katılım oranı erkeklerde yüzde 70,7 iken, bu oran kadınlarda yüzde 35,5'dir (TÜİK, 2023). Türkiye'de dezavantajlı grup içerisinde yer alan kadınların istihdamı geçmişten günümüze önemli bir sorun olarak belirtilmektedir (Ayta ve Şen, 2023).

Bir ülkenin gelişmiş ülke olarak kabul edilebilmesi için kadınların iş gücüne katılım ve istihdam oranlarının erkeklerle denk olması beklenmektedir. Nitekim kadının en az erkekler kadar iş gücüne katılması durumunda uzun vadeli gayri safi hasılanın küresel ölçekte ortalama yüzde 20 oranında artacağı tahmin edilmektedir (WB, 2023b). Kadınların iş gücüne katılımı ve istihdamı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve dengeli sosyal kalkınma açısından büyük önem taşımaktadır. Kadının iş gücüne katılımının artması; hane halkı gelirindeki artışa dolayısıyla daha yüksek bir yaşam standardının yakalanmasına, yoksulluğun azaltılmasına, tasarruf eğilimlerinde artışa, sağlık ve eğitime daha fazla pay ayrılmasına ve çocuk ölümlerinin önlenmesine pozitif katkı sağlamaktadır (Günsoy ve Özsoy, 2012).

Kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması yoluyla istihdam yaratılmasında, yoksullukla mücadelede ve kadınların güçlendirilmesinde temel politika aracı olarak görülmektedir (Kurtege Sefer, 2020; Şahankaya Adar vd., 2023; TBMM, 2023: 106). Kooperatifler ortaklarına yeni istihdam fırsatları ve sosyal hizmetlere erişim kolaylıkları sağlamak; dezavantajlı grupların çıkarlarını savunma ve ekonomik kaynaklara erişim imkanları sunmaktadır (Martinez-Leon vd., 2020). Kadın kooperatifleri ise düşük sermayeli kadın girişimcileri bir araya getirerek, emeğini bireysel olarak pazarlayamayan kadınlara iş gücüne katılma olanağı sağlamakta ve böylece hem dezavantajlı bölgelerin kalkınmasına hem de bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Etkili kalkınma araçlarından biri olarak görülen kadın

kooperatifleri, ekonomik yönden atıl kaynakların harekete geçirilmesine, makro kredilere erişim imkanının artırılmasına, girişimcilik ve örgütlenme kültürünün geliştirilmesine katkıda bulunmakla birlikte sosyal açıdan da ön plana çıkan örgütlenme modelidir. Ayrıca, kadın kooperatifleri, güvencesi olmayan işlerde çalışan ya da emekli olmuş yoksul kadınlara istihdam edilme imkanı sağlayarak, ürünlerini satabilmeleri için fırsat yaratarak, kadınların ekonomik özgürlüklerine kavuşmalarına; aile gelirine katkı sağlanmasına ve çocuklarını daha iyi yetiştirebilmeleri için gerekli ortamın oluşturulmasına katkı sunmaktadır. Buna ek olarak, yoksulluğu azaltarak ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan bir bütün olarak kalkınmasında önemli rol oynamaktadır (TBMM, 2023: 116).

Kadın kooperatiflerinin amacı; ortaklarının, her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap vermek, ekonomik faaliyetlerinde yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirerek sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını devam ettirmelerini sağlamaktır (TB, 2011). Kadın kooperatifleri bu amaçları gerçekleştirmek için ortaklarının ürettiği mal ve hizmetlerin yurt içinde ve dışında pazarlanmasına, tanıtımının yapılmasına ve satışına aracılık etmektedir. Böylece kadın kooperatifleri dar gelirli kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesine olumlu katkı vermektedir (TB, 2012). Türkiye’de kadın kooperatifleri 2000 yılından sonra kurulmaya başlamış olup günümüzde sayıları 900’ü aşmıştır (TB, 2019). On İkinci Kalkınma Planı’nda (2024-2028) kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacağı belirtilmektedir (RG, 2024).

Kadınların bir kooperatife ortak olmasının onların sosyal hayattaki gücünü artırmada ve karar verme süreçlerine katılmada olumlu etkileri olduğu (Dohmwirth ve Liu, 2020), dolayısıyla kadının rolünün güçlenmesi adına, erkeklerin daha baskın olduğu yapılardan dışlanan kadınlar için kolektif hareket etmenin alternatif bir çözüm olduğu belirlenmiştir. Ayrıca kadınların küçük gruplar halinde kooperatif

olarak örgütlenmelerinin; cinsiyet adaletsizliğini önlemeye, ekonomik olarak özgürleşmelerine, organizasyonlar arası ilişki kurabilmelerine ve finansal kaynaklara erişim imkanlarına katkı sağladığı belirtilmekte; kadın kooperatiflerinin uzun vadede cinsiyet temelli sorunların çözümünde ve toplumun daha dengeli bir yapıya kavuşmasında araç olabilmesi mümkün görülmektedir (Morgan ve Winkler, 2020; Theeuwen vd., 2021).

Kadın kooperatifleri ile ilgili çalışmalar kırsal ve bölgesel kalkınma yaklaşımlarının önem kazanması ile son yıllarda giderek yaygınlaşmıştır. Literatürde çalışmaların önemli bir kısmı istihdam yaratılmasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasında, kadınların güçlendirilmesinde ve yönetime katılmasında kadın kooperatiflerinin rolü üzerine yoğunlaşmaktadır (Dohmwirth ve Liu, 2020; Martinez-Leon vd., 2020; Morgan ve Winkler 2020; Cinar vd., 2021; Theeuwen vd., 2021; Ugur Cinar vd., 2022; Şahankaya Adar vd., 2023). Kadın kooperatifleri ile ilgili diğer çalışma konuları ise kadın girişimciliğinde, kadınların ekonomik kalkınmasında ve bölgesel kalkınmada kadın kooperatiflerinin rolü ve ürün pazarlamada kooperatiflerin kadınlara faydaları üzerinedir (Vakoufaris vd., 2007; Koutsou vd., 2009; Bastida vd., 2020; Kurtege Sefer, 2020; Raniga, 2021; Serra ve Davidson, 2021).

Dünyada ve Türkiye’de kadın kooperatiflerinin performansını inceleyen araştırmalar ise oldukça sınırlıdır (Ajija, 2017; Aldırmaz Akkaya, 2018). Ajija (2017) Endonezya’da yaptığı araştırmada, performanslarını değerlendirdiği kadın kooperatiflerinin verimli olmadıklarını belirlemiş ve kadın kooperatiflerinin performanslarının değerlendirilmesinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Aldırmaz Akkaya’nın (2018) Türkiye’de yürüttüğü çalışmada, sürdürülebilir kırsal turizmin gelişimi için kadın kooperatiflerinin finansal performansları değerlendirilmiştir. Türkiye’de yürütülen çalışmalarda kadın kooperatiflerinin yalnızca finansal performanslarının değerlendirildiği, kooperatiflerin finansal olmayan performanslarının ele alınmadığı görülmektedir.

Kadın kooperatiflerinin finansal olmayan performanslarını Samsun örneği üzerinden

değerlendiren bu çalışmanın giriş bölümünde, kadın kooperatiflerinin önemine ve bölgesel kalkınmaya katkısına değinilmekte, literatür taraması ile dünyada ve Türkiye’de kadın kooperatifleri konusunda yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, araştırmada kullanılan verilerin kaynağı ve elde edilme yöntemi açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, kadın kooperatiflerinin performans analizinin sonuçları ve araştırmada elde edilen bulgular sunulmakta; uluslararası literatürde benzer çalışmaların sonuçları ile karşılaştırmalı olarak tartışılmaktadır. Son bölümde ise araştırmada elde edilen sonuçlar özetlenerek kadın kooperatiflerinin performanslarının artırılabilmesi noktasında önerilere yer verilmektedir.

1. Veri Seti ve Yöntem

1.1. Veri Seti

Araştırma, Samsun ilinde faaliyet gösteren 15 kadın kooperatifini kapsamaktadır. Türkiye’nin on altıncı, Karadeniz Bölgesi’nin ise en büyük şehri konumundaki Samsun, 9.579 km² yüzölçümüne ve 1 milyon 377 bin nüfusa sahip olup, 17 adet ilçesi bulunmaktadır (Samsun Valiliği, 2024). Samsun İl Tarım ve Orman Müdürlüğüne bağlı kadın kooperatifi olmayıp, Samsun Ticaret İl Müdürlüğüne bağlı 15 adet kadın kooperatifi bulunmaktadır (TB, 2023; TOB, 2023). Araştırma alanı Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Alanı (Kaynak: Samsun Valiliği, 2024)

Araştırmanın veri setini, Samsun Ticaret İl Müdürlüğüne kayıtlı 15 kadın kooperatifinin başkanından tam sayım yöntemine göre elde edilen birincil veriler ile ilgili kurum ve kuruluşların raporlarından ve konu ile ilgili yayımlanmış araştırmalardan elde edilen ikincil veriler oluşturmaktadır. Araştırmanın birincil verileri, 2023 yılının Eylül ve Ekim aylarında 15 kadın kooperatifi yöneticisiyle yüz yüze yapılan anketlerden ve kadın kooperatifleri ziyaretleri sırasında yapılan gözlemlerden elde edilmiştir.

1.2. Yöntem

1.2.1. Kadın Kooperatiflerinin Finansal Olmayan Performans Ölçümü

Bu araştırmada kullanılan veriler anket ve gözlem yoluyla toplanmıştır. Araştırmada Samsun ilinde uygulanan anket çalışması için Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 29.12.2023 tarih ve 2023-1125 numaralı Kararı ile onay alınmıştır. Araştırma bölgesinde kadın kooperatiflerinin kuruluşu henüz birkaç yıl öncesine dayandığı için kooperatiflerin finansal durumuna ilişkin yeterli bilgiye

erişilememiştir. Bu nedenle, kadın kooperatiflerinin performansı sadece finansal olmayan kriterler açısından değerlendirilmiştir. Kadın kooperatiflerinin finansal olmayan performans ölçümünde kullanılan değişkenler Tablo 1'de verilmektedir. Performans ölçümü için; kooperatiflerin uyguladığı proje sayısı, dijital pazarlama kabiliyeti, yönetim kurulu üyelerinin eğitim durumu, giriş sermayesi, üst örgüte

üyelik, kooperatifçilik ilkelerinin bilinme durumu, kooperatif başkanının kooperatifçilik eğitimi alma durumu, kooperatif binasının belediye tarafından destekli olup olmaması, kooperatifin kadınların gelir seviyesinde artışa sebep olup olmadığı, kooperatifin kadınlara yönelik sosyokültürel faaliyet düzenleme durumu ve aktif ortak oranı olmak üzere 11 kriter belirlenmiştir.

Tablo 1: Kadın Kooperatiflerinin Finansal Olmayan Performans Ölçümünde Kullanılan Değişkenler (Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

Değişken	Değişkenin tanımı	Ölçek
PROJE	Kooperatiflerin uyguladığı proje sayısı	Adet
DİJİTALPAZAR	Kooperatiflerin dijital pazarlama kabiliyeti	Skor*
YKEĞİTİM	Kooperatif Yönetim Kurulunun eğitim düzeyi	Yıl
GİRİŞSER	Kooperatiflerde alınan giriş sermayesi	TL
ÜSTÖRGÜT	Kooperatiflerin üst örgüt (MAYECE) üyeliği	0. Hayır 1. Evet
KOOPİLKE	Kooperatif başkanının kooperatifçilik ilkelerini bilme durumu	Skor**
KOOPEĞİTİM	Kooperatif başkanının katıldığı kooperatifçilik eğitimi sayısı	Adet
BİNA	Kooperatif binasının belediye destekli olması	0. Hayır 1. Evet
GELİRTART	Kooperatif ortaklarının gelirinde artışa sebep olma	0. Hayır 1. Evet
SOSYOKULT	Kooperatifin kadınlara sosyokültürel etkinlik düzenleme durumu	0. Hayır 1. Evet
AKTİFORTAK	Aktif ortak oranı	Yüzde

* Kooperatiflerin dijital pazarlama kanallarını kullanım durumu: web sitesi, arama motoru optimizasyonu, sosyal medya (facebook, instagram, twitter, youtube), video paylaşım sitesi, e-posta pazarlama, e-ticaret (0: Yok, 1: Var)

**Kooperatif başkanının kooperatifçilik ilkelerini (1. Gönüllü ve serbest giriş, 2. Ortağın demokratik yönetimi ilkesi, 3. Ortağın ekonomik katılımı ilkesi, 4. Özerklik ve bağımsızlık ilkesi, 5. Eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi, 6. Kooperatifler arası iş birliği ilkesi, 7. Toplumsal sorumluluk ilkesi) bilme durumu (0. Hayır, 1. Evet)

Araştırmada, performans ölçümünde ele alınan farklı birimlere sahip olan değişkenler standartlaştırmak amacıyla normalleştirilmiş ve 0-1 arasında değişen endekslere dönüştürülmüştür. Performans endeks değerlerinde 1, en yüksek performansı; 0 ise en düşük performansı ifade etmektedir. Verilerin normalleştirilmesinde aşağıdaki formüller (Eşitlik 1 ve Eşitlik 2) kullanılmıştır (Barrera ve Saldivar, 2002; Morrissey vd., 2005):

$$I_{ij} = \frac{MaxX_{ij} - X_{ij}}{MaxX_{ij} - MinX_{ij}} \quad (1)$$

$$I_{ij} = \frac{X_{ij} - MinX_{ij}}{MaxX_{ij} - MinX_{ij}} \quad (2)$$

i: 1, 2, 3, ..., n gösterge sayısını, j: performans göstergelerini, X_{ij} : gösterge değerini, $MinX_{ij}$: minimum gösterge değerini, $MaxX_{ij}$: maksimum gösterge değerini ifade etmektedir.

Literatürde performans ölçümünde kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Performans ölçüm teknikleri araştırmacıların değer yargılarına, buldukları psikolojik ortama ve kişiliklerine bağlı olduğundan subjektif değerler oluşmasına sebep olmaktadır. Bu araştırmada diğer tekniklere göre daha az subjektif değerler içeren ve kendine özgü matematiksel bir modele sahip olan Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytical Hierarchy Process/AHP) yöntemi kullanılmıştır.

1.2.2. Analitik Hiyerarşi Süreci

Çok kriterli karar verme yöntemleri karar vericinin sayılabilir sonlu ya da sayılmaz sayıda seçenekten oluşan bir küme içinde en az iki kritere dayalı değerlendirmeyoluyla seçimi yapmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla esas olan, kriterlerin kendi içindeki ağırlıklarının belirlenmesiyle belli bir sistematiği içinde alternatiflerin, bu ağırlıklandırma temel alınarak belirlenmesidir. Analitik Hiyerarşi Süreci, modern çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olup 1970'lerde Profesör Thomas Lorie Saaty tarafından

geliştirilmiştir. AHP yöntemi ile karmaşık bir problem; amaç, kriter, alt kriter ve alternatifler olarak çok katmanlı bir hiyerarşik yapıya dönüştürülerek karar verme sürecini kolaylaştırmaktadır. AHP yönteminde, kriterler arasında ikili karşılaştırmalar yapılarak, ağırlıklarına göre kriterlerin nihai ağırlıkları belirlenmektedir. Kriterler arasında ikili karşılaştırma yapılırken yaygın olarak kullanılan önem düzeyleri, Tablo 2'de gösterilmektedir. Kriter ağırlıklandırılmasına göre alternatifler bu ağırlıklar temel alınarak genel bir sıralamaya tabi tutulmakta ve seçim gerçekleştirilmektedir (Saaty, 1990).

Tablo 2: İkili Karşılaştırma Yönteminde Kullanılan 1-9 Ölçeği (Kaynak: Saaty, 1994; Saaty, 2008)

Derece	Tanım
1	Eşit Önemli
3	Biraz Daha Fazla Önemli
5	Kuvvetli Derecede Önemli
7	Çok Kuvvetli Derecede Önemli
9	Aşırı Derecede Önemli
2-4-6-8	Ara (Ortalama) Değerler

Saaty'e (1994) göre AHP uygulama adımları aşağıda sıralanmakta olup araştırmada bu adımlar kullanılmıştır:

- Problemin belirlenmesi ve buna ilişkin amacın tespiti,
- Model hiyerarşisinin en üstten alta doğru oluşturulması,
- Kriterler arasında önceliklerin belirlenmesi amacıyla ikili karşılaştırma matrisinin oluşturulması,
- Karşılaştırma matrisinin normalize edilmesi,
- Öncelik vektörünün hesaplanması,
- Tutarlılık oranının hesaplanması,
- Karar seçeneklerinin öncelik vektörünün hesaplanması,
- Seçeneklerin sıralanması.

Araştırmada kullanılan performans kriterlerinin AHP yöntemi ile ikili karşılaştırma matrisi Tablo 3'de verilmektedir. Tabloda her bir kriter, Saaty (1994) tarafından geliştirilen ölçeğe göre birbirleri arasındaki önem düzeyi dikkate alınarak 1 ile 9 arasında puanlanmıştır. Kriterler arasındaki temel göstergelerin ağırlıkları, kadın kooperatifleri ve kooperatifçilik konusundaki mesleki deneyimleri dikkate alınarak yazarlar tarafından belirlenmiştir.

Tablo 3: Performans Kriterlerinin AHP Yöntemi ile İkili Karşılaştırma Matrisi (Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

	PROJE	DİJİTALPAZAR	YKEĞİTİM	GİRİŞSER	ÜSTÖRGÜT	KOOPİLKE	KOOPEĞİTİM	BİNA	GELİRART	SOSYOKULT	AKTİFORTAK
PROJE	1	1/3	7	3	3	5	7	3	7	7	5
DİJİTALPAZAR	3	1	7	5	3	5	7	3	7	7	5
YKEĞİTİM	1/7	1/7	1	1/7	1/5	1/5	1/3	1/5	1	1	1/5
GİRİŞSER	1/3	1/5	7	1	1	1/3	3	1	5	5	1
ÜSTÖRGÜT	1/3	1/3	5	1	1	1	1	1/3	5	7	3
KOOPİLKE	1/5	1/5	5	3	1	1	1	1/5	5	7	3
KOOPEĞİTİM	1/7	1/7	3	1/3	1	1	1	1/5	1	3	1/3
BİNA	1/3	1/3	5	1	3	5	5	1	3	5	1
GELİRART	1/7	1/7	1	1/5	1/5	1/5	1	1/3	1	3	1/3
SOSYOKULT	1/7	1/7	1	1/5	1/7	1/7	1/3	1/5	1/3	1	1/5
AKTİFORTAK	1/5	1/5	5	1	1/3	1/3	3	1	3	5	1

Kadın kooperatiflerinin dijital pazarlama kriteri, uyguladığı proje sayısı ile üst örgüte üyelik ve bina varlığı kriterlerinden biraz daha fazla önemli; giriş sermayesi alınması, başkanın kooperatifçilik ilkelerini bilmesi ve aktif ortak oranından kuvvetli derecede önemli görülmüştür. Benzer şekilde, kadın kooperatiflerinin proje yürütmüş olması, giriş sermayesinden; üst örgüte üyelikten ve bina varlığından biraz daha fazla önemli görülmüştür.

2. Bulgular ve Tartışma

Araştırmada yer alan kadın kooperatiflerine ait genel bilgi Tablo 4' te verilmektedir. Samsun ilinde kadın kooperatiflerinin 2020 yılından sonra kurulmaya başladığı ve 2023 yılında sayılarının 15'e ulaştığı belirlenmiştir. Kadın kooperatiflerinin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde, en fazla sayıda (3 adet) kooperatifin merkez ilçelerden olan İlkadım'da bulunduğu görülürken, Asarcık, Ayvacık, Çarşamba, Salıpazarı ve Tekkeköy ilçelerinde herhangi bir kadın kooperatifi kurulmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4: Samsun İlindeki Kadın Kooperatiflerine Ait Genel Bilgi (Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

Kadın Girişimi, Üretim ve İşletme Kooperatifinin Adı	Kuruluş Yılı	İlçe	Kooperatifin Asıl Faaliyet Konusu				Ortak Sayısı (Kişi)		
			Gıda	Hediyelik Eşya	Tıbbi Aromatik Bitki	Çocuk Kreş	Mevcut	Aktif	Yüzde
Gökçeboğaz	2021	Alaçam	√	√			9	6	66,6
ATAK	2020	Atakum	√	√			30	10	33,3
Dönüşüm	2021	Bafra			√		10	5	50,0
Sürmeli	2022	Bafra	√	√			16	10	62,5
Canik	2021	Canik	√	√			14	14	100,0
Havza İlk Kıvılcım 1919	2020	Havza	√	√			10	10	100,0
Afitap	2020	İlkadım	√	√			7	5	71,4
Yedi Desen	2021	İlkadım		√			13	13	100,0
Yerel Emek	2022	İlkadım	√				8	2	25,0
Kavak	2020	Kavak	√	√			7	7	100,0
Ladik	2020	Ladik	√	√			11	5	45,4
Engiz	2023	19 Mayıs	√		√		11	11	100,0
Terme Marifetli Eller	2022	Terme	√	√			7	5	71,4
Nerik	2020	Vezirköprü	√	√		√	7	7	100,0
Yakakent	2021	Yakakent	√				7	7	100,0
Ortalama	-	-					11	8	75,0

Kadın kooperatiflerinin ortalama 11 olan ortak sayısı oldukça düşük olmasına karşın, mevcut kooperatif ortaklarının yüzde 75'inin aktif olarak kooperatif faaliyetlerinde yer aldığı belirlenmiştir. Vakoufaris ve diğerleri (2007), Yunanistan'da kadın kooperatiflerinin yerel ve bölgesel kalkınmaya etkisini araştırdıkları çalışmada; geçmişi yirmi yıl öncesine dayanan kadın kooperatiflerinin bu konuda önemli bir potansiyel taşıdıklarını tespit etmişlerdir. Diğer taraftan araştırmada, kooperatif ortaklarının iş kadını olarak yeni rollerini tam olarak anlayamadıkları ve kırsal alanda kadınların katılımının az olması nedeniyle kooperatiflerin ciddi dezavantajlara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuda Samsun ilindeki kadın kooperatiflerinde de katılım oranları düşük olmakla birlikte Yunanistan'daki benzerlerinden farklı olarak 2020 yılından sonra kurulmuş yeni örgütlenmeler olduğu ve mevcut kooperatif ortaklarının aktif olarak faaliyetlere katılım gösterdiği görülmektedir.

Samsun ilindeki kadın kooperatiflerinin yüzde 86'sının faaliyet konusu gıda; yüzde 66'sının ise gıda ve hediyelik eşyadır. Yalnızca 2 kadın kooperatifi tıbbi aromatik bitkiler, 1 kooperatif ise çocuk kreşi işletme alanında da faaliyet göstermektedir. Benzer şekilde Şahankaya Adar ve diğerleri (2023) Türkiye'de yaptıkları çalışmada, kadın kooperatiflerinin ağırlıklı olarak gıda alanında faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır. Koutsou ve diğerleri (2009) tarafından Yunanistan'da yapılan bir araştırmada da, önemli sayıda kadına tam veya yarı zamanlı istihdam imkanı sağlayan kadın kooperatiflerinin en yaygın faaliyet alanı yüzde 63,4 ile gıda sektörü olarak belirlenmiştir.

Samsun'daki kadın kooperatiflerinin faaliyet konusu ürünler; genelde erişte, makarna, tarhana, turşu ve benzeri yöresel ürünler olup ürün farklılaşmasının sınırlı kaldığı görülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesindeki kadın kooperatiflerini inceleyen

bir araştırma (Mızrak ve Koparan, 2024), ürün çeşitliliği açısından Samsun iline benzer bir tablo ortaya koymaktadır. Mızrak ve Koparan (2024) araştırmalarında, Doğu Karadeniz Bölgesindeki kadın kooperatiflerinin yeni kurulduğunu, büyük çoğunluğunun yöresel ürünler alanında faaliyet gösterdiğini ve kadınların farklı konularda üretim yapmak istemelerine rağmen, geleneksel ürünlerin dışına çıkmadıklarını tespit etmiştir.

Araştırma kapsamındaki kadın kooperatiflerinin başkanlarına ait genel özellikler Tablo 5’de verilmektedir. Kooperatif başkanlarının yaşları incelendiğinde minimum 33, maksimum 54 ve ortalama 44 yaşında oldukları; büyük çoğunluğunun (yüzde 60) ise 40-49 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kooperatif başkanlarının yüzde 47’sinin lisans, yüzde 40’ının

lise ve yüzde 13’ünün de ön lisans mezunu olduğu ve kadın kooperatiflerinin eğitim seviyesi yüksek kişiler tarafından yönetildiği belirlenmiştir. Kadın kooperatifleri başkanlarının yüzde 20’sinin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. En az 1, en fazla 4 çocuğa sahip olan kadın kooperatif başkanlarının ortalama 2 çocuğu bulunmaktadır. Koutsou ve diğerleri (2009) tarafından Yunanistan’da yapılan araştırmada, kadın kooperatifleri başkanlarının yüzde 35,7’sinin 26-35 yaş aralığında; yüzde 35,7’sinin 46-55 yaş aralığında olduğu ve yüzde 38,6’sının ilkökul; yüzde 14,3’ünün ortaokul; yüzde 32,9’unun lise ve yüzde 11,4’ünün üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Yunanistan ile karşılaştırıldığında araştırma bölgesindeki kadın kooperatif başkanlarının daha genç ve daha eğitilmiş kişilerden oluştuğu belirtilebilir.

Tablo 5: Kadın Kooperatiflerinin Başkanlarına Ait Genel Bilgi (Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

		Sayı	Yüzde
Yaş	33-39	3	20,0
	40-49	9	60,0
	50-54	3	20,0
	Toplam	15	100,0
	Ortalama (yıl)	44	
Eğitim Durumu	Lise	6	40,0
	Ön Lisans	2	13,0
	Üniversite	7	47,0
	Toplam	15	100,0
Sosyal güvence	Yok	3	20,0
	Var	12	80,0
	Toplam	15	100,0
Çocuk sayısı	1	3	20,0
	2	6	40,0
	3-4	6	40,0
	Toplam	15	100,0
	Ortalama (çocuk sayısı)	2,27	

Araştırma kapsamında kadın kooperatiflerinin normalleştirilmiş orijinal verileri Tablo 6' da sunulmaktadır. İncelenen 11 performans kriterinin her biri eşit önem düzeyinde değerlendirildiğinde, kadın kooperatiflerinin sosyokültürel etkinlik düzenleme (0,80) bakımından en yüksek performansa sahip oldukları; bunun yanı sıra belediye tarafından bina desteği (0,67), aktif ortak oranı (0,66), yönetim

kurulu üyelerinin eğitim düzeyi (0,65) ve proje uygulama (0,60) bakımından diğer kriterlere göre görece iyi performansa sahip oldukları, ancak giriş sermayesinin alınması (0,10), yöneticilerin kooperatifçilik ilkelerini bilme durumları (0,27) ve yöneticilerin kooperatifçilik eğitimine katılma durumları (0,35) bakımından düşük performansa sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 6: Kadın Kooperatiflerinin Normalleştirilmiş Orijinal Verileri (Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

Kadın Girişimi, Üretim ve İşletme Kooperatifinin Adı	PROJE	DJİTALPAZAR	YKEĞİTİM	GİRİŞSER	ÜSTÖRGÜT	KOOPİLKE	KOOPEĞİTİMİ	BİNA	GELİRTART	SOSYOKULT	AKTİFORTAK
AFİTAP	0,50	0,34	0,94	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,61
ATAK	1,00	0,67	1,00	0,05	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,11
CANİK	0,50	0,67	0,78	0,02	0,00	0,00	0,25	0,00	1,00	1,00	1,00
DÖNÜŞÜM	0,50	0,00	0,67	0,01	0,00	0,00	0,25	0,00	0,00	0,00	0,33
ENGİZ	0,50	0,34	0,78	0,01	0,00	0,00	0,75	1,00	0,00	0,00	1,00
GÖKÇEBOĞAZ	1,00	0,34	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,55
HAVZA İLK KIVILCIM 1919	0,50	1,00	0,44	0,01	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00
KAVAK	1,00	0,34	1,00	0,08	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00
LADİK	1,00	0,67	0,44	0,25	1,00	0,29	0,25	0,00	1,00	1,00	0,27
NERİK	1,00	1,00	1,00	0,01	1,00	0,57	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00
SÜRME Lİ	0,00	0,00	0,44	0,04	0,00	0,29	0,00	1,00	0,00	1,00	0,49
TERME MARİFETLİ ELLER	0,50	0,34	0,11	0,01	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,61
YAKAKENT	0,00	0,34	1/3	0,00	0,00	0,00	0,25	1,00	1,00	1,00	1,00
YEDİ DESEN	0,50	1,00	0,89	1,00	0,00	0,43	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00
YEREL EMEK	0,50	0,34	0,89	0,00	0,00	0,43	1,00	0,00	0,00	1,00	0,00
Ortalama	0,60	0,49	0,65	0,10	0,47	0,27	0,35	0,67	0,60	0,80	0,66

Bu bulgulara dayanarak araştırma bölgesindeki kadın kooperatiflerinin en önemli öz sermaye kaynağı olan giriş sermayesi toplamada başarısız oldukları belirtilebilir. Aldırmaz Akkaya (2018: vi) tarafından Türkiye'de gerçekleştirilen, 2011 yılı ve öncesinde kurulmuş olan 39 kadın kooperatifinin finansal performansını ele alan çalışmada da kadın kooperatiflerinin en önemli finansal problemi olarak

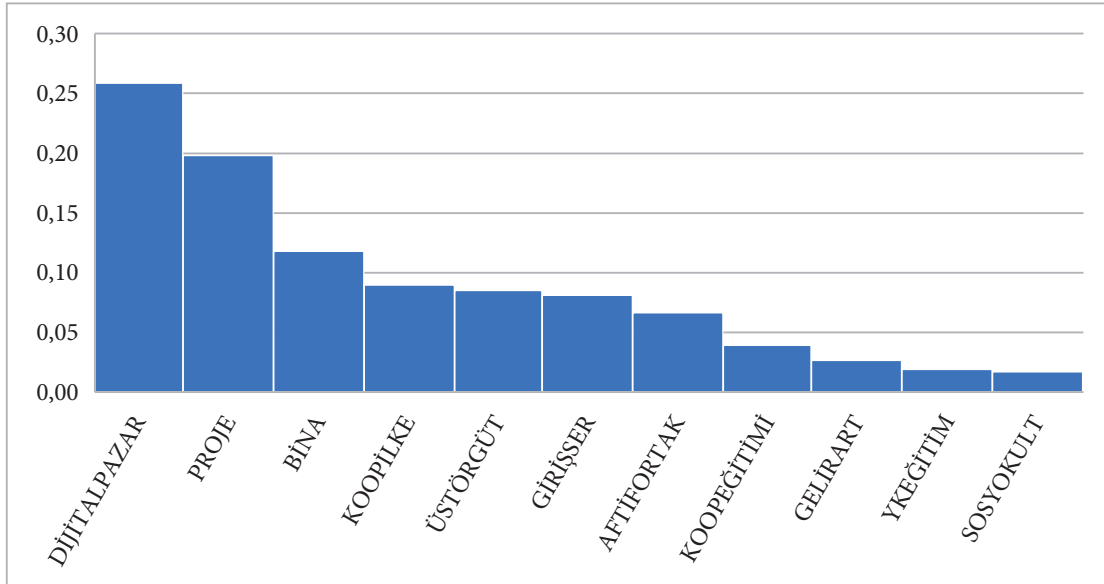
öz sermaye yetersizliği tespit edilmiştir. Araştırma bölgesi olan Samsun ilinde kadın kooperatiflerine özellikle belediyelerin bina yeri ve pazarlama konusunda sağladığı yerel desteğin iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu bulgunun aksine Çınar ve diğerleri (2021) tarafından Türkiye genelinde kadın kooperatifleri üzerine yapılan çalışmada, kadın kooperatiflerine yerel yönetimlerin desteğinin

yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Samsun ilindeki kadın kooperatiflerinin aktif ortak oranının yüksek olması, bölgede kadınların kooperatifleşmeye karşı istekli ve olumlu tutum içerisinde olduklarının göstergesidir. Benzer şekilde, Serinikli (2019) tarafından Edirne ilinde köyde yaşayan kadınlar üzerine yapılan araştırmada da kadınların kooperatiflere karşı olumlu tutum içerisinde oldukları ve kadınların yarısından fazlasının kooperatif kurmaya istekli oldukları belirlenmiştir. Samsun ilinde kadın kooperatiflerinin kadınların sosyokültürel açıdan gelişmesine önemli katkısı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Çınar ve diğerleri (2021) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Samsun ilinde kadın kooperatiflerinin kuruluş ve işletme aşamasında proje uygulama performansı ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Bu konuda, bölgede uygulama alanı olan T.C. Ticaret Bakanlığı Kooperatiflerin Destek Programı (KOOP-DES), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu LEADER Yaklaşımı, Kalkınma Ajansları Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı, Avrupa Birliği

Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) gibi programların önemli etkisi bulunmaktadır. Koutsou ve diğerleri (2009) tarafından Yunanistan'da yapılan araştırmada ise kadın kooperatiflerinin yüzde 79,2'sinin başlangıç yatırımlarının ulusal programlar; yüzde 36'sının LEADER tarafından sübvansede edildiği ve kadınların Avrupa girişimi LEADER tarafından finanse edilen seminerlerde yerel eylem grubu tarafından motive edildiği belirlenmiştir. Bu çerçevede Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin, Türkiye'ye göre oldukça yüksek başlangıç sermayesine sahip oldukları belirtilebilir.

Kriterlerin ikili karşılaştırması sonrası her bir kriterin önem düzeyi AHP yöntemine göre Şekil 2'deki gibi hesaplanmıştır. Buna göre, kooperatiflerin dijital pazarlama kabiliyeti (0,26), proje uygulama sayısı (0,20), kooperatif binasının belediye tarafından desteklenmesi (0,12) görece en önemli; kooperatifin kadınların gelirinde artış yaratması (0,03), yönetim kurulunun eğitim seviyesi (0,02) ve sosyokültürel etkinlik düzenleme durumu (0,02) görece en düşük üç kriter olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: AHP Sonucunda Elde Edilmiş Performans Kriter Ağırlıkları
(Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

Kadın kooperatiflerinin AHP yöntemi kullanılarak elde edilmiş nihai performansı ve sıralaması Tablo 7’ de verilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre Samsun ilinde faaliyet gösteren kadın kooperatifleri arasında en yüksek performansa sahip kooperatifler; 0,861 performans skoruyla Vezirköprü Nerik Kadın Girişim ve İşletme Kooperatifi, 0,778 performans skoruyla Atakum Kadın Girişim ve İşletme Kooperatifi ve 0,696 performans skoruyla Yedidesen Kadın Girişim ve İşletme Kooperatifi'dir. Bu sırayı,

Kavak (0,625), Ladik (0,583), Afıtap (0,578), Gökçeboğaz (0,570), Havza İlk Kıvılcım 1919 (0,563), Engiz (0,417), Canik (0,409), Terme Marifetli Eller (0,392) ve Yakakent (0,333) Kadın Girişim ve İşletme Kooperatifleri takip etmektedir. Araştırmada, AHP yöntemine göre en düşük üç performansa sahip kadın kooperatifi ise Yerel Emek (0,299), Sürmeli (0,205) ve Dönüşüm (0,145) Kadın Kooperatifleri olarak belirlenmiştir.

Tablo 7: Kadın Kooperatiflerinin AHP Yöntemi Kullanılarak Elde Edilmiş Nihai Performansı ve Sıralaması
(Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

Kadın Girişimi, Üretim ve İşletme Kooperatifinin Adı	PROJE	DİJİTALPAZAR	YKEĞİTİM	GİRİŞSER	ÜSTÖRGÜT	KOOPİLKE	KOPEĞİTİMİ	BİNA	GELİRTART	SOSYOKULT	AKTİFORLAK	Toplam Skor	Sıralama
AFİTAP	0,099	0,088	0,018	0,000	0,085	0,090	0,039	0,118	0,000	0,000	0,041	0,578	6
ATAK	0,198	0,174	0,019	0,004	0,085	0,090	0,039	0,118	0,027	0,017	0,007	0,778	2
CANİK	0,099	0,174	0,015	0,002	0,000	0,000	0,010	0,000	0,027	0,017	0,066	0,409	10
DÖNÜŞÜM	0,099	0,000	0,013	0,001	0,000	0,000	0,010	0,000	0,000	0,000	0,022	0,145	15
ENGİZ	0,099	0,088	0,015	0,001	0,000	0,000	0,029	0,118	0,000	0,000	0,066	0,417	9
GÖKÇEBOĞAZ	0,198	0,088	0,000	0,000	0,085	0,000	0,000	0,118	0,027	0,017	0,036	0,570	7
HAVZA İLK KIVILCIM 1919	0,099	0,259	0,008	0,001	0,085	0,000	0,000	0,000	0,027	0,017	0,066	0,563	8
KAVAK	0,198	0,088	0,019	0,006	0,085	0,000	0,000	0,118	0,027	0,017	0,066	0,625	4
LADİK	0,198	0,174	0,008	0,020	0,085	0,026	0,010	0,000	0,027	0,017	0,018	0,583	5
NERİK	0,198	0,259	0,019	0,001	0,085	0,051	0,020	0,118	0,027	0,017	0,066	0,861	1
SÜRMEİ	0,000	0,000	0,008	0,003	0,000	0,026	0,000	0,118	0,000	0,017	0,033	0,205	14
TERME MARİFETLİ ELLER	0,099	0,088	0,002	0,001	0,000	0,000	0,000	0,118	0,027	0,017	0,040	0,392	11
YAKAKENT	0,000	0,088	0,006	0,000	0,000	0,000	0,010	0,118	0,027	0,017	0,066	0,333	12
YEDİ DESEN	0,099	0,259	0,017	0,081	0,000	0,038	0,000	0,118	0,000	0,017	0,066	0,696	3
YEREL EMEK	0,099	0,088	0,017	0,000	0,000	0,038	0,039	0,000	0,000	0,017	0,000	0,299	13

Kadın kooperatiflerinin AHP süreci ile belirlenen performansına etkisi olduğu düşünülen değişkenlerin korelasyon analizi Tablo 8’ de verilmektedir. Korelasyon analizine göre, kadın kooperatiflerinin performansı ile faaliyet süresi arasında istatistiksel olarak yüzde 5 önem düzeyinde anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır (0,636). Ayrıca, kooperatiflerin performansı ile ürün çeşit

sayısı arasında da yüzde 10 önem düzeyinde anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyli bir ilişki bulunmaktadır (0,586). Eş deyişle, araştırma bölgesinde 3 yıl önce kurulmaya başlayan kadın kooperatiflerinin zamanla performanslarının arttığı ve ürün çeşidi fazla olan kooperatiflerin daha yüksek performansa sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8: Kadın Kooperatiflerinin Performansında Etkili Faktörler (Kaynak: Çalışma kapsamında üretilmiştir.)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Performans	1						
2. Faaliyet süresi	0,636**	1					
3. Başkanın yaşı	-0,293	-0,140	1				
4. Belediye satış yeri desteği	0,346	-0,102	-0,140	1			
5. Ürün çeşit sayısı	0,586*	0,132	0,166	0,462	1		
6. Başkanın sosyal güvencesi	-0,175	-0,102	0,156	-0,200	0,261	1	
7. Kooperatifin yeri (kır/kent)	0,197	0,102	0,484	-0,100	0,545*	0,140	1

* Korelasyon yüzde 10 düzeyinde anlamlı ** Korelasyon yüzde 5 düzeyinde anlamlı

Kooperatiflerin performansı ile kooperatif başkanının yaşı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Buna bağlı olarak daha genç kadın başkanların kooperatifin performansını artırdığı belirtilebilir. Belediyelerin kooperatiflere satış yeri desteği vermesinin de kadın kooperatiflerinin performansına pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim T.C. Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan raporda, kadın kooperatifleri ile yerel idarelerin iş birliği içerisinde olması, atıl alan ve binaların kadın kooperatiflerine tahsis edilmesi veya uygun fiyatla kiraya verilmesi önerilmekte ve belediyeler tarafından işletilen sergi, pazar yeri, büfe ve küçük stantların ihalelerine kadın kooperatiflerinin girişinin kolaylaştırılması, belediye ve diğer kamu kuruluşlarının satın aldığı mal ve hizmetlerde kadın kooperatiflerinin yüklenici olmasının sağlanması, kadınların üretim becerilerini artıran bölgesel kurslar düzenlenmesi ve gündüz bakımevi ve rehabilitasyon merkezleri açılarak işletmelerinin kadın kooperatiflerine verilmesi konusunda ayrıcalık tanınması gerektiği belirtilmektedir (TB, 2013). Kooperatif kuruluş yerinin kır veya kentte olması ile kooperatif performansı arasında çok düşük pozitif ilişki bulunmakla birlikte kentte yer alan kooperatiflerin, pazara daha yakın olması sebebiyle performansının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

3. Sonuç ve Öneriler

Kadın kooperatiflerinin etkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi ile bölgesel kalkınma arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle görece geri

kalmış bölgelerde kadınların ekonomik hayata dahil olabilmesi, gelir seviyelerinin artması, işsizliğin azalması ve istihdamın artmasında kadın kooperatifleri önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmada, AHP yöntemi kullanılarak belirlenen 11 farklı kritere göre Samsun ilindeki kadın kooperatiflerinin performans değerlendirilmesi yapılmıştır. Bölgede kadın kooperatiflerinin kuruluşu henüz birkaç yıl öncesine dayandığı için finansal performanslarının analiz edilebilmesine yönelik olarak yeterli bilgiye erişilememiştir. Bu sebeple, araştırmada kadın kooperatifleri sadece finansal olmayan performans kriterleri açısından değerlendirilebilmiştir.

Araştırmada en yüksek performansa sahip kadın kooperatiflerinin; dijital pazarlamada aktif, proje uygulama açısından güçlü, aktif ortak oranı yüksek, faaliyetlerini sürdürdüğü kooperatif binası yerel yönetim tarafından desteklenen ve kooperatif yönetiminin kooperatifçilik bilgisi yönünden başarılı oldukları belirlenmiştir. Samsun ilindeki kadın kooperatiflerinin dijital pazarlamada aktif olarak rol almadıkları görülmüştür. Oysa kooperatiflerin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesinde pazarlama faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Günümüzde teknolojiye meydana gelen gelişmeler pazarlama faaliyetlerini de etkilediğinden rakiplerine üstünlük sağlamak isteyen işletmelerin, dijital pazarlama kanallarını en etkin şekilde kullanarak pazarlama yapması gerekmektedir. Bu sebeple, kadın kooperatiflerinin performanslarının artırılabilmesi için dijital pazarlama konusunda etkili eğitimler düzenlenmesi gerekli görülmektedir.

Kadın kooperatiflerinin proje uygulama performansı ortalamasının üzerinde olmakla birlikte, uygulamada yerel yönetim ve kurum desteğinin önemli düzeyde varlığı belirlenmiştir. Kooperatif performansında proje yürütme önemli bir kriter olarak ortaya çıkmakta; proje desteği alan kadın kooperatiflerinin daha aktif olduğu, kurumsal yapılanmasını daha erken tamamlayarak faaliyetlerini güçlendirdiği görülmektedir. Özellikle yüksek giriş sermayesi alınamayan bölgelerde, kuruluş aşamasında ihtiyaç duyulan makine ve ekipman tedarikinde kadın kooperatiflerinin proje desteğine ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, performansı düşük olan kadın kooperatiflerinin performans artışı sağlayabilmesi için dış kaynaklı projeleri hayata geçirmesine ihtiyacı olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırmada, kadın kooperatiflerinin gıda üretimi konusunda benzer ürünlerin üretim ve satışında yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bu durumun kadın kooperatiflerinin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Nitekim, araştırmada korelasyon analizi sonuçlarına göre, kadın kooperatiflerinin performansına kooperatiflerin faaliyet süresinin ve ürün çeşit sayısının istatistiksel olarak önemli, pozitif ve güçlü etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Eş deyişle, kuruluş süresini tamamlayan, belirli bir pazar hacmine ulaşan ve ürün çeşitliliğini artıran kadın kooperatiflerinin performansının önemli düzeyde arttığı belirlenmiştir. Bu sebeple, kadın kooperatiflerinin performansının artırılmasında ürün çeşitliliğine önem verilmesi önerilmektedir.

Araştırma bölgesinde kadın kooperatiflerinin eğitim seviyesi yüksek kişiler tarafından yönetildiği tespit

edilmiştir. Bu durum, kadın kooperatifleri için önemli bir avantaj ve performanslarını artıran bir faktör olarak belirlenmiştir. Bölgede kadın kooperatiflerinde giriş sermayesi alınma oranı hem çok düşük hem de miktar olarak çok azdır. Kooperatiflerin hayatta kalabilmesi, özellikle kuruluş aşamasındaki finansal zorlukların üstesinden gelebilmesi ve finansal açıdan kadın kooperatiflerinin performansının artırılabilmesi için giriş sermayesi toplanması gerekmektedir. Bu konuda kadın kooperatiflerinde kooperatif yöneticileri ve ortaklara yönelik bilgilendirme toplantılarının yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kadın kooperatifleri bölgesel kalkınmaya özellikle dezavantajlı bölgelerin kalkınmasına katkı sunan önemli bir araçtır. Bu sebeple, kadın kooperatiflerinin desteklenmesi kooperatiflerin sürdürülebilir olmasında ve kadınların ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmasında önemlidir. Bu çalışmada araştırma bölgesinde faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin istihdam yaratılması, kadınların ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirilmesi, iş birliklerinin kurulması ve ulusal destekli proje yürütülmesi yoluyla sosyal sermayenin artırılmasına ve bölgesel kalkınmaya katkı sağladıkları tespit edilmiştir. Ancak, ortak sayılarının azlığı nedeniyle kooperatiflerin sağladığı ekonomik ve sosyal faydaların sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Bu araştırma kadın kooperatiflerini finansal olmayan performansları açısından ele almıştır. Kuruluş sürecini tamamlayan ve aktif olarak faaliyetlerini sürdüren kadın kooperatiflerinin finansal performansının ve sürdürülebilirliğinin ele alınacağı araştırmaların yapılması literatüre katkı sağlayacaktır.

Bilgilendirme

Yazar Katkıları

Yazar 1: Makale fikrinin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi /analiz/makale yazımı/inceleme

Yazar 2: Literatür taraması/yöntemin planlanması/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme

Çatışma Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Fon Desteği

Bu Çalışmada veri toplama aşamasında Orta Karadeniz Kalkınma Ajansının desteği alınmıştır.

Etik Standartlara Uygunluk

Bu Çalışma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 29.12.2023 tarihli ve 2023-1125 numaralı Kararı ile onay alınmıştır.

Etik Beyanı

Yazarlar tarafından bu Çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

Teşekkür

Bu Çalışmanın veri toplama aşamasında lojistik destek sağlayan Orta Karadeniz Kalkınma Ajansına teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Ajija, S. R. (2017). Evaluating Financial Performance of Public Cooperatives for Women in East Java, Indonesia. *Advanced Science Letters*, 23 (9), 8683-8689.
- Aldırmaz Akkaya, F. (2018). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Sürdürülebilir Kırsal Turizmdeki Önemi ve Finansal Performanslarının Analizi*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ayta, F. ve Şen, M. (2023). Türkiye'de Kadın İstihdamının Genel Görünümü: İstihdamın Artırılması Kapsamında Seçilmiş Ülke Örnekleri. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 9 (2), 421-454.
- Bastida, M., Pinto, L. H., Oliveira Blanco, A., and Cancelo, M. (2020). Female Entrepreneurship: Can Cooperatives Contribute to Overcoming the Gender Gap? A Spanish First Step to Equality. *Sustainability*, 12 (6), 2478.
- Barrera, R.A., and Saldivar, V. (2002). Proposal and Application of a Sustainable Development Index. *Ecological Indicators*, 2, 251-256.
- Cinar, K., Akyuz, S., Ugur-Cinar, M., and Onculer-Yayalar, E. (2021). Faces and Phases of Women's Empowerment: The Case of Women's Cooperatives in Turkey. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 28 (3), 778-805.
- Dohmworth, C., and Liu, Z. (2020). Does Cooperative Membership Matter for Women's Empowerment? Evidence from South Indian Dairy Producers. *Journal of Development Effectiveness*, 12 (2), 133-150.
- Günsoy, G. ve Özsoy, C. (2012). Türkiye'de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49 (568), 23-42.
- Koutsou, S., Notta, O., Samathrakis, V., and Partalidou, M. (2009). Women's Entrepreneurship and Rural Tourism in Greece: Private Enterprises and Cooperatives. *South European Society and Politics*, 14 (2), 191-209.
- Kurtege Sefer, B. (2020). A Gender and Class-sensitive Explanatory Model for Rural Women Entrepreneurship in Turkey. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 12 (2), 191-210.
- Martinez-Leon, I. M., Olmedo-Cifuentes, I., Martínez-Victoria, M., Arcas-Lario, N. (2020). Leadership Style and Gender: A Study of Spanish Cooperatives. *Sustainability*, 12 (12), 5107.
- Mızrak, R. ve Koptaran, E. (2024). Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumunun Analizi: Doğu Karadeniz Örneği. *Karadeniz 15th International Conference on Social Sciences Bildiri Kitabı*, Rize: Academy Global Publishing House, 179-189.
- Morgan, M. S., and Winkler, R. L. (2020). The Third Shift? Gender and Empowerment in a Women's Ecotourism Cooperative. *Rural Sociology*, 85 (1), 137-164.
- Morrissey, J., Bernadette, O.R., and Moles, R. (2005). Indicators and Indices Development: The Appraisal of Sustainability at Settlement Level in Ireland. *ESAI Colloquium Proceedings*, Ireland: Environ05, 49-53.
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). (2021). "OECD Economic Surveys: Turkey 2021", <https://doi.org/10.1787/2cd09ab1-en>, (Erişim tarihi: 14.01.2024).
- Raniga, T. (2021). Role of Economic Development Cooperatives in Improving the Livelihoods of Women in Gauteng, South Africa. *Development Southern Africa*, 38 (4), 591-606.
- RG (Resmi Gazete). (2024). "12. Kalkınma Planı", 1 Kasım 2023 tarih ve 32356 sayılı T.C. Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/11/20231101M1-1.htm>, (Erişim tarihi: 6.02.2024).
- Saaty, T. L. (1990). An Exposition of the AHP in Reply to the Paper "Remarks on the Analytic Hierarchy Process". *Management Science*, 36 (3), 259-268.
- Saaty T.L. (1994). How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process? *Interfaces*, 24 (6), 19-43.
- Saaty T.L. (2008). Relative Measurement and Its Generalization in Decision Making Why Pairwise Comparisons are Central in Mathematics for the Measurement of Intangible Factors the Analytic Hierarchy/Network Process. *RACSAM*, 102 (2), 251-318.
- Samsun Valiliği. (2024). "Samsun", <http://www.samsun.gov.tr/ilcelerimiz>, (Erişim tarihi: 15.04.2024).
- Serinikli, N. (2019). Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin Kooperatifleşmeye Karşı Tutumları: Agro-Turizm Kadın Kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14 (1), 45-57.
- Serra, R., and Davidson, K. A. (2021). Selling Together: The Benefits of Cooperatives to Women Honey Producers in Ethiopia. *Journal of Agricultural Economics*, 72 (1), 202-223.
- Şahankaya Adar, A., Dedeoğlu, S. ve Kurtuluş, G. (2023). Türkiye'de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2 (77), 1174-1208.
- TB (T.C. Ticaret Bakanlığı). (2011). "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi", <https://ankara.ticaret.gov.tr/data/5dd6745c13b876d6187754c2/4-.pdf>, (Erişim tarihi: 16.04.2024).

- TB (T.C. Ticaret Bakanlığı). (2012). “Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri”, <https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0eed13b876180c773fbb/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7C4%B1k%2018.12.2012.pdf>, (Erişim tarihi: 03.03.2024).
- TB (T.C. Ticaret Bakanlığı). (2013). “Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü”, [https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0d1b13b876180c773f8f/BROSUR-KADIN-KOOP%20\(1\).pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0d1b13b876180c773f8f/BROSUR-KADIN-KOOP%20(1).pdf), (Erişim tarihi: 05.10.2023).
- TB (T.C. Ticaret Bakanlığı). (2019). “Kadın Kooperatifleri Broşürü”, [https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0d1b13b876180c773f8f/BROSUR-KADIN-KOOP%20\(1\).pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0d1b13b876180c773f8f/BROSUR-KADIN-KOOP%20(1).pdf), (Erişim tarihi: 04.10.2023).
- TB (T.C. Ticaret Bakanlığı). (2023). “Samsun Ticaret İl Müdürlüğü, Kadın Kooperatifleri Verileri”, <https://samsun.ticaret.gov.tr>, (Erişim tarihi: 03.09.2023).
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi). (2023). Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Kadın İstihdamının Artırılması, Kadın Girişimciliğinin, Kooperatifçiliğinin Güçlendirilmesi ve Desteklenmesi Kapsamında Mevcut Sorunların Tespiti ve Çözüm Önerilerinin Belirlenmesi Konulu Komisyon Raporu. Mayıs 2023, *Ankara*, 1-157.
- Theeuwens, A., Duplat, V., Wickert, C., and Tjemkes, B. (2021). How do Women Overcome Gender Inequality by Forming Small-scale Cooperatives? The Case of the Agricultural Sector in Uganda. *Sustainability*, 13 (4), 1797.
- TOB (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı). (2023). “Samsun İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Kadın Kooperatifleri Verileri”, <https://samsun.tarimorman.gov.tr>, (Erişim tarihi: 10.09.2023).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2023). “İstihdam, İşsizlik ve Ücret”, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&dil=1>, (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Ugur Cinar, M., Cinar, K., Onculer-Yayalar, E., and Akyuz, S. (2022). The Political Economy of Women's Cooperatives in Turkey: A Social Reproduction Perspective. *Gender Work & Organization*, 1-22.
- Vakoufaris, H., Kizos, T., Spilanis, I., Koulouri, M., and Zacharakis, A. (2007). Women's Cooperatives and Their Contribution to the Local Development of the North Aegean Region, Greece. *Journal of Rural Cooperation*, 35 (1), 19-41.
- WB (World Bank). (2023a). “World Bank Gender Strategy 2024-2030: Accelerate Gender Equality for a Sustainable, Resilient, and Inclusive Future - Consultation Draft (English)”, <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail>, (Erişim tarihi: 25.01.2024).
- WB (World Bank). (2023b). “The World Bank in Gender”, <https://www.worldbank.org/en/topic/gender/overview>, (Erişim tarihi: 24.01.2024).

KIRSALDA NÜFUS DEĞİŞİMLERİ: TR82 DÜZEY 2 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

POPULATION CHANGES IN RURAL AREAS: AN ANALYSIS OF TR82 NUTS II REGION

Semih KAYA¹

ORCID: 0000-0002-0506-9344

Ayşe Nur SARIALIOĞLU²

ORCID: 0009-0007-3787-9062

Öz

Sanayileşme sonrasında tüm dünyada kentleşme hareketleri hız kazanırken, kırsal alanlardan kentlere yoğun göç yaşanmış ve kırsal nüfus azalmaya başlamıştır. Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerini kapsayan TR82 Düzey 2 Bölgesi, kırsal nüfus oranı bakımından değerlendirildiğinde ülkedeki 26 İBBS Düzey 2 Bölgesi arasında en yüksek kırsal nüfus oranına sahip üçüncü bölge konumundadır. Bu çalışma ile TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin yaş grupları ile yıllara göre kırsal nüfus değişiminin irdelenmesi ve belirli kırsal yerleşimlerin 2050 nüfus öngörüsünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden faydalanılarak doğrusal regresyon yöntemi ile TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin kırsal nüfus değişimi incelenmiş ve belirli kırsal yerleşimlerde önümüzdeki yaklaşık 30 yıl içerisinde karşılaşılabilecek muhtemel nüfus değişim öngörülere hesaplanmıştır. Çalışma bulgularına göre; bölge kırsalındaki genç nüfus hızla düşerken, orta yaş ve üzeri kırsal nüfus artmaktadır. Diğer taraftan 2050 yılına kadar, bugünkü durumda nüfusu 500 kişi ve üzerinde olan kırsal yerleşimlerin yarısından fazlasının nüfusunun 500 kişinin altına düşeceği tahmin edilmektedir. Bu çalışma ile politika yapıcıların karar alma süreçlerine girdi oluşturulması hedeflenmiş ve kırsaldaki nüfus dinamiklerinin etkilerine yönelik öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Nüfus, Kentleşme, Yaşlanma, TR82 Düzey 2 Bölgesi

Abstract

As urbanization movements gained momentum all over the world after industrialization, there was intense migration from rural areas to urban areas, and the rural population has started to decline. The TR82 NUTS II Region, which includes Kastamonu, Çankırı, and Sinop provinces, is the third region with the highest rural population ratio among the 26 NUTS II regions in the country in terms of rural population ratio. The aim of this study is to examine the changes in rural population by age groups and years in TR82 NUTS II Region and to reveal the 2050 population forecast of specific rural settlements. Utilizing the data of the Turkish Statistical Institute and employing the linear regression method, the rural population change of TR82 NUTS II Region was analyzed and the possible population change predictions were calculated for certain rural settlements over the forthcoming three decades. The findings reveal a sharp decline in the young rural population while noting an uptick in the middle-aged and elderly demographics. The study predicts that by 2050, more than half of the rural settlements with a population of 500 people or more will have a population below 500 people. This study intended to provide input to the decision-making processes of policy makers and discusses recommendations on the effects of population dynamics in rural areas.

Keywords: Rural Population, Urbanization, Aging, TR82 NUTS II Region

1 Birim Başkanı, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, skaya@kuzka.gov.tr

2 Uzman, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, ansarialioglu@kuzka.gov.tr

Giriş

“Orda bir köy var, uzakta
O köy bizim köyümüzdür.
Gezmesek de, tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür.”

1940 yılında, köy enstitülerinin fikir babası İsmail Hakkı Tonguç öncülüğünde; Ahmet Kutsi Tecer, Ceyhun Atıf Kansu ve Prof. Dr. Asım Mutlu tarafından Kastamonu'daki Gölköy Köy Enstitüsüne bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu seyahat sırasında, Ilgaz Dağları arasında birbiri ardına beliren ve sonra kaybolan köyler, Tecer'in dikkatini çekmiş ve bu gözlemi, daha sonraları ünlü olacak yukarıdaki mısralarını ilk kez dile getirmesine ilham olmuştur (Mutlu, 1988). O yıllarda dünya genelinde şehir nüfusları artış eğiliminde olsa da geç sanayileşmenin de etkisiyle Türkiye'de nüfusun büyük bir kısmı hala kırsal alanda yaşamaktaydı ve ülke, tarıma dayalı bir ekonomiye sahipti. Nitekim 1871 tarihli Kastamonu vilayet salnamesinde, Kastamonu vilayetinin 370 bin erkek nüfusuyla batıda İzmit'e; doğuda ise Trabzon ve Sivas'a uzanan geniş bir bölgenin idari merkezi olduğu (Karakök, 2010) belirtilse de günümüzde sadece İstanbul'da yaşayan Kastamonu nüfusuna kayıtlı kişi sayısı 500 binin üzerindedir (TÜİK, 2022a). Dolayısıyla Tecer'in bu mısralarıyla bir gerçeği mi ifade ettiği yoksa bir öngöründe mi bulunduğu bilinmemekle birlikte bölgenin bugünkü halini daha o günden bize yansıtmıştır.

Dünya genelinde sanayileşme ile birlikte kentleşme hareketleri hız kazanmış ve sanayileşen ülkelerde kırsal nüfus azalmaya başlamıştır. Türkiye'de kırsal alandan kente gerçekleşen göç hareketlerinde ise sanayileşmenin yanı sıra tarım arazilerinin bölünmesi ile tarım alanlarının daralması, tarımda makineleşme ve kentsel alanlardaki olanakların daha çeşitli ve erişilebilir olması etkili olmuştur (Yılmaz, 2015).

Türkiye'nin 2013-2022 dönemindeki nüfus hareketleri incelendiğinde; toplam nüfusta yıllara göre artış gözlenirken, kırsal nüfusun yıllara göre düşüş gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre Türkiye kırsal nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı 2013 yılında yüzde 8,7 olup 2022 yılına gelindiğinde söz konusu

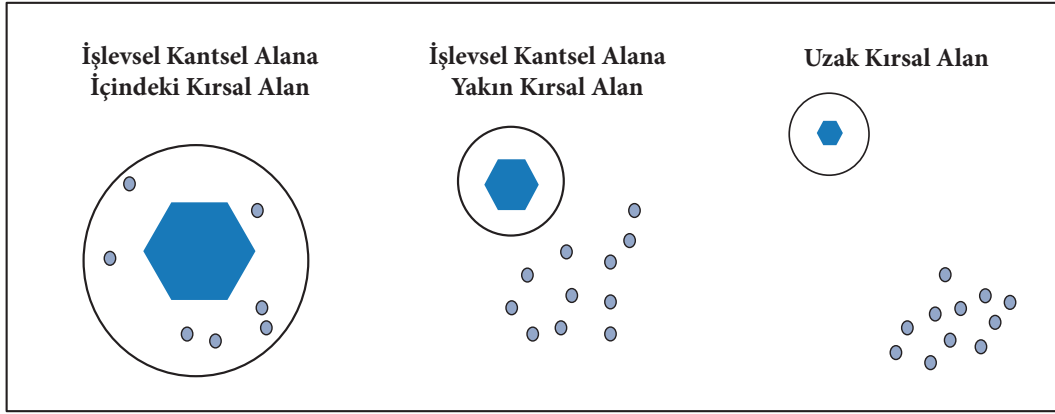
oran, yüzde 6,6'ya gerilemiştir (TÜİK, 2022a). Kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payının, 2013 yılında yüzde 91,3'ten, 2022 yılında yüzde 93,4'e yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2022a). Böylece Türkiye'de kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranının düşüş eğiliminde olduğu ve kentsel nüfusun artış eğilimi sergilediği belirtilebilir.

Diğer taraftan Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinden oluşan TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde Türkiye'ye benzer şekilde kırsal nüfusta yıllara göre düşüş yaşanmakta olup 2013 yılında yüzde 42,8 olan kırsal nüfus oranı, 2022 yılında yüzde 34,3'e gerilemiştir (TÜİK, 2022a).

Bu araştırmada TÜİK'ten elde edilen veriler ile TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde kırsal nüfus değişiminin incelenmesi; halihazırda nüfusu 500 kişi ve üzerinde olan kırsal yerleşimler için 2050 yılı nüfus öngörüsünde bulunularak politika yapıcılara karar alma süreçlerinde yönlendirici veri temelli öneriler oluşturulması amaçlanmaktadır.

1. Literatür Taraması

Kırsal alan ile ilgili literatürde farklı tanımlamalar bulunmakta ve kırsal alan tanımı üzerine tartışmalar devam etmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development/OECD) kırsal alanı, nüfus yoğunluğu göstergesine dayanarak tanımlamaktadır. OECD'nin bölgesel tipolojisine göre ilk aşamada, nüfus yoğunluğu kilometrekare (km²) başına 150 kişinin altında olan yerleşimler kırsal alan olarak tanımlanmıştır (OECD, 2016: 150). İkinci aşamada bölgeler kırsal alanlarda yaşayan nüfus oranlarına göre üçe ayrılmıştır. Buna göre; nüfusunun yüzde 50'sinden fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, “baskın kırsal”; nüfusunun yüzde 15'inden azının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, “baskın kentsel” ve aradaki değerlerde kalan bölgeler ise “orta düzey” olarak sınıflandırılmıştır (OECD, 2016: 150). Diğer taraftan kentsel alan ile ilişkileri bağlamında üç farklı türde kırsal alan tipolojisi belirlenmiş olup Şekil 1'de görüldüğü üzere “işlevsel kentsel alan içindeki kırsal alanlar”, “işlevsel kentsel alana yakın kırsal alanlar” ve “uzak kırsal alanlar” olarak tanımlanmıştır (OECD 2016: 146).

Şekil 1: Kırsal Alan Türleri (Kaynak: OECD, 2016: 146)

OECD'nin kırsal alan tipolojilerinin birbirinden farklı nitelikleri bulunmaktadır (Tablo 1). İşlevsel kentsel alan içindeki kırsal alanlara yönelik temel zorluklar arasında kentsel alanın arazi kullanımı üzerindeki baskısı ve hizmetlerin kent merkezinde yoğunlaşması yer alırken, kentsel alanın hizmetlerinden yararlanılması aynı zamanda bir fırsat sayılmaktadır. İşlevsel kentsel alana yakın kırsal alanlar, genelde sanayi alanlarının konumlandığı yerleşimler oldukları için yerel ekonomileri güçlüdür ancak bu alanlardaki ekonomik çeşitlilik arazi kullanımı üzerinde rekabete neden olabilmektedir. Kentsel merkeze yakın olmaları yeni sakinlerin

ilgisini çekerken, eski ve yeni sakinler arasındaki vizyon farklılıkları çatışmaya neden olabilmektedir. Uzak kırsal alanlarda, bir taraftan doğal kaynakların varlığı üretim ve verimliliğin artırılmasında avantaj sağlarken, diğer taraftan bu alanlar genellikle hizmet sunumu ve iş gücünü bu alana çekme konusunda zayıf kalmaktadır. Ayrıca uzak kırsal alanların geliştirilebilmesi için; ihracat pazarlarına erişimin sağlanması, avantajlı olunan yeteneklerin geliştirilmesi ve temel hizmet sunumlarının iyileştirilmesi yoluyla gelir kaynaklarının artırılması gerektiği üzerinde durulmaktadır (OECD, 2016: 146-147).

Tablo 1: OECD'nin Kırsal Alan Tipolojilerinin Zorlukları ve Fırsatları (OECD, 2016: 146)

Kırsal Alan Türü	Zorluklar	Fırsatlar
İşlevsel Kentsel Alan İçindeki Kırsal Alan	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşimin geleceği için kontrol kaybı Faaliyetlerin kentsel merkezde yoğunlaşması Kırsal kimliğin kaybolması 	<ul style="list-style-type: none"> Daha istikrarlı bir gelecek sunulması Kentsel alanın avantajlarından yararlanılması
İşlevsel Kentsel Alana Yakın Kırsal Alan	<ul style="list-style-type: none"> Yeni sakinler ve yerel halk arasında çatışma yaşanması Bazı firmalar için yakın bazıları için ise uzak sayılması 	<ul style="list-style-type: none"> Yüksek yaşam kalitesi arayan yüksek gelir gruplarını çekme potansiyeli Gelişmiş hizmetlere ve kent kültürüne kolay erişim sağlanması Erişilebilirliğin yüksek olması
Uzak Kırsal Alan	<ul style="list-style-type: none"> Yükseliş ve düşüşlere maruz kalan ekonomiler Yerleşim yerleri arasında sınırlı bağlantı ve uzak mesafelerin olması Hizmetlerin kişi başına maliyetinin yüksek olması 	<ul style="list-style-type: none"> Doğal kaynaklara dayalı ürünlerin üretiminde avantajlı olması Kentsel merkeze erişime ihtiyaç duyan ancak günlük olarak kullanmayan firmalar için cazip olması Firmalar ve bireyler için cazip olabilecek benzersiz ortamlar sunması

Avrupa İstatistik Ofisi (European Community Statistical Office/Eurostat), km² başına en az 300 kişi yoğunluğa ve en az 5.000 nüfusa sahip, 1 km²'lik ızgara sistemi (grid pattern) şeklinde hücrelerden oluşan kümeleri “kentsel alan”; bunun dışında kalan alanları ise “kırsal” olarak tanımlamaktadır (Eurostat, 2024). Diğer taraftan Avrupa Birliği’nde, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) (The Nomenclature of Territorial Units of Statistics/NUTS) Düzey 3 bölgeleri için kırsal hücrelerde yaşayan nüfus oranlarına göre üç farklı bölgeleme söz konusudur: Izgara sistemine göre nüfusunun yüzde 50’sinden fazlası kırsal hücrelerde yaşayan bölgeler, “baskın kırsal”; nüfusunun yüzde 20’sinden azı kırsal hücrelerde yaşayan bölgeler, “baskın kentsel” ve kırsal nüfus oranı yüzde 20 ile yüzde 50 arasında olan bölgeler ise “ara bölgeler” olarak belirlenmiştir (Eurostat, 2024).

Türkiye’de ise 6360 sayılı Kanun ile idari yapıda oluşan değişiklikler kent-kır sınıflandırmasını oldukça etkilemiş olup TÜİK tarafından, 2022 yılında yeni bir kent-kır sınıflandırması hazırlanmıştır. Bu doğrultuda TÜİK (2022b), sürdürülebilir bir yapı geliştirilmesi ve uluslararası standartlara uygunluğun sağlanması amacıyla Eurostat’ın Kentleşme Derecesi çalışmasını esas alarak “yoğun kent”, “orta yoğun kent” ve “kır” olmak üzere üçe ayrılan bir sınıflandırma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaya (TÜİK, 2022b) göre; nüfusun en az yüzde 50’sinin kent merkezi hücrelerinde yaşadığı yerleşimler yoğun kent; nüfusun yüzde 50’sinden fazlasının kırsal hücrelerde yaşadığı yerleşimler kır ve yoğun kent ile kır dışında kalan yerleşimler ise orta yoğun kent olarak tanımlanmıştır. Söz konusu çalışmaya göre TR82 Düzey 2 Bölgesi’nde nüfusun yüzde 44,7’si kır; yüzde 25,9’u yoğun kent ve yüzde 29,4’ü orta yoğun kent grubunda yer almaktadır (TÜİK, 2022b).

Diğer taraftan geleceğe yönelik politikaların oluşturulması sürecinde nüfus projeksiyonları önemli bir yere sahiptir. Demografik Sözlük’te (Multilingual Demographic Dictionary, 2024) nüfus projeksiyonu; “genellikle doğum, ölüm ve göç bakımından nüfus değişiminin gelecekteki seyrini gösteren hesaplamalar” olarak tanımlanmaktadır. Nüfus projeksiyonları, nüfus eğilimlerinin belirlenmesine

ve bu eğilimlerin devam etmesi durumunda gelecekteki nüfus yapısının nasıl olacağı ile ilgili tahminlerde bulunulmasına ve daha etkili politikalar geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda nüfus projeksiyonları, nüfus yapısı benzer olan ülkelerin deneyimlerinden faydalanılarak gelecekteki nüfusun gidişatını göstermesi nedeniyle özel olarak dikkat çekilmesi gereken bir araçtır (TÜİK, 2013). Nüfus projeksiyonları yerelin gelecekteki ulaşım, sağlık, eğitim, ticaret, konut ve benzeri alanlarının planlanmasında yol gösterici olarak önem arz etmektedir (Peker, 2022).

TÜİK tarafından 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları kullanılarak farklı göç ve doğurganlık varsayımlarına göre biri ana senaryo olmak üzere üç senaryo şeklinde, Türkiye için 2080 yılına ve iller için 2025 yılına kadar nüfus projeksiyonları oluşturulmuştur. Söz konusu ana senaryoya göre Türkiye nüfusunun, 2040 yılında 100milyon331bin233kişi;enyükseknüfusaulaşılacağı tahmin edilen 2069 yılında 107 milyon 664 bin 79 kişi; 2080 yılında ise 107 milyon 100 bin 904 kişi olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2018). Projeksiyon sonuçlarında dikkat çekilmesi gereken önemli hususlardan biri nüfusun yaşlanmasıdır. Ülke nüfusu ortanca yaşının 2040 yılında 38,5; 2060 yılında 42,3; 2080 yılında ise 45 olması beklenmektedir. Projeksiyona göre 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payını oluşturan yaşlı nüfus oranının 2040 yılında yüzde 16,3; 2060 yılında yüzde 22,6; 2080 yılında yüzde 25,6 olacağı ve nüfusun yaşlanmaya devam edeceği öngörülmektedir (TÜİK, 2018).

Bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini etkileyen temel yapı taşı olan nüfus yapısı, idari ve politik yapının şekillenmesinde ve planlama süreçlerinde de önemli rol oynamaktadır. Nüfus yapısındaki değişimler sosyal ve ekonomik sistemi doğrudan etkilemektedir (Uyanık, 2017). Nüfus yapısındaki değişimi etkileyen en önemli olaylardan biri sanayi devrimidir. Batı ülkelerinde sanayi devrimi ile birlikte yeni iş kolları ortaya çıkmış ve pazar bağlantıları gelişmiştir. Ekonomik büyümenin merkezleri haline gelen kentsel alanlarda ise iş hacmi oldukça genişlemiştir. Bir taraftan kentlerde iş gücü açığının oluşması, kırsaldaki nüfusu hareketlendirerek kentlere yönelmelerine neden olurken, diğer taraftan

da tarımsal üretim alanındaki teknolojik gelişmeler ile insan gücünün yerini makinelere bırakması kentlere yoğun göçlerin yaşanmasında etkili olmuştur (Sencer, 1979: 18).

Çelik (2006), kırdan kente doğru yaşanan hareketliliği itici ve çekici güçler yaklaşımı kapsamında değerlendirmektedir. Çelik'in (2006) araştırmasına göre, tarımsal toprakların yetersiz olması ve eşitsiz dağılması; tarımda makineleşmenin yaygınlaşması; düşük gelir ve işsizlik, kırsalın itici güçleri iken istihdam ve yüksek gelir fırsatı; belirli bölgelerdeki ekonomik büyüme; eğitim, sağlık ve altyapı gibi kamusal hizmetler ile kentte yaşayan akraba ve tanıdıkların varlığı, kentteki çekici güçleri oluşturmaktadır. Çelik (2006) değerlendirmesinde, itici ve çekici güçlerin dışında, iletici etkenler olarak tanımlanan ulaşım ve iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerin de kentlere göçü artırıcı rol oynadığını belirtmektedir. Sencer (1979: 37) ise kırsal nüfusun kentlere yönelmesindeki etkenlerin, kentin çekiciliğinden ziyade kırsalın nüfusu itmesinden kaynaklandığını savunmaktadır.

Türkiye'de 1970'lerden sonra yaşanan sosyokültürel ve sosyoekonomik değişimler, nüfus yapısındaki değişimleri de beraberinde getirmiş; eğitim seviyesindeki artış, hızlı kentleşme, sağlık koşullarındaki iyileşme gibi faktörler, Türkiye'nin nüfus yapısının değişiminde etkili olmuştur. Diğer taraftan sanayileşme, tarımda makineleşme, tarım arazilerinin bölünmesi gibi etkenler, Türkiye'de kırdan kente göç ve hızlı kentleşme sürecinin yaşanmasının başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. 1950 yılından 1980'e kadar kırsal nüfusta gözlenen artışa rağmen kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payının, 1950 yılından itibaren sürekli olarak azalış eğiliminde olduğu görülmektedir. 1980 yılında ise ilk kez kırsal nüfus miktarı olarak da azalmaya başlamıştır. 1950 yılında yaklaşık yüzde 76 olan kırsal nüfus oranı, 1980 yılında yüzde 56 olarak hesaplanmış ve söz konusu oran düşmeye devam etmiştir (Yılmaz, 2015). ADNKS verilerine geçildiği ilk yıl olan 2007'de Türkiye'nin toplam nüfusu içindeki kırsal nüfus oranı yüzde 29,5'e; 2012 yılında yüzde 22,7'ye; 2013 yılında yüzde 8,7'ye ve 2022 yılında ise yüzde 6,6'ya kadar gerilemiştir (TÜİK, 2022a).

Burada kırsal alan tanımına ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun (RG, 2012) ile büyükşehir olan illerin belediye sınırları il mülki sınırları olarak belirlenmiştir. Söz konusu illerde köyler, mahalle olarak sayılmaya başlanmış ve dolayısıyla 2013 yılı itibarıyla mahalle olan köylerin nüfusu kırsal nüfusa dahil edilmemiştir. Bu nedenle 2013 yılında kırsal nüfus oranında ciddi bir düşüş görülmektedir. Ayrıca bu durum İBBS Düzey 2 bölgeleri arasında kırsal nüfus verileri karşılaştırmasının sağlıklı şekilde yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de kırsal yerleşimlerin daha iyi analiz edilebilmesine katkı sunan "Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS)", T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından 2019 yılında hazırlanmıştır. Söz konusu araştırmada (STB, 2020: 1); Türkiye'nin mekansal bağlamda sosyoekonomik yapısının incelenmesi, yerleşimler arasındaki hiyerarşik olan ve olmayan ilişkilerin yeni dinamikler kapsamında belirlenmesi ve üst ölçekli planlama ve yatırım çalışmalarına yön verici bir karar destek mekanizması kurulması amaçlanmıştır. Kırsal yerleşimlerde yapılan anket çalışması (STB, 2020: 156) ile bu alanlara yönelik olarak ana geçim kaynakları, üretilen ürünler, satış yöntemleri, mevcut olan ve talep edilen tesisler ve benzeri birçok konuya ilişkin veri seti ortaya konulmuştur. YER-SİS'e göre TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin kırsal yerleşimlerinde başlıca ana geçim kaynakları; tarım ve hayvancılık faaliyetleri, emekli maaşları ve sosyal yardımlar şeklinde öne çıkmaktadır. Tahıl ve baklagiller en fazla üretilen tarımsal ürünler iken, büyükbaş hayvancılık da oldukça yaygındır (STB, 2020: 58-59).

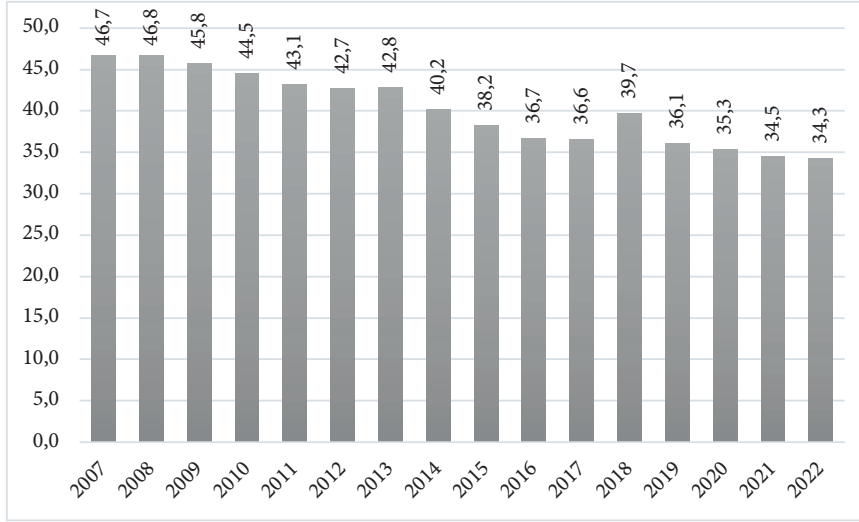
2. TR82 Düzey 2 Bölgesi Kırsal Yerleşimlerinin

Nüfus Profili

Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinden oluşan TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin 2022 yılı toplam nüfusu 790.680 kişidir (TÜİK, 2022a). Bölgenin kırsal nüfus oranlarında yıllara göre dalgalı bir seyir izlense de kırsal nüfus oranında düşüş görülmektedir. 2007

yılında yüzde 46,7 olan kırsal nüfus oranı, 2022 yılında yüzde 34,3'e gerilemiştir (TÜİK, 2022a). Şekil 2'de TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin 2007-2022 yılları arasındaki kırsal nüfus oranları verilmiştir.

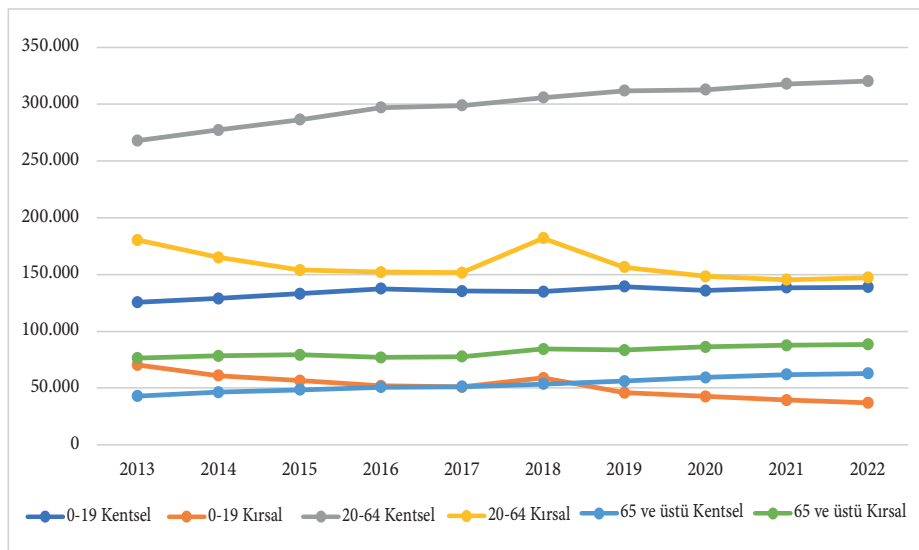
2018 yılında ciddi bir artış görülsede bu artışın yerel seçimlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Nitekim 2019 yılı ve sonrasında söz konusu oranın düştüğü görülmektedir.

Şekil 2: TR82 Düzey 2 Bölgesi Kırsal Nüfus Oranları 2007-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin son on yıllık dönemdeki kentsel ve kırsal nüfus değişimleri; genç nüfus, orta yaş ve yaşlı nüfus düşünülerek bu yaş gruplarındaki değişimi görebilmek ve grafiksel gösterimini kolaylaştırabilmek adına 0-19, 20-64 ve 65 yaş ve üstü şeklinde yaş gruplarına göre incelenmiştir. Şekil 3'te görüldüğü üzere kentsel nüfusun tüm yaş gruplarında sürekli bir artış söz konusudur. Kentsel nüfus kapsamında; 0-19 yaş grubunda yüzde 10,5; 20-64 yaş grubunda yüzde 19,6; 65 yaş ve üstü

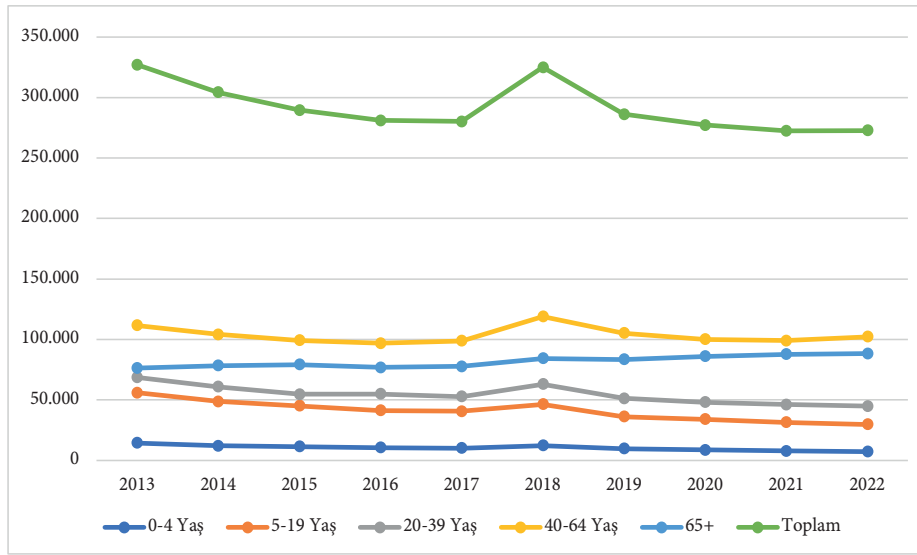
yaş grubunda ise yüzde 46,4 artış gözlenmektedir. Kırsal nüfusun, 0-19 yaş grubunda yüzde 47,4 ve 20-64 yaş grubunda yüzde 18,3 oranında düşüş meydana gelmiştir. Öte yandan kırsaldaki 65 yaş ve üzeri yaş grubunda yüzde 15,7'lik artış yaşanması, kırsalda yaşlanmanın oldukça belirgin olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu şekle (Şekil 3) göre kırsaldaki genç yaş grubundakilerin göç halinde oldukları ve kırsalın hızla yaşlandığı anlaşılabilmektedir.

Şekil 3: TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin Yaş Gruplarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

TR82 Düzey 2 Bölgesi kırsal nüfusunun, 2013-2022 yılları aralığında yaş gruplarına göre dağılımı incelenmiştir (Şekil 4). Toplam kırsal nüfusun yıllara göre düşüş eğiliminde olduğu görülmekte; 2018 yılındaki artışın, yerel seçimlerden kaynaklı olduğu tahmin edilmekte ve bu nedenle söz konusu artış dikkate alınmamaktadır. Nitekim 2013-2022 döneminde, bölgenin toplam kırsal nüfusu yüzde 16,7 oranında azalarak, 327.185 kişiden 272.707 kişiye düşmüştür. Yaş gruplarına göre nüfus değişimi değerlendirildiğinde; diğer yaş gruplarındaki

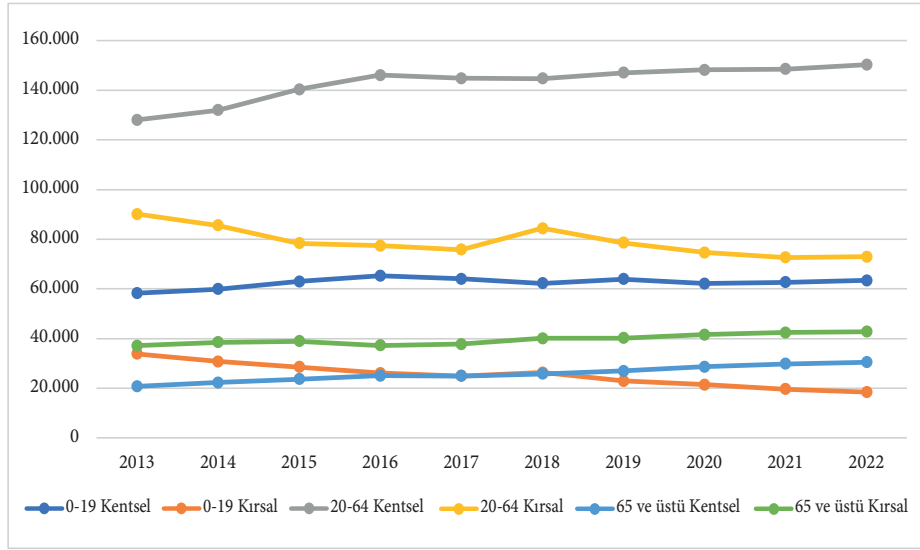
nüfusun azalma eğilimi göstermesine karşın 65 yaş ve üzeri yaş grubunda yüzde 15,7 oranında artış dikkat çekmektedir. Diğer yaş gruplarında ise 0-4 yaş grubunda yüzde 49,2; 5-19 yaş grubunda yüzde 47; 20-39 yaş grubunda yüzde 34,5 ve 40-64 yaş grubunda yüzde 8,4 olmak üzere düşüş meydana gelmiştir. Bu veriler doğrultusunda TR82 Düzey 2 Bölgesi kırsalında genç yaş gruplarındaki nüfus azalırken, yaşlanmanın arttığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4: TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin Yaş Gruplarına Göre Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

Bölgedeki kırsal nüfus yapısının daha iyi anlaşılması amacıyla bölge illeri olan Kastamonu, Çankırı ve Sinop'un 2013-2022 döneminde yaş gruplarına göre kentsel ve kırsal nüfusları ile yaş gruplarına göre kırsal nüfusun değişimi analiz edilmiştir. Kastamonu ilinin yaş gruplarına göre kentsel nüfus değişimi verilerinde; 0-19 yaş grubunda yüzde 8,8;

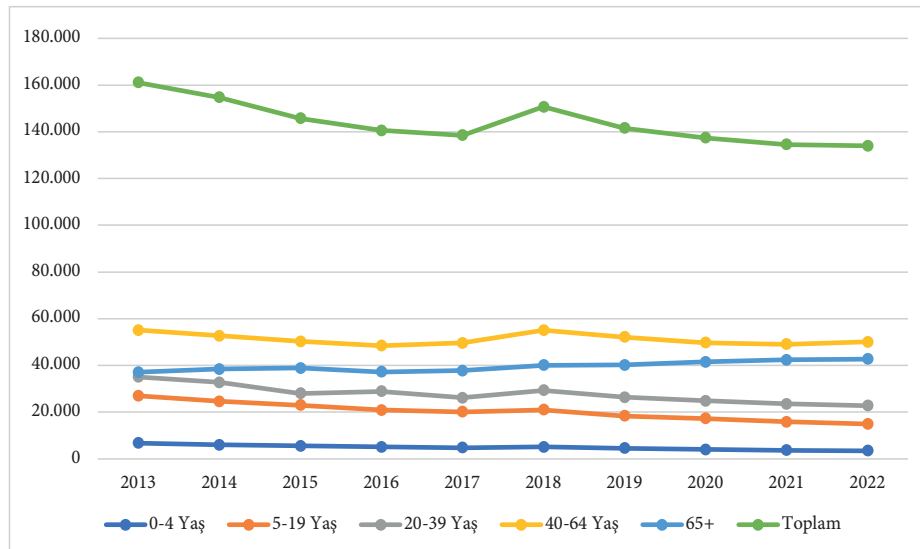
20-64 yaş grubunda yüzde 17,4; 65 yaş ve üzeri yaş grubunda ise yüzde 46,7 oranında artış yaşandığı görülmektedir. Diğer taraftan kırsal nüfusun yaş gruplarındaki değişiminde ise; 0-19 yaş grubunda yüzde 45,4 ve 20-64 yaş grubunda yüzde 19,1 azalış gerçekleşirken; 65 yaş ve üzeri yaş grubunda yüzde 15 artış gerçekleşmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: Kastamonu İlinin Yaş Gruplarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

Kastamonu ilinin toplam kırsal nüfusu 2013-2022 döneminde yüzde 16,8 oranında azalarak 161.048 kişiden 134.025 kişiye gerilemiştir. Kırsal nüfus değişimi yaş grupları bağlamında incelendiğinde; 0-4 yaş grubunda yüzde 48,8; 5-19 yaş grubunda yüzde 44,6; 20-39 yaş grubunda

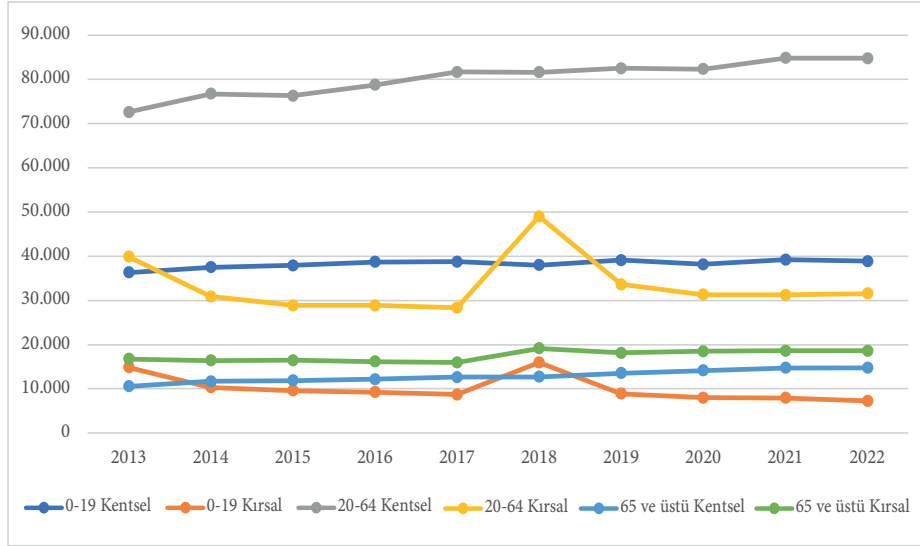
yüzde 35; 40-64 yaş grubunda yüzde 9 oranında düşüş görülmektedir. Kastamonu'da 65 yaş ve üzeri yaş grubunda ise yüzde 15'lik artışla, bölgenin yüzde 15,7 olan kırsal yaşlı nüfus artışına yakın oranda bir artış yaşandığı görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6: Kastamonu İlinin Yaş Gruplarına Göre Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

Çankırı ilinin kentsel nüfus değişimi verilerine göre 2013-2022 döneminde, 0-19 yaş grubunda yüzde 7,1; 20-64 yaş grubunda yüzde 16,7; 65 yaş ve üzeri yaş grubunda ise yüzde 39,8 oranında

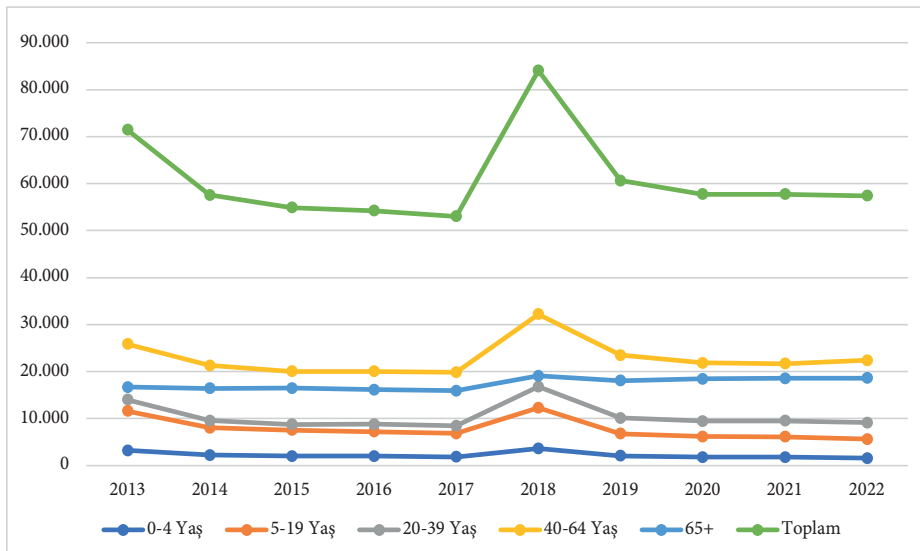
artış gerçekleşmiştir. Kırsaldaki nüfus değişimine bakıldığında; 0-19 ve 20-64 yaş gruplarında sırasıyla yüzde 51 ve yüzde 20,9 düşüş yaşanırken; 65 ve üzeri yaş grubundaki nüfus, yüzde 11,3 artmıştır (Şekil 7).

Şekil 7: Çankırı İlinin Yaş Gruplarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

Çankırı ilinin kırsal nüfus değişimi incelendiğinde, 2013 yılında 71.433 olan kırsal nüfusun yüzde 19,6 düşüş göstererek 2022 yılında 57.414 kişi olduğu görülmektedir. Çankırı kırsal nüfusedeki değişim yaş grupları açısından değerlendirildiğinde ise 0-4 yaş grubunda yüzde 50; 5-19 yaş grubunda yüzde 51,3;

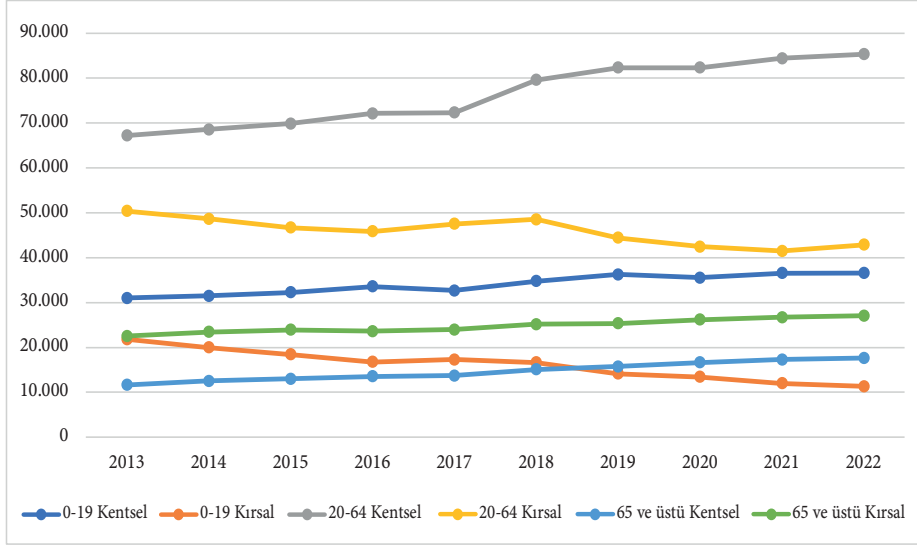
20-39 yaş grubunda yüzde 34,9 ve 40-64 yaş grubunda yüzde 13,3 oranında düşüş yaşandığı sonucuna ulaşılmaktadır. 65 yaş ve üzeri yaş grubundaki kırsal nüfus, yüzde 11,3'lük artışla bölge ortalamasının (yüzde 15,7) ve Kastamonu ili 65 yaş ve üzeri kırsal nüfus artışının (yüzde 15) altındadır (Şekil 8).

Şekil 8: Çankırı İlinin Yaş Gruplarına Göre Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

Şekil 9'da Sinop ilinin kentsel ve kırsal nüfustaki son on yıllık değişim gösterilmektedir. Bölgenin diğer illerinde olduğu gibi Sinop ilinin kentsel nüfusu da artış eğiliminde olup 2013-2022 döneminde, 0-19 yaş grubunda yüzde 17,8; 20-64 yaş grubunda yüzde 27;

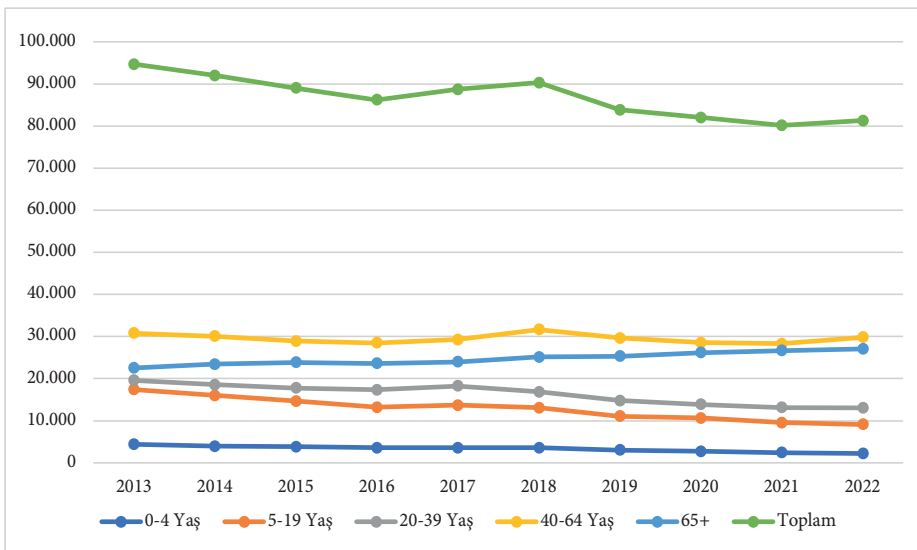
65 yaş ve üzeri yaş grubunda yüzde 51,7 artış meydana gelmiştir. Kırsal nüfusta ise 0-19 yaş grubunda, yüzde 48,1 ve 20-64 yaş grubunda ise yüzde 14,9 oranında düşüş yaşanırken; 65 yaş ve üzeri yaş grubunda yüzde 20,1'lik artış olduğu görülmektedir.

Şekil 9: Sinop İlının Yaş Gruplarına Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

Sinop ilinin, 2013-2022 döneminde kırsal nüfus değişimi verilerine göre toplam kırsal nüfusu 94.704 kişiden yüzde 14,2 azalarak 81.268 kişiye gerilemiştir. Sinop kırsal nüfusunda, 0-4 yaş grubunda yüzde 49,4; 5-19 yaş grubunda yüzde 47,7; 20-39 yaş

grubunda yüzde 33,3 ve 40-64 yaş grubunda yüzde 3,1 oranında düşüş gerçekleşmiştir. 65 ve üzeri yaş grubunda ise yüzde 20,1'lik artış ile Sinop, bölge illeri arasında kırsaldaki yaşlı nüfusu en fazla artış gösteren il konumunda yer almaktadır (Şekil 10).

Şekil 10: Sinop İlının Yaş Gruplarına Göre Kırsal Nüfus Değişimi 2013-2022 (Kaynak: TÜİK, 2022a)

TR82 Düzey 2 Bölgesi ve illerinin son on yıllık dönemde kentsel ve kırsal nüfus değişimlerinin, öncelikle geniş aralıklı yaş grupları ve ardından dar aralıklı yaş grupları açısından gerçekleştirilen analizinde elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır:

- TR82 Düzey 2 Bölgesi ve illerinde kentsel nüfus tüm yaş gruplarında artmaktadır. En yüksek nüfus artış oranı 65 yaş ve üzeri grupta gözlenmiş olup en yüksek artış oranına sahip bölge ili yüzde 51,7 ile Sinop olmuştur.
- Kırsal nüfus, 65 yaş ve üzeri yaş grubu dışındaki tüm yaş gruplarında azalmakta olup yalnızca yaşlı nüfusta artış gerçekleşmektedir. 65 yaş ve üzeri kırsal yaş grubunda en yüksek nüfus artışı yüzde 20,1 ile Sinop ilinde yaşanmıştır.
- Kırsal nüfusta en fazla düşüş yaşanan yaş grupları ise 0-4 ve 5-19 yaş grupları olmakla birlikte yaş grupları yükseldikçe nüfusun azalma oranları düşmektedir (0-4 yaş grubunda nüfus daha yüksek oranda düşerken, 40-64 yaş grubundaki düşüş oranı daha azdır). Kırsaldaki 0-4 yaş grubunda en yüksek düşüş oranı yüzde 50 ile Çankırı ilindedir. Bu oranlar TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde kırsalda genç nüfusun hızla azalmakta olduğunu göstermektedir.

3. Yöntem

Çalışmanın ikinci bölümünde, TR82 Düzey 2 Bölgesi'nin 2013-2022 yılları itibarıyla yaş gruplarına göre kırsal nüfus değişimi incelenmiştir. Mevcut durum irdelendikten sonra Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinde kırsal yerleşimlerin 2050 nüfus öngörüsünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun için çeşitli nüfus tahmin yöntemleri incelenmiş ve sonucunda doğrusal regresyon yönteminin analiz için daha uygun bir yöntem olacağı değerlendirilmiştir. Bu yöntemin tercih edilme sebebi, modelin analitik basitliği ve zamanla değişen demografik veriler üzerindeki güçlü tahmin yeteneği olmuştur. Literatürde, doğrusal regresyonun sosyal bilimlerdeki geniş uygulanabilirliği ve

ekonomik modellerdeki etkinliği vurgulanmaktadır (Fox, 1984: 1).

Doğrusal regresyon, bağımsız değişkenlerin (zaman) bağımlı değişken (köy nüfusu) üzerindeki etkisini modelleyerek, gelecekteki nüfus büyüklüklerini tahmin etme imkanı sunmaktadır. Doğrusal regresyon analizi, veriler arasındaki ilişkileri açıklayabilme ve gelecekteki değerleri etkili bir şekilde tahmin edebilme yeteneğiyle ön plana çıkmakla birlikte belirli sınırlılıklara sahip bir yöntemdir. Bu yöntem, öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu varsayımına dayanmaktadır. Diğer taraftan aşırı oynaklık bulunan değerlerden ve çoklu doğrusallıktan etkilenebilmekte; bu durum da tahminlerin doğruluğunu azaltabilmektedir (Dougherty, 2016: 17; Lin ve Tsai, 2015; Tayman, vd., 2011).

Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurularak, çalışmada alternatif metodolojik yaklaşımların kullanımı da değerlendirilmiş; Zaman Serisi Analizi, Cohort-Component Yöntemi ve Makine Öğrenmesi gibi nüfus tahmininde kullanılan diğer yöntemler de incelenmiştir. Zaman Serisi Analizi, özellikle ARIMA modelleri, durağan olmayan veri serileri ve mevsimsellik gibi özellikleri içermesi ile bilinmekte olup köy nüfus verilerinin genellikle kısa zaman aralıklarında gösterdiği durağan olmayan yapı, bu yöntemin uygulanabilirliğini sınırlamaktadır (Box vd., 2015: 129-171). Cohort-Component Yöntemi, nüfus projeksiyonlarında yaş ve cinsiyet gibi detaylı demografik bilgileri kullanmakta özellikle nüfus çalışmalarında geniş kabul görmektedir (Preston, Heuveline, ve Guillot, 2001: 16-20). Ancak, her ne kadar il düzeyinde elde edilebilecek bazı veriler olsa da çalışmanın kapsamının köy düzeyine indirgenmiş olması sebebiyle bu yöntemin uygulanması için doğum ve ölüm oranları, net göç hızı gibi köy düzeyinde detaylı demografik verinin eksikliği, bu çalışma özelinde bir kısıt olarak değerlendirilmiştir. Makine Öğrenmesi yöntemleri ise karmaşık ilişkileri modelleme yeteneği nedeniyle giderek daha fazla tercih edilmekle birlikte bu modellerin eğitimi için gereken büyük veri setleri ve model karmaşıklığı, bu çalışmadaki mikro ölçekli demografik veri setleri için uygun bulunmamıştır (Wang ve Lee, 2021).

Yukarıda belirtilen sınırlılıklara ek olarak, doğrusal regresyon analizinin basit modelleme yeteneğinin aynı zamanda doğum, ölüm ve göç gibi nüfusun temel bileşenlerini kümülatif olarak hesaplaması nedeniyle, orta ve uzun dönemde hatalı tahminlere sebep olabileceği hususu büyük bir kısıt olarak değerlendirilmektedir. Ancak çalışmanın amacı ve kapsamı göz önünde bulundurularak bu yöntemin kullanımı tercih edilmiştir. Sonraki çalışmalarda bahsedilen değişkenleri de içerecek şekilde tahminler yapılması önerilmektedir.

Doğrusal regresyon analizinde kullanılan temel matematiksel denklem, bağımlı değişken y ile bir veya birden fazla bağımsız değişken x arasındaki lineer ilişkiyi ifade etmekte olup aşağıdaki denklem (Eşitlik 1) ile formüle edilmektedir:

$$y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \epsilon \quad (1)$$

Bu formülde y , bağımlı değişkeni; X_1, X_2, \dots, X_n , modeli oluşturan bağımsız değişken(ler)i; β_0 , modelin $X=0$ iken y ekseninde kestiği noktayı;

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$, her bir bağımsız değişkenin katsayısını, yani bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin büyüklüğünü ve yönünü; ϵ ise hata terimini ifade etmektedir. Hata terimi, modelin bağımlı değişkeni tam olarak açıklayamadığı durumları ve gözlemlenen değerler ile model tahminleri arasındaki farkları temsil etmektedir. Bu çalışmada, 2050 yılı için gerçek nüfus değerleri bilinmediğinden 2050 yılına dair spesifik bir hata terimi (ϵ) kullanılmamış ve hesaplanmamıştır.

Analizde kullanılan veriler TÜİK'ten resmi olarak talepte bulunulmasıyla temin edilmiştir. Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinde bulunan tüm köylerin verisi talep edilmiş ancak 5429 Sayılı Türkiye İstatistik Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince sadece nüfusu 500 kişi ve üzerinde olan köylerin, 2007-2022 yılları arasındaki 10'arlı yaş gruplarına göre ADNKS verileri elde edilebilmiştir (TÜİK, 2023). Bu verilerde 3 ve altı gözleme sahip yaş gruplarına ait veriler gizlenerek teslim edilmiştir. Elde edilen verilerin kapsamı aşağıdaki tabloda (Tablo 2) yer almaktadır.

Tablo 2: Analize Dahil Edilen Köylere Ait Bilgi (Kaynak: TÜİK, 2023)

İl	Köy Adı	500 kişi ve üzeri Nüfusa Sahip Köy Sayısı (2022)	Toplam Köy Nüfusu (2022)
Çankırı	Yukarıalagöz, Maruf, Karadayı, Ünür, Kalfat, Yukarıöz	6	4.961
Kastamonu	Yeşilova, İğdir, Korupınar, Yukarıbatak, Örencik, Alatarla, Çetmi, Akbük, Ortalık, Suluca	10	7.881
Sinop	Pazarcık, Sarıağaççayı, Yeşilyurt, Abdaloğlu, Belören, Yaykıl, Yenikent, Abalı, Demirci, Dibekli, Kabalı, Lala, Taşmanlı, Çiftlik, Akçabük, Direkli, Güzelkent, Kayabaşı	18	13.443
Toplam		34	26.255

TÜİK'ten elde edilen veriler, 2013-2022 dönemi için analiz edilerek 2050 yılında Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinde nüfusu 500 kişi ve üzerinde olacak köylere yönelik bir projeksiyon çıkarılmıştır. Aynı yöntem tüm yıllar için 10'arlı yaş gruplarının nüfus verisi olan 22 köye uygulanarak; 2050 yılında köylerin yaş grubu değişimlerinden kümülatif tahmin elde edilmiştir. Ancak 2013-2022 yıllarındaki değişim kullanılarak yapılan analizde birçok yaş grubunda eksi değerler elde edildiği için bu analiz, 2018-2022 yılları arasındaki değerler temel alınarak oluşturulmuştur.

4. Bulgular

Çalışma kapsamında doğrusal regresyon analizi ile elde edilen nüfus projeksiyonu, Tablo 3'te gösterilmektedir. Buna göre, 2022 yılında 500 kişi ve üzerinde nüfusu bulunan köy sayısı 34 iken, 2050 yılında bu sayının 15'e düşmesi beklenmektedir. Nüfusunda artış görülen köy sayısı ise sadece 7 köy ile sınırlıdır. İllere göre nüfusu azalan köyler incelendiğinde bu azalmanın; Kastamonu'da yüzde 40, Çankırı'da yüzde 56, Sinop'ta ise yüzde 25 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu öngörü, daha

önce bu üç il ve TR82 Düzey 2 Bölgesi için yapılan (Zeyrek, 2014: 108-111) genel nüfus projeksiyonlarına yakın bir değer içermekte olup analiz güvenilirliğini de teyit eder niteliktedir.

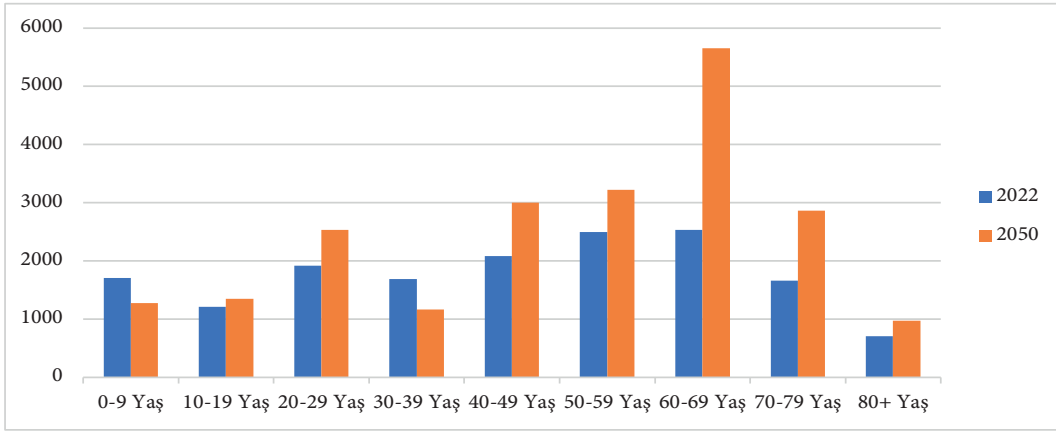
Tablo 3: TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde 500 Kişi ve Üzerinde Nüfusu Olan Köylerin 2050 Yılı Nüfus Projeksiyonu
(Kaynak: OECD, 2016: 146 tipolojisi kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

İl	İlçe	Köy	OECD Kırsal Alan Tipolojisi	2022 Nüfusu	2050 Tahmini Nüfus
Çankırı	Kızılırmak	Yukarıalagöz	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	611	183
Çankırı	Korgun	Maruf	Uzak Kırsal Alan	526	458
Çankırı	Merkez	Karadayı	Uzak Kırsal Alan	520	321
Çankırı	Merkez	Ünür	Uzak Kırsal Alan	785	292
Çankırı	Orta	Kalfat	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	1.424	427
Çankırı	Yapraklı	Yukarıöz	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	1.065	166
Kastamonu	Araç	Yeşilova	Uzak Kırsal Alan	685	426
Kastamonu	Araç	İğdir	Uzak Kırsal Alan	1.426	1.211
Kastamonu	İnebolu	Korupınar	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	524	376
Kastamonu	Merkez	Yukarıbatak	Uzak Kırsal Alan	522	278
Kastamonu	Merkez	Örencik	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	977	23.818
Kastamonu	Taşköprü	Alatarla	Uzak Kırsal Alan	1.056	642
Kastamonu	Taşköprü	Çetmi	Uzak Kırsal Alan	630	359
Kastamonu	Tosya	Akbük	Uzak Kırsal Alan	704	555
Kastamonu	Tosya	Ortalıca	Uzak Kırsal Alan	620	176
Kastamonu	Tosya	Suluca	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	737	329
Sinop	Ayancık	Pazarcık	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	516	1.490
Sinop	Boyabat	Sarıağaççayı	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	1.443	1.017
Sinop	Boyabat	Yeşilyurt	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	1.508	1.209
Sinop	Gerze	Abdaloğlu	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	542	539
Sinop	Gerze	Belören	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	602	406
Sinop	Gerze	Yaykıl	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	635	422
Sinop	Gerze	Yenikent	Uzak Kırsal Alan	839	597
Sinop	Merkez	Abalı	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	968	1.153
Sinop	Merkez	Demirci	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	673	729
Sinop	Merkez	Dibekli	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	832	1.009
Sinop	Merkez	Kabalı	Uzak Kırsal Alan	593	496
Sinop	Merkez	Lala	Uzak Kırsal Alan	536	533
Sinop	Merkez	Taşmanlı	Uzak Kırsal Alan	582	466
Sinop	Merkez	Çiftlik	Kentsel Merkez İçindeki Kırsal Alan	571	497
Sinop	Türkeli	Akçabük	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	626	452
Sinop	Türkeli	Direkli	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	530	549
Sinop	Türkeli	Güzelkent	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	920	259
Sinop	Türkeli	Kayabaşı	Kentsel Merkeze Yakın Kırsal Alan	527	621

TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde, 500 kişi ve üzerinde nüfusu bulunan köylerin 2022 yılında 26 bin kişi olan nüfusunun, 2050 yılında 46 bin kişiye ulaşacağı öngörülmüştür. En yüksek nüfus artışının beklendiği Kastamonu Merkez Örencik Köyü, Kastamonu il merkezine oldukça yakın ve yeni yerleşimlerin oluşmaya başladığı bir bölgede yer almaktadır. Kastamonu Merkez İlave Revizyon 1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı incelendiğinde, Örencik Köyü'nde yüksek yoğunluklu gelişme konut alanlarının belirlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim bölgede konut alanı gelişmeleri ile karakteristik yeni yapılaşma dolayısıyla nüfus artışı, fiilen gözlemlenmektedir. Benzer bir durum Sinop'ta bulunan ve nüfusu artan

köyler için de geçerlidir. Tüm illerde nüfusu artan toplam 7 köyün OECD kırsal alan tipolojisine göre "kentsel merkez içindeki kırsal alan" niteliği taşıyabileceği öngörülmektedir. Bu köyler, kentsel yerleşim alanı sınırlarına yakınlık nedeniyle analizde herhangi bir seçim yanılığısına neden olunmaması için 2053 yılı öngörü nüfusunun dışında bırakıldığında ise toplam nüfus, 46 bin kişiden yaklaşık 9 bin kişiye düşmektedir.

2022-2050 yılları arasında 10'arlı yaş gruplarına göre nüfus değişiminin 2050 yılı projeksiyonu Şekil 11'de yer almaktadır. Buna göre, yüksek yaş gruplarının toplam nüfustaki payı artmakta olup köy nüfuslarının yaşlanacağı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Şekil 11: Yaş Gruplarına Göre Kırsal Nüfus Değişimi 2022-2050
(Kaynak: Çalışma kapsamında yazarlar tarafından üretilmiştir.)

Sonuç olarak, analize konu olan illerin kırsal yerleşim yerlerinde geçmişten gelen demografik değişimlerin devam edeceği anlaşılmaktadır. Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinde halihazırda 1800'ün üzerinde köy bulunmakla birlikte demografik yapıda yaşanan değişimin aynı şekilde devam etmesi halinde, 2022 yılı itibarıyla nüfusu 500 kişi ve üzerinde olan köy sayısının (34 köy), önümüzdeki otuz yıl içerisinde azalarak 15 köye düşmesi beklenmektedir. Kentsel merkezlere yakın köylerin idari yapısının değişme durumu gözetildiğinde ise bu sayının 10'un altına düşeceği öngörülmektedir. Bu durum, illerin sosyoekonomik yapısından kamu kurumlarının hizmet sunumuna kadar birçok faktörü etkiler niteliktedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, kırsal yerleşimlerde yaşanan nüfus değişimlerinin mikro ölçekli veri setleri ile incelenmesi, bu konuda yerelde politika yapıcılarının karar alma süreçlerine destek olacak önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, regresyon yöntemi kullanılarak TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde 500 kişi ve üzerinde nüfusu bulunan kırsal yerleşimlerin 2050 yılı nüfusları için öngörülebilir bulunulmuştur. Türkiye'nin en küçük idari birimi olan köyleri odağına alarak yerele özgü nüfus değişimlerini inceleyen ve bu doğrultuda önerilerde bulunan çalışmanın, kırsal alana yönelik literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmekte; nüfus hareketleri sonucunda kırsal alanda beklenen sorunlara dikkat

çekilmesi yoluyla bu konudaki araştırmaların öneminin altı çizilmektedir. Bu bulgular ışığında, politika yapıcılara yönelik öneriler şu şekildedir:

Kentsel Yayılma ve Yerleşim Alanlarının Kontrolü: TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde kentsel yayılmanın kontrol altına alınması ve yerleşim alanlarının planlı gelişiminin sağlanması gerekmektedir. Kastamonu Merkez Örencik Köyü örneğinde olduğu gibi, kentsel alanın çeperindeki yeni gelişmeler ve nüfus artışı nedeniyle kırsal alanda oluşan baskı dikkate alınarak, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun imar planlama çalışmaları yapılmalıdır.

Nüfusu Yaşlanan Köylere Yönelik Stratejiler: TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde Sinop örneğinde olduğu gibi köylerde yaşlı nüfus artışının dikkate alınması; nüfusu azalan ve yaşlanan yerleşim birimleri özelinde yürütülecek detaylı çalışmalarla sosyal hizmetler ve sağlık altyapısının bu değişime uygun olarak planlanması gerekmektedir. Yaşlı nüfusa yönelik hizmetlerin niteliğinin ve niceliğinin artırılarak yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik önlemlerin alınması önem taşımaktadır.

Köyden Kente Göç Hareketinin Yönetimi: Köyden kente göç eğilimlerinin analizi ve bu göçlerin nedenlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi, göçü yönetmek ve köylerde yaşam kalitesini artırmak adına önemli görülmektedir. TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde göçü tetikleyen faktörlerin belirlenmesi; etkisinin azaltılmasına yönelik önlemler alınması ve sosyoekonomik kalkınmayı teşvik edecek kırsal kalkınma projeleriyle köylerin cazibesinin artırılması kırsal nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesine ve kent-kır dengesinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Eğitim ve İstihdam Fırsatlarının Artırılması: TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde genç nüfusun hızla azaldığı göz önünde bulundurularak genç nüfusun kırsal alanlarda kalmasını teşvik edecek ve kırsal göçü azaltacak projeler hayata geçirilmelidir. Köylerde eğitim altyapısının iyileştirilmesi ve istihdam fırsatlarının artırılması önemli görülmektedir.

Kırsalda Hizmet Sunumunun İyileştirilmesi: Azalan nüfusla birlikte, özellikle sağlık, eğitim, ulaşım ve diğer temel hizmetlerin verimli ve etkin bir şekilde sürdürülebilirliği konusunda yenilikçi çözümler gerekmektedir. Bu bağlamda, kırsalda internet ve diğer iletişim altyapısının iyileştirilmesi; mobil hizmet birimlerinin oluşturulması; toplu taşıma yerine rezervasyonlu minibüs servisleri gibi esnek ve talebe dayalı ulaşım hizmetleri planlaması ve yenilikçi ulaşım çözümleri ile temel sağlık hizmetleri, ilk yardım, eğitim ve diğer alanlarda gönüllü hizmet modellerinin oluşturulması önerilmektedir.

Kırsal Yerleşimlerin Toplulaştırılması: YER-SİS sonuçlarından yararlanılarak kırsal hizmet derecesi yüksek olan kırsal merkezlerde, nüfusu düşük olan köylerin toplulaştırılması ve kamu hizmetlerinin bu merkezlerde yoğunlaştırılması yönünde modelleme yapılması öngörülmektedir. Araştırma bulgularına göre TR82 Düzey 2 Bölgesi'nde 2022 yılı itibarıyla nüfusu 500 ve üzeri olan ve aynı zamanda YER-SİSe göre bütünsel kırsal hizmet derecesi yüksek olan Kastamonu Araç-İğdir, Taşköprü-Alatarla, Tosya-Akbük ve Ortalıca, Sinop Merkez-Kabalı, Türkeli-Güzelkent köylerinin her birinin çevresinde hizmet verdikleri diğer köylerle toplulaştırılması önerilmekte olup ileride yapılacak saha çalışmasıyla bu listenin test edilmesi ve bir model geliştirilmesi planlanmaktadır.

Büyüme kutupları ve merkezi yerler kuramı gibi temel kalkınma kuramlarının, makro ölçekte ele alınan Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmaları (SEGE) ve YER-SİS'in güncel verileri kullanılarak veya yeni bir endeks çalışması yapılarak mikro ölçekte kırsal yerleşimler özelinde uygulanabilirliğinin araştırılması ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Ayrıca sahadan elde edilecek mekansal veri ile kırsal alanda yerleşim dokusunun özelliklerini ortaya koyan ve dokunun özelliklerinin neden olabileceği sorunları inceleyen bir çalışma yapılması önerilmektedir.

Bilgilendirme

Yazar Katkıları

Yazar 1: Literatür taraması/makale fikrinin veya hipotezin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme

Yazar 2: Literatür taraması/makale fikrinin veya hipotezin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve organizasyonu/verilerin elde edilmesi ve işlenmesi/analiz/makale yazımı/inceleme

Çatışma Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Fon Desteği

Bu Çalışmada herhangi bir resmi, ticari ya da kar amacı gütmeyen organizasyondan fon desteği alınmamıştır.

Etik Standartlara Uygunluk

Yazarlar tarafından Çalışmada kullanılan araç ve yöntemlerin Etik Kurul İzni gerektirmediği beyan edilmiştir.

Etik Beyanı

Yazarlar tarafından bu Çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

Teşekkür

Veri temini taleplerine hızla cevap veren TÜİK Kastamonu Bölge Müdür V. Sn. Muhlis OĞUZ ve çalışma arkadaşlarına, TÜİK Demografi İstatistikleri Daire Başkanı Sn. Metin AYTAÇ'a ve çalışmanın başından beri desteklerini esirgemeyen Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri Sn. Dr. Serkan GENÇ'e katkıları için teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Box, G. E. P., Jenkins, G. M., Reinsel, G. C., and Ljung, G. M., (2015). *Time Series Analysis: Forecasting and Control 5th Edition*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Çelik, F. (2006). İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27), 149-170.
- Dougherty, C. (2016). *Introduction to Econometrics 5th Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Eurostat (European Community Statistical Office). (2024). "Rural Development: Methodology", <https://ec.europa.eu/eurostat/web/rural-development/methodology>, (Erişim tarihi: 07.05.2024).
- Fox, J. (1984). *Linear Statistical Models and Related Methods: With Applications to Social Research*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Karakök, T. (2010). H. 1288 (M. 1871) Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesine Göre Kastamonu Vilayeti. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, (11), 267-276.
- Lin, T., and Tsai, C. C. (2015). A Simple Linear Regression Approach to Modeling and Forecasting Mortality Rates. *Journal of Forecasting*, 34 (7), 543-559.
- Multilingual Demographic Dictionary. (2024). "Multilingual Demographic Dictionary", http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=generate_dictionary&edition=en-ii&format=html, (Erişim tarihi: 10.02.2024).
- Mutlu, A. (1988). "Eğitimimizde Tonguç ve Köy Enstitüleri", 26 Haziran 1988 tarihli Cumhuriyet Gazetesi köşe yazısı, İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi, Taha Toros Arşivi, <https://core.ac.uk/download/pdf/129512867.pdf>, (Erişim tarihi: 27.02.2024).
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). (2016). *OECD Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies*. Paris: OECD Publishing.
- Peker, M. (2022). İzmir Nüfus Projeksiyonlarının Değerlendirilmesi. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 8 (16), 61-83.
- Preston, S., Heuveline, P., and Guillot, M. (2001). *Demography: Measuring and Modeling Population Processes*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- RG (Resmi Gazete). (2012). 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. 6 Aralık 2012 tarih ve 28489 sayılı T. C. Resmi Gazete.
- STB (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı). (2020). YER-SİS Türkiye'de Kırsal Yerleşimler Saha Çalışması Raporu. Ankara, 1-167.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tayman, J., Smith, S. K., and Rayer, S. (2011). Evaluating Population Forecast Accuracy: A Regression Approach Using County Data. *Population Research and Policy Review*, 30 (2), 235-262.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2013). "Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075", <https://data.tuik.gov.tr>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2018). "Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2022a). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları", <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>, (Erişim tarihi: 28.12.2023).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2022b). "Kent-Kır Nüfus İstatistikleri", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Urban-Rural-Population-Statistics-2022-49755>, (Erişim tarihi: 07.05.2024).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2023). 2007-2022 Köy Nüfusları, Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığının 05.12.2023 tarih ve E-27964695-622.03-101959 sayılı yazısı.
- Uyanık, Y. (2017). Nüfus Yaşlanmasının İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 72-94.
- Wang, C. Y., and Lee, S. J. (2021). Regional Population Forecast and Analysis Based on Machine Learning Strategy. *Entropy*, 23 (6), 656.
- Yılmaz, M. (2015). Türkiye'de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (33), 161-188.
- Zeyrek, A. G. (2014). *Future Population and Development Challenges of North Anatolia Region*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

SOSYAL SERMAYENİN GÖÇMEN GİRİŞİMCİ AĞLARININ OLUŞUM SÜRECİNDEKİ ÖNEMİ VE KATKISI*

AN IMPORTANCE AND CONTRIBUTION OF SOCIAL CAPITAL ON THE FORMATION
PROCESS OF IMMIGRANT ENTREPRENEURSHIP NETWORKS

Kezban BECERİKLİ¹
ORCID: 0000-0002-6832-5536

Çiğdem VAROL²
ORCID: 0000-0002-2432-5745

Öz

Girişimciliğin kentsel ve bölgesel kalkınmayı tetikleyecek düzeyde etkin hale gelmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin yanı sıra girişimcilerin kurdukları ilişkilerin de büyük önem taşıdığı görülmektedir. Nitekim bireylerin ağ ilişkileri ve bu ilişkilerin harekete geçirdiği sosyal sermaye, girişimcilik faaliyetlerini tetiklemekte ve ulusal ekonomilere katkı sağlamaktadır. Bu noktada, göçmen girişimcilerin, kentsel ve bölgesel gelişmeye katkı sağlayan itici aktörler olarak gündem konusu olduğu görülmektedir. Göçmenlerin, güven ve iş birliğine dayanan sosyal sermayelerini kullanarak ev sahibi ülkede ekonomik faaliyetlerini daha kolay gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, göçmen girişimcilerin ağ ilişkilerini oluşturma süreçlerinde sosyal sermayenin önem ve katkısının araştırılmasıdır. Çalışmada, göçmen girişimci ağları ile sosyal sermaye arasındaki ilişki, ulusal ve uluslararası akademik yazındaki kuramsal ve ampirik çalışmaların bulguları ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, göçmen girişimci ağlarının oluşum sürecinde sosyal sermayenin önemli ve etkili olduğu doğrulanırken; sosyal sermayenin göçmen girişimci ağlarının kuruluşunda hem menşei ülke hem de varış ülkesi ekonomisine katkı sağladığı ve menşei ülkeden ulusötesi sosyal alana gömülü olarak yayıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Göçmen Girişimciliği, Girişimci Ağları, Sosyal Sermaye.

Abstract

The relationships established by entrepreneurs, as well as advances in information and communication technologies, play a crucial role in making entrepreneurship effective enough to trigger urban and regional development. The network relationships of individuals and the social capital activated by these relationships mobilize entrepreneurial activities and contribute to national economies. At this point, immigrant entrepreneurs are on the agenda as driving actors contributing to urban and regional development. It is possible to argue that immigrants can more easily perform economic activities in the host country by leveraging social capital based on trust and cooperation. This study aimed to examine the importance and contribution of social capital in forming network relationships among immigrant entrepreneurs. The relationship between immigrant entrepreneurship networks and social capital was evaluated using both theoretical and empirical findings in national and international academic literature. The findings confirm that social capital is critical and effective in the formation of immigrant entrepreneur networks. Social capital has been identified as contributing to both origin and destination economies for the establishment of immigrant entrepreneur networks and is embedded in a transnational social space from the country of origin.

Keywords: Immigrant, Immigrant Entrepreneurship, Entrepreneur Networks, Social Capital.

* Bu makale, 7733 kodlu Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesiyle desteklenen Kezban Becerikli'nin doktora tez çalışmasının bir parçası olarak üretilmiştir.

1 Arş. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, kezban.becerikli@bozok.edu.tr

2 Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, cvarol@gazi.edu.tr

Giriş

Sosyal sermaye kavramı, bir grup içinde iş birliğini teşvik edebilecek ve kaynak elde edilmesine yardımcı olabilecek resmi olmayan bir çeşit düzenlemeyi içermektedir. Dolayısıyla girişimcilikte sosyal sermaye kavramı, ağ kuramı bağlamında ele alınan bir yaklaşım olup sosyal ağ inşasına yapılan yatırım olarak görülmektedir. Nitekim girişimcilerin, bir dizi iletişim ağıyla birbirlerine bağlanarak kurdukları ilişkiler sayesinde zorluklarla başa çıkabildiği vurgulanmaktadır. Bu açıdan, girişimciler arasında kurulan ağlar, kaynak yaratımı açısından sosyal sermaye oluşumuna katkı olarak görülmektedir (Field, 2008: 1).

Sosyal sermayenin, bazı girişimcilerin neden diğerlerinden daha iyi performans gösterdiğini açıklamanın yanı sıra daha kesin ve istikrarlı modeller sağlamayı vaat etmesi açısından yaratıcılık, girişimcilik, liderlik, öğrenme gibi çeşitli konulara da katkı sağladığı söylenebilir (Burt, 2000). Dolayısıyla sosyal sermayenin, bir toplumun sosyokültürel ve kurumsal özellikleri ile girişimcilik fırsatlarının kullanılması arasındaki ilişkinin analiz edilmesinde giderek merkezi hale gelen bir kavram olduğu değerlendirilmektedir (De Carolis ve Saporito, 2006).

Diğer taraftan, sosyoekonomik kalkınmada ve girişimcilerin başarılı olmasında; güven, iş birliği, karşılıklı bağımlılık, ağlar ve normlar sosyal sermayenin temel unsurları olarak görülmelidir (Türk, 2015). Özellikle kentsel ve bölgesel gelişmede önemli aktörlerden biri olarak kabul edilen girişimcilerin iş faaliyetlerinde bilgi, sermaye ve iş gücü gibi çeşitli kaynaklara ihtiyaç duydukları, bu kaynaklara ağ ilişkileriyle erişim sağladıkları bilinmektedir (Aldrich ve Zimmer, 1986: 3). Ağ ilişkileri, sosyal sermayeyi geliştirmenin yanı sıra ulusal ve uluslararası düzeyde girişimcilik faaliyetlerini teşvik eden yeni firma oluşumuna da katkı sağlamaktadır (Simba, 2013).

Son yıllarda, özellikle göçmenler arasında ulusötesi ağ ilişkilerinin kuruluşu bağlamında göçmenlerin varış ülkesinde karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmeleri için birbirleriyle oluşturdukları bağlantıların önemli rol oynadığı görülmektedir. Göçmenlerin ağ bağlantıları aile, akraba ve etnik topluluk etkileşimi

sayesinde oluşmaktadır. Bu durum, göçmenlerin var olan sosyal sermayelerinin, süreç içinde sosyal ağlar aracılığıyla paylaşılmasına ve gelişmesine katkı sağlamaktadır (Herander ve Saavedra, 2005). Dolayısıyla öncelikle aile, akraba, arkadaşlık ve etnik topluluklara dayanan girişimci ağları, göçmenlerin sosyal sermayelerini kullanmaları ve yerel çevreye tutunabilmeleri bakımından önemlidir. Nitekim birçok göçmen işletme sahibinin; aile, okul arkadaşlıkları, etnik topluluk, iş arkadaşlıkları gibi kişisel ve kültürel köklere dayanan bağlarını, iş bilgileri ve kaynaklarını elde etmede önemli bir avantaj olarak değerlendirdikleri görülmektedir (Sanders ve Nee, 1996).

Bu çalışmanın amacı, göçmen girişimcilerin ağ ilişkilerini oluşturma süreçlerinde sosyal sermayenin rolünün araştırılmasıdır. Daha geniş bir ifadeyle, göçmenlerin sosyoekonomik faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları iş ağlarını kurma ve geliştirme süreçlerinde, sosyal sermayenin önem ve katkısının akademik yazın bilgisi eşliğinde sorgulanmasıdır. Çalışmada, göçmen girişimcilik ağları ile sosyal sermaye arasındaki ilişki; ulusal ve uluslararası akademik yazındaki kuramsal ve ampirik çalışma bulguları eşliğinde ele alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal sermaye olgusunun kavramsal içeriği ile oluşum ve gelişim sürecine değinilmektedir. İkinci bölümde, sosyal sermaye ve göçmen girişimci ağları ilişkisi tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde, göçmen girişimci ağlarında sosyal sermayenin önemi ve katkısı ortaya konulmaktadır. Sonuç bölümü ise, genel değerlendirmeye ayrılmıştır. Bu araştırmanın; göçmen girişimci ağlarının varış ülkesinde, özellikle kentsel ve bölgesel kalkınma bağlamında sosyal sermaye kapasitesi ve ilişkisel ağların kuruluşundaki etkisinin anlaşılması bakımından bilimsel tartışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Sosyal Sermaye Kavramı ve Oluşum Süreci

Sosyal sermaye kavramını ele alan ilk çalışmaların, Tocqueville, Durkheim ve Weber gibi sosyologların yanı sıra Adam Smith, Marshall ve Hume gibi iktisatçıların yazılarına dayandığı görülmektedir (Şan

ve Şimşek, 2014). Bu kavram sosyal bilimlerde uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte net bir tanımı da bulunmamaktadır (Tüylüoğlu, 2006).

İktisat ve sosyoloji tarihi boyunca sosyal sermaye farklı şekillerde tanımlanmıştır. Portes (1998) sosyal sermayeyi, “sosyal ağlardan ya da diğer sosyal yapılardan, kaynakları ya da faydaları sağlama kabiliyeti” olarak tanımlamaktadır. Nooteboom (2007) ise, “aktörlerin ilişkiler temelinde hedefe ulaşmalarına katkıda bulunmak” olarak ifade etmektedir. Burada aktörler bireysel kişiler olabileceği gibi firma veya diğer organizasyonlar gibi gruplar da olabilmektedir. Öte yandan Jack ve Anderson (2001) sosyal sermaye oluşum sürecini, “kendini başkalarıyla anlamlı bir ilişkiye sokan müzakere süreci” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kişilerin her ilişkisi sosyal sermayeye dönüşmemekte olup bunun için anlam temelinde bir müzakere sürecinin işlenmesi gerekmektedir.

Pierre Bourdieu, bu kavramın öncü kuramcılarında biri olarak sosyal sermaye kavramını temel inceleme konusu haline getirmiştir. Bourdieu (1986: 249) sosyal sermayenin sosyal bağlamda bireysel bir özellik olduğunu ifade ederken kişinin amaçlı eylemleri sayesinde sosyal sermaye edinebileceği, bu sermayeyi ekonomik kazanca dönüştürebileceği üzerinde durmaktadır. Diğer bir ifade ile Bourdieu, amaca yönelik eylemler bütünü ile ekonomik kazancın bir arada gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Yazara göre sosyal sermaye; az ya da çok kurumsallaşmış, karşılıklı tanışma ve tanınmaya dayalı kalıcı bir ağa sahip olmakla bağlantılı olan, gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır (Bourdieu, 1986: 248-249). Bu açıdan Bourdieu, kişinin sosyal sermaye yeteneğinin, içinde bulunduğu mevcut sosyal bağlantı ve ağların doğasına bağlı olduğunu öne sürmektedir. Öte yandan sosyal ağlar ve sosyal sermaye arasında doğrudan bir ilişki kurmakta ve sosyal sermayenin sosyal ağlara bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Coleman (1988) ise sosyal sermaye ve aktör arasındaki ilişkiyi temel belirleyici olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye, aktörler ve aralarındaki ilişkilerin yapısında bulunmaktadır. Örneğin aynı liseye gidenler ya da hemşehriler, daha sonraları iş çevrelerinin üzerine inşa edileceği sosyal ilişkileri

kurmaktadır. Dolayısıyla iş çevresinin kendisi de bir sosyal sermaye biçimini oluşturmaktadır (Coleman, 1988). Genel olarak sosyal sermaye kavramı, sosyal yapı aracılığıyla aktörlere sağlanan ve aktörlerin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıran somut veya soyut kaynaklar dizisi olarak da tanımlanmaktadır (Lin, 1999; Portes, 1998). Tüm bu tanımlamaların ortak noktası belirlenmeye çalışıldığında; ağların oluşturduğu sosyal yapının, belirli bireyler veya gruplar için kendi amaçlarına ulaşmada rekabet avantajı yaratabilen bir sosyal sermaye metaforu ve biçimi olduğu üzerinde uzlaşıldığı görülmektedir (Burt, 2000). Dolayısıyla sosyal sermaye yaklaşımı temel fikrinin; bireyin sosyal ilişkilerinin, onun olanaklarını ve gücünü etkilediği (Weber, 2014: 15); sosyal iletişim ağlarının değerli olduğu (Field, 2008: 2-4) önermelerine dayandığı söylenebilir.

Sosyal sermaye, bir topluluğun kolektif kaynakları olarak tanımlandığında (Herander ve Saavedra, 2005) bireyin başkalarıyla kurduğu ağ bağlantılarının önemi dikkat çekmektedir (Weber, 2014:16). Topluluğun kolektif kaynağına ulaşmak için topluluk ile ilişki kurmak gerekmektedir. Bu bağlamda, sosyal ağlar, bireyin tek başına sahip olamayacağı kaynaklara ulaşmasını sağlayan, aktörler arası ilişkiler ağı olarak tanımlanmaktadır (Forsman ve Solitander, 2003).

Sosyal sermayenin kaynağının bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkiler olduğu varsayıldığında, bir bireyin kullanabileceği sosyal sermaye hacminin, sosyal ağların nicelik ve niteliğine bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Weber, 2014: 16). Sosyal sermayenin hacmi, bireyin ilişkili olduğu insan sayısı ve bu insanların sahip olduğu ekonomik ve kültürel sermaye miktarının bir fonksiyonu olarak da tanımlanmaktadır (Bourdieu, 1986: 249). Bu bağlamda sadece insanın bağlantılı olduğu kişi sayısının artması yeterli olmayıp, bağlantıya geçilen kişilerin ilişkide oldukları sosyal sermayenin de belirli yeterlilik ve yetkinlikte olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyal sermaye hacminin, ağ bağlantılı bireylerin sahip olduğu sosyal ve profesyonel konumla da pozitif yönde ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Behtoui, 2007). Liné (1999) göre bir ağın bir düğümünde olmak, doğrudan ve dolaylı olarak sosyal ağdaki diğer düğüm ve aktörlere potansiyel erişim

sağlamaktadır. Birçok türden resmi veya gayriresmi ağ bağlantıları ağın içeriğine, yapısına ve türüne göre farklılaşmakla beraber; bu bağlantılarda yer alan güven duygusu, kurallar, paylaşılan davranış normları veya değerlerin işleyiş koşulları ve sonuçları da ağa göre değişiklik göstermektedir. Genel olarak bireyin ait olduğu sosyal yapı içindeki konumu ve ağdaki ilişki kalıpları, bireyin sosyal sermaye değerini belirleyen unsurlardandır (Cruickshank ve Rolland, 2006).

Bireyin ağ bağlantılarıyla şekillenen sosyal sermaye; karşılıklı destek, iş birliği, güven ve güvenilirlik gibi birtakım unsurları doğurmaktadır (Putnam vd., 1993: 167). Bireyler arasındaki güven, bilgi akışları ve normlar temelinde sosyal sermaye; yapısal, ilişkisel ve bilişsel olarak üç boyutuyla ele alınmaktadır (Nahapiet ve Ghoshal, 1998; De Carolis ve Saporito, 2006). Sosyal sermayedeki ilişkisel boyut, bireyin ekonomik faaliyetlerini ve sosyal etkileşim kalıplarını ifade eder. Bu ilişkiler kalıbı temelde güven unsurunu barındırmaktadır. Bilişsel boyut, bireyler arasında paylaşılan değerler ve normlar özelinde karakterize edilmekte ve bireyler arasında vizyon veya hedefin paylaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Yapısal boyut ise, bireyler arasındaki doğrudan ve dolaylı bağlardan kaynaklanan ilişkilerin modeli olarak tanımlanmaktadır (Cruickshank ve Rolland, 2006).

İnsan ilişkilerindeki samimiyet ve yakınlık sonucunda oluşan güven, sosyal sermayenin temelini oluşturmaktadır. Güven, fırsatçı davranışın grup tarafından cezalandırılacağı inancı ile bu sayede toplumda yalancılık ve riyakarlığın var olma ihtimalinin çok düşük olacağı beklentisidir (Percoco, 2012). Güven, ilişkilerin hem bir sonucu hem de öncülü olarak görülmektedir. Nooteboom'a (2007) göre sosyal sermayede güven; önceden oluşturulmaz, herkesin erişimine açık değildir, belli aktörlerin hedeflerine yöneliktir ve güvenin inşa edilmesi ancak zamanla mümkün olabilmektedir. Güven, ilişkilerin temelini oluşturmakta; ilişkilerden inşa edilmekte ve böylece sosyal sermayeyi üretmektedir (Nooteboom, 2007).

Sosyal sermayenin oluşumunda güvenin yanı sıra değer, sınırlı dayanışma, karşılıklılık gibi

kavramlar da kritik rol oynamaktadır (Portes ve Sensenbrenner, 1993). Değer, bireyin doğumundan bu yana sahip olduğu ve aynı grubun üyelerine karşı fedakar davranmaya teşvik eden tutum ile inançların toplamını ifade etmektedir (Guiso vd., 2008). Değer, belli bir grubun içindeki insanları bir arada tutan temel unsur olarak görülmesinin yanı sıra sosyal sermayenin zaman içinde kalıcı olmasının bir nedeni olarak da görülmektedir. Karşılıklılık ilişkisi ise bireylerin aynı gruptaki diğer kişilerle, benzer şekilde davranacağı inancıyla karşılıklı çıkar ilişkisine göre davranmalarını teşvik etmektedir. Bu açıdan karşılıklılık, grup içindeki ortak beklentiyi de ifade etmektedir. Ancak bu beklentideki çıkar sadece maddi bir unsura işaret etmemektedir. Sınırlı dayanışma ise bir grubun kolektif kaderine olan inanca bağlı olarak oluşturulan ağ bağlantılarının sosyal sermaye kaynaklarına dönüştürüldüğü mekanizma olarak görülmektedir (Shih, 2002: 9). Bir grubun üyeleri, ortak bir durumda bir araya gelerek kendi gruplarıyla özdeşleşmeyi ve birbirlerini desteklemeyi öğrendiklerinde sınırlı dayanışma gerçekleşir. Portes'in (1998) ileri sürdüğü gibi, sınırlı dayanışma sosyal sermayenin temel bir kaynağıdır. Sosyal sermayenin oluşumunda kritik rol oynayan bu unsurların, bireyin sahip olduğu ağ bağlantılarını harekete geçirmesiyle ortaya çıktığı söylenebilir.

Sosyal sermayenin verimliliği kişilerin bireysel özellikleri ve içinde buldukları grup dinamiğine göre de değişebilmektedir. Van Staveren'a (2003) göre sosyal sermaye bireysel değil, paylaşılan bir mülktür ve devredilemez. Bu açıdan sosyal sermayenin topluma ait ve toplumsal yapıda var olan ve paylaşılan imajlar, değerler ve örüntüler bütünü olduğu söylenebilir. Öte yandan sosyal sermayenin insanları verimli bir şekilde birbirine bağlayarak bireylerin hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunduğu varsayılmaktadır (Gabbay ve Leenders, 2001: 7).

Sosyal sermayenin, resmi ilişkilerden daha çok gayriresmi ilişkiler temelinde ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. İnsanlar veya kuruluşlar arasındaki hükümet dışı ve gönüllü mikro düzeydeki ilişkilere atıfta bulunan sosyal sermayenin, hiyerarşik veya sözleşmeye dayalı olan resmi bağlardan çok resmi olmayan bağları temsil ettiği söylenebilir

(Nooteboom, 2007). Bireyin ailesi, arkadaşları, komşuları, iş arkadaşlarının akrabaları ve tanıdıkları gayriresmi bağlantılar olarak sosyal sermayenin kaynağı görülmektedir. Gayriresmi ağlar, aileye; güvenilir arkadaşlara; tanıdıklara başvurmanın daha hızlı, daha az maliyetli ve bürokrasiyle uğraşmaktan daha az stresli olması bakımından (Field, 2008: 3) tercih edilmektedir. Aktörlerin bu bağlantıları tercih etmelerinin bir diğer nedeni ise dostluk bağlarından profesyonel bağlara geçişi sağladığı içindir. Sosyal sermaye yoluyla oluşturulan bu bağlantılar genellikle resmi olmayan iş ve iş dışı bağlantıları oluşturmakta ve zamanla bu ilişkilerin, arkadaşlara veya daha önceki işlerdeki meslektaşlara ulaşarak profesyonel ağlara yayılabildiği bilinmektedir (Greve ve Salaff, 2003).

Sosyal sermayeyi iktisadi boyutuyla ele alan kuramcılar, ekonomik faaliyetlerin ve aktör davranışlarının sosyal ilişki yapısı içerisine gömülü olduğunu ve ekonomiyi yönlendiren davranışların bu sosyal ilişkiler tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir (Granovetter, 1985; Karagül ve Akçay, 2002). Nitekim sosyal sermayenin temelinde yer alan unsurlardan birinin ağlar olduğu düşünüldüğünde, sosyal sermayenin bireyler ya da aktörler arasındaki ağlarla ilgili hemen hemen her şeyi ifade ettiği söylenebilir. Bagwell (2008) çalışmasında, ağların iş geliştirme açısından önemli olduğunu ve dolayısıyla kaynaklara erişimde sosyal sermayeden etkilendiğini ileri sürmektedir. İnsanlar bir dizi iletişim ağıyla birbirlerine bağlanmakta olup ortak değerlerini bu ağ ilişkileri yoluyla diğer aktörlerle paylaşma eğilimindedir. Aktörlerin oluşturdukları bu ağlar, kaynak yaratması açısından sosyal sermaye oluşumu gibi görülebilmektedir (Field, 2008: 4). Bu bağlamda hammadde ihtiyacı, üretim, lojistik, pazarlama, dağıtım gibi birçok ekonomik eylemde sosyal sermaye tabanlı inşa edilen ağlardan faydalanılabilmektedir. Güven, normlar ve ağlar biçiminde gelişen sosyal sermayenin, bir toplumda ekonomiye değer üreten sürdürülebilir sosyoekonomik mekanizmalara yol açan temel organizasyon özelliği olduğu öne sürülmektedir (Parthymos ve Daskalopoulou, 2021).

Sosyal sermaye, ev sahibi ülkedeki yerel topluluk ile dezavantajlı grup olarak göçmenler arasındaki

sosyal eşitsizliklerin koruyucu gücü olmanın yanı sıra bireyin toplumdaki sosyoekonomik konumunu iyileştirmeye yardımcı olma işlevini de görmektedir (Weber, 2014: 16). Bu açıdan dezavantajlı gruplar olarak göçmenlerin sosyoekonomik faaliyetlerinde sahip oldukları sosyal sermayeyi harekete geçirecek sosyal ağlar büyük önem taşımaktadır.

2. Sosyal Sermaye ve Göçmen Girişimci

Ağları İlişkisi

Uluslararası Göç Örgütüne (The International Organization for Migration/IOM) göre, uluslararası düzeyde genel kabul gören göçmen tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle göçmen girişimciliğine yönelik çalışmalar genellikle, zorunlu ya da isteğe bağlı olarak menşei ülkeden varış ülkesine gelen göçmenlerin ekonomik faaliyetlerini kapsayacak şekilde “etnisite” penceresinden ele alınmaktadır (Volery, 2007: 30). Alan yazınına bakıldığında etnik girişimcilik; mülteci girişimciliği; diaspora girişimciliği gibi kavramlar, paylaşılmış bir göç deneyimi olan ve göçmen ağlarına dayanan girişimcilik faaliyetlerini açıklayan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada göçmen girişimciliği, doğduğu ya da vatandaşı olduğu ülkeden ayrılarak zorunlu ya da gönüllü olarak başka bir ülkeye yerleşen bireylerin, varış ülkesinde serbest meslek icra etmesi veya işletme sahibi olması olarak ifade edilmektedir (Aldrich ve Waldinger, 1990; Zhou ve Cho, 2010). Göçmen girişimciliği kavramının tercih edilmesinin nedeni, benzer göç deneyimine ve ortak etnik kültüre veya kökene sahip olan kişileri kapsamamasından kaynaklanmaktadır.

Göçmenlerin genellikle niteliği düşük insan sermayesi ve yetersiz dil becerilerine sahip olmaları, varış ülkesinde iş gücü piyasasına geçişlerini zorlaştırmaktadır. İş gücü piyasasındaki bu sınırlı olanaklar birçok göçmeni bireysel olarak girişimciliğe geçmeye teşvik etmektedir. Göçmenler için girişimcilik; işsizlikten kurtulmak için iş piyasasına girmenin bir yolu olarak görülmektedir (Shane, 2003: 52; Sørensen, 2007). Öte yandan göçmen girişimciliği, göçmenlerin genel olarak değer biçilmeyen insan sermayelerini anlamlı bir şekilde kullanmalarının

bir yolu ve aynı zamanda ülke ekonomisine hızlı bir şekilde eklenilebilmenin uygun bir aracı olarak görülmektedir (Sanders ve Nee, 1996).

Göçmen girişimciler, varış ülkesinde iş faaliyetlerini başlatmak ve sürdürmek için bilgi, sermaye, beceri ve emek gibi belli kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kaynakların bir kısmını kendi ellerinde bulundururken, sahip olmadıkları bazı kaynaklara erişim için çeşitli bağlantılar kurmaktadır (Aldrich ve Zimmer, 1986: 3). Bireylerin kurdukları bu bağlantılar onların sosyal sermayeleri olup bireylerin sosyal ağlarını oluşturmaktadır (Burt, 2000).

Göçmen girişimciliği yazınında sosyal ağlar kavramı temelde, bir göçmenin iş kurmasında gerekli olan kaynakların temininde diğer aktörlerle kurdukları ilişkiye odaklanmaktadır (Aldrich ve Zimmer, 1986: 11, 14). Yeni bir işin kurulmasında bilgi, güven ve destek unsuru sağlamanın yanı sıra potansiyel kaynak erişimi yaratması açısından sosyal ağlar, girişimcilik araştırmalarının önemli bir parçası haline gelmiştir (Aldrich ve Zimmer, 1986: 8-9). Bu açıdan sosyal sermayenin yayılması, sürdürülmesi ve ardından girişimciliğin teşvik edilmesinin aracı olarak sosyal ağlar önemli rol oynamaktadır (Percoco, 2012).

Göçmen girişimcilerin yerleşikliği dinamik olup menşei ülke ağları, varış ülkesi ağları ve varış ülkesinin yerel ağları olmak üzere üç çeşit ağ üzerinden geliştiği görülmektedir (Lassalle vd., 2020). Bu üç çeşit ağ üzerinden gelişen girişimci ağları; hammadde tedariki, müşteri ilişkileri, kurum ve kuruluş desteği, işe alım süreçleri ile uluslararası bağlantılar (Aldrich ve Waldinger, 1990; Fadahunsi, vd., 2000) gibi aşamalarda destek sağlamaktadır. Göçmenlerin sahip oldukları bu girişimci ağları, özellikle küçük işletmelerin gelişimi için önemli bir strateji olarak görülmektedir (Surangi, 2013). Çünkü girişimci ağları, bir girişimcinin iş fırsatlarını tanıması, organizasyonu kurması gibi girişimcilik sürecinin her aşamasında gerekli olan kaynakları seferber etmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır (Sorenson, 2003).

Göçmenlerin sosyal ağlarını oluşturan diğer unsurlar; sahip olunan kişisel ağlar ve içinde bulunulan kültürel boyuttur (Ram, 1994). Bu iki bileşene bağlı olarak oluşan sosyal ağların temelinde aile ve etnik topluluğun

yer aldığı söylenebilir (Weber, 2014: 6). Aile ve etnik topluluk temelli kurulan göçmen girişimci ağlarının, iş girişimleri yaratmak ve sürdürmek için önemli bir kaynak yarattığı vurgulanmaktadır (Peltier ve Naidu, 2012). Nitekim göçmenlerin yerleşimi ve sosyal ağları üzerine yapılan araştırmalar, ilk yerleşim için aile ve akraba temelli kaynakların kısa vadeli faydalarını ortaya koymaktadır (Hagan, 1998). Aile ve etnik topluluk temelli kaynaklar her göçmenin varış ülkesindeki yerine özgü sosyal sermayesini artırarak sonraki nesiller için göçün fırsat maliyetini azaltmaktadır (Haug, 2008). Bu açıdan akrabalık ağları ve etnik topluluklarda artan sosyal sermayenin bir sonucu olarak gidilen yerde kalmak daha çekici hale gelmektedir (Haug, 2008). Aynı zamanda bu ilişkiler, sosyal sermayenin devamını sağlayan gayriresmi sosyal ağların gelişmesine de olanak sağlamaktadır (Behtoui, 2021: 128).

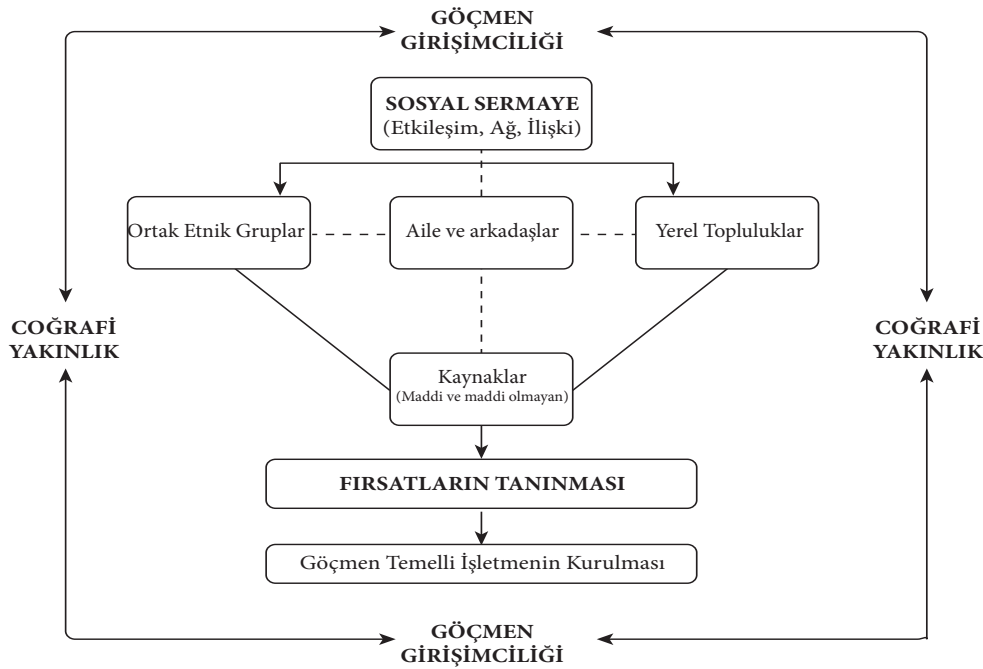
Şahin ve diğerleri (2011), kentsel koşulların göçmen girişimcilerin firmaları üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada; sosyal sermayeyi ortak etnik pazarların, tedarikçilerinin ve çalışanlarının yanı sıra etnik topluluk sermaye kaynaklarının, tavsiyelerinin ve bilgilerinin kullanımını içeren kolaylaştırıcı ağ faktörleri seti olarak yorumlamışlardır. Ortak dil, tarih veya paylaşılan kadere dayanan düzenli etkileşimlerin bir parçası olarak gelişen sosyal ağlar; göçmenler arasında sadakat, karşılıklı yükümlülük ve sınırlı dayanışma yaratarak sosyal sermayenin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerde yerleşik olan sosyal ilişkiler yoluyla elde edilen sosyal sermaye, girişimciye ağ içinde fırsatları yakalama ve kaynakları yönetme becerisi sağlamaktadır (Bruin ve Dupuis, 2003: 10-11). Bu bağlamda belirli stratejik ve hiyerarşik konumlarda yer alan dolayısıyla pazar ihtiyaçları ve talepleri hakkında daha iyi bilgi sahibi olan sosyal ağlar (Lin, 2001: 20), göçmenlere başka türlü elde edilemeyecek fırsatlar ve seçenekler hakkında yararlı bilgi sağlayabilir. Örneğin etnik kökenli göçmen yerleşim bölgelerindeki yoğun ağlar, toplumun daha az şanslı üyeleri için çok önemli sosyal ve psikolojik destek sağlarken, girişimcilere pazar bilgisi, başlangıç finansmanı ve güvenilir iş gücü desteği de vermektedir (Tavassoli ve Trippel, 2019).

Girişimcilerin yeni bir girişim oluştururken temel bileşenler olarak fikir, bilgi ve sermayeyi bir araya getirmesi gerektiği kabul edilirse, sosyal ilişkilerin bu bileşenleri bir araya getirmek için gereken bağlantıları sağladığı söylenebilir (Stuart ve Sorenson, 2005: 233). Sosyal ağların girişimcilik sürecini önemli ölçüde şekillendirmesinin bir nedeni, örtük bilginin aktığı kanalları sağlamasıdır (Stuart ve Sorenson, 2005: 236). Dolayısıyla göçmenlerin iş fırsatlarının farkına varmasının, sosyal ilişkilerin doğasında bulunan bu örtük bilginin kullanımına bağlı olduğu söylenebilir (Coleman, 1988). Bu noktada, göçmen girişimciler açısından bir değerlendirme yapıldığında, göçmenlerin varış ülkesinde hızlı organize olmaları ve dezavantajları aşmalarında; yerli girişimcilere göre fırsatları daha iyi fark edebilmeleri ve algılayabilmelerinde sahip oldukları örtük bilgi paylaşımının etkisi olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla göçmen girişimcilerin kaynakları (örneğin ucuz iş gücü ve krediye erişim) harekete geçirmesi ve bilgiye erişmesinde, ortak etnik topluluk veya aileye aidiyet bağlarına dayanan sosyal ağların önemli bir avantaj sunduğu söylenebilir (Solano, 2023). Bu açıdan bakılırsa, aidiyet temelli sosyal ağların, göçmenler için bilgi yayılımının yanı sıra himaye ve yardım alışverişi için temel bir kaynak

olarak görülmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Haug, 2008).

Bir göçmen ağının üyeleri arasında sosyal sermayenin sağlanmasını ve değişimini şekillendiren temel ilkeler; karşılıklılık, sınırlı dayanışma, güven ve yükümlülüklerdir (Weber, 2014: 17). Sosyal sermayenin temelinde güven, güvenilirlik ve davranış normlarının yer aldığı düşünüldüğünde, göçmenler için sosyal sermayenin varlığı büyük önem taşımaktadır. Çünkü göçmenler, iş kurma ve geliştirmede son derece önemli olabilecek iş ortaklarını, aile üyelerini, etnik müşterilerini ve etnik çalışanlarını ağlarında tutabilmekte ve bu ağ ilişkilerini güvene dayalı yürütebilmektedirler. Jamaludin ve diğerlerine göre (2020) etnik topluluklara ve aile üyelerine yakınlık, sınırlı kaynağa sahip göçmenlerin sosyal sermayelerini beslemelerini ve göçmen temelli işlerin kurulmasını mümkün kılmaktadır (Şekil 1). Dolayısıyla karşılıklı yükümlülük ve güven biçiminde gelişen sosyal sermaye, ortak hedefler peşinde ilerlemek için yüksek düzeyde motive edilmiş ve iş birliğine dayalı grup çabalarını teşvik etmesi açısından (Sanders ve Nee, 1996) serbest meslek sahipliğinin ve girişimci çabaların odağında yer almaktadır (Şahin vd., 2011).

Şekil 1: Sosyal Sermaye, Yakınlık ve Göçmen Girişimciliği İlişkisi (Kaynak: Jamaludin vd., 2020).

Portes ve Sensenbrenner (1993), göçmen ağları konusunda yapılacak çalışmalarda sosyal sermaye kavramının kuramsal şemsiye olarak kullanılabileceğini önermektedir. Çünkü sosyal sermaye kuramı, sosyal ağlara bağlı olan aktörlerin fayda düzeylerini analiz etmek ve açıklamak için göç araştırmacılarına uygun kavramsal çerçeve sunabilmektedir (Weber, 2014: 15; Tavassoli ve Trippel, 2019). Nitekim göçmenlerin sosyal sermaye yoluyla oluşturdukları kişisel ağların, bireylerin iş bulma süreçlerini önemli ölçüde kolaylaştırdığı bunun yanında göçmenler arasında istihdam ve iş sahipliği oranını artırdığı tespit edilmiştir (Munshi, 2003). Sosyal sermaye yaklaşımı, bireyin sosyal ilişkileri aracılığıyla kullanabileceği kaynakların önemine vurgu yapması açısından göçmenlerin fırsatları tanıma ve kullanma biçimlerinin, ulusötesi girişimcilik stratejileri ile uyum ve hayatta kalma stratejilerinin (Aldrich ve Waldinger, 1990) anlaşılmasına olanak vermektedir.

3. Göçmen Girişimci Ağları: Sosyal Sermayenin

Önemi ve Katkısı

Ağ kuramına göre sosyal bağlantılar, ağın yaratılması ve sürdürülmesi maliyetini ağdan elde edilecek faydaya karşı dengeleyen bireyler tarafından oluşturulmaktadır (Comola ve Mendola, 2015). Göçmenler için göçün hem maliyetini dengeleyecek hem de ekonomik getirisini artıracı olan ağ bağlantıları bu noktada önem kazanmaktadır. Göçmenler bakımından ağlar, varış ülkesinde iş kurma, hayatta kalma ve büyüme stratejilerinin önemli birer kaynağı olarak görülmektedir. Nitekim uluslararası yazında; göçmen ağlarının, göçmenlerin yerleşim maliyetlerini azalttığı ve varış noktasında iş aramanın sorunsuz bir şekilde yürütülmesi için bilgi akışının gerçekleşmesine yardımcı olduğu ortaya konulmaktadır (Massey ve Espinosa, 1997; Genicot ve Dolfin, 2010; Mckenzie ve Rapoport, 2010).

Göçmen ağları aynı zamanda göçmenlerin sahip oldukları sosyal sermayeyi harekete geçirmeleri açısından da büyük bir rol oynamaktadır. Sosyal sermaye; göçmenlerin ağlarındaki bireyler üzerinden daha fazla bağlantı, tavsiye, bilgi, finansman ve

benzeri konularda yardımcı olabilecek bağlantılar sağlamaktadır. Bu bağlantılar, kişilerin daha fazla ekonomik ve kültürel sermaye elde etmelerine olanak yaratmaktadır. Sosyal sermaye biriktirmenin ve sürdürmenin karlılığı, kişinin ağındaki ekonomik ve kültürel sermaye miktarıyla orantılı olarak artmaktadır (Bourdieu, 1986: 249). Göçmenler için sosyal bağlantıların önemi, sosyal sermayelerini harekete geçirecek sosyal ve kültürel etkileşim ile bilgi ve kaynak alışverişi olarak temelde iki ana eksenle ortaya konulmuştur (Castles ve Miller, 2008: 37-38; Winters vd., 2001). Sosyal ve kültürel etkileşim, bir göçmenin varış ülkesindeki tüm yaşamı için önemliyken; bilgi ve kaynak alışverişi varıştan sonraki ilk aşamada kritik öneme sahip olabilmektedir. Varış ülkesinin kurumsal ve yasal düzenlemeleri hakkında bilgiye sahip olmak göçmen girişimciliğini etkileyen bir durumdur. Örneğin Verheijen ve diğerleri (2014) bu konuda Yeni Zelanda'da yaptıkları çalışmada, ülkenin kurumsal özelliklerinin ve ülkedeki göç yasalarının girişimciliğe geçişi olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadırlar. Söz konusu çalışmada; göçmenlerin yasal düzenlemeler hakkındaki bilgiye erişim zorluğunun ve bilginin iletilme şeklinin, göçmen işletme sahipleri için büyük bir engel olduğu ortaya konulmaktadır (Verheijen vd., 2014). Göçmenlerin varış ülkesine yerleştikleri ilk dönemde kamuya açık bilgilerin neredeyse hiç bulunmadığı bir ortamda yaşama zorunluluğu, girişimciliğe geçişi engellemekte; bu durum, göçmenlerin üretim ve sosyoekonomik fırsatlara erişim için resmi olmayan kişisel ağ bağlantılarına güvenme eğilimini artırmaktadır (Comola ve Mendola, 2015). Ağlar, göçmenlere iş fırsatlarına ilişkin kritik bilgilerin yanı sıra iş gücü piyasası, kuralları ve kurumları hakkında genel bilgi sağlamaktadır. Böylece sosyal ağlar, ayrımcılık korkusu ve bilgi eksikliği nedeniyle erişilemeyen resmi kaynakların da telafisini mümkün kılmaktadır (Weber, 2014: 19).

Göçmenlerin güven üzerinden oluşturdukları kişisel ağ bağlantıları, özellikle başlangıç ve gelişme aşamalarında işletmelere birçok fayda sağlamaktadır. Bu faydalar arasında hukuki danışmanlık, yerel yönetim ve iş bağlantıları, tedarikçilerden sağlanan iyi ödeme koşulları gibi hususlar yer almaktadır

(Setiawan vd., 2016: 204). Girişimcilerin kurdukları bu ağlar, girişimciliği destekleyerek bir göçmen ekonomisi yaratmakta ve varış ülkesindeki ekonomiyi değiştirmektedir. Bu durum, varış ülkesinin hem yerel ekonomik fırsat yapısını genişleterek hem de sosyal ağlar aracılığıyla göçmenlerin mevcut alanlara erişimini artırarak bölgenin sosyoekonomik refahına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Kloosterman vd., 1999). Örneğin, kaynak yoksunluğuna rağmen göçmen firmalar, bölgedeki en yoksul bölgelerden bazılarında işsizlere iş fırsatları sağlayarak bölgenin istihdamına katkıda bulunabilmektedir. Bu tür firmalar sahip oldukları sosyal sermayeleriyle topluluklara gömülüdür; yerel ekonomileri istikrara kavuşturmak, suç oranlarını azaltmak ve aynı zamanda topluluk girişimlerini destekleyerek vergi tabanına katkıda bulunmak konularında varış ülkelerine sosyoekonomik katkı sağlamaktadır (Jones vd., 2019). Bu anlamda, göçmenlerin yerel ve uluslararası pazarlara entegre olabilmesi ve rekabet edebilmesi için göçmen topluluklarına özgü sosyal sermayelerini harekete geçirebilmelerini sağlayan sosyal ağlara erişimleri önemli bir rol oynamaktadır.

Aile, akraba, hemşehri ve etnik topluluk ağları göçmenlerin sosyal sermayelerini kullanabilmeleri için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Tavassoli ve Trippel, 2019; Bird ve Wennberg, 2016). Göçmen girişimciliğini olumlu olarak etkileyen durumlar arasında varış ülkesinde aile üyelerinin bulunması ve göçmenlerin ülkede ikamet etme süresi gibi uzun süreli kişisel taahhütler yer almaktadır (Kossoudji, 1989). Bu faktörler, göçmenlerin varış ülkesinde kalıcı olma hamlelerini ve girişimcilikte kalma davranışlarını etkileyebilmektedir. Bir göçmen girişimci, varış ülkesindeki aile üyelerinden normatif bağlılık, sermaye ve iş desteği beklemekte ve bu durum, ülkede kalıcı olma isteği ile işini sürdürme sürecini etkileyebilmektedir (Roberts, 1995: 69-70). Dolayısıyla aile üyeleri, iş kararında ve sürdürülmesinde kritik rol oynamaktadır.

Aile, göçmen girişimciye finansal sermaye ve ücretsiz aile işçiliğinden oluşan maddi kaynakların yanı sıra bilgi ve bilgiye erişim kolaylığı, ağlar ile duygusal destek gibi sosyal sermayelerini harekete geçirecek maddi olmayan kaynakları da sağlamaktadır (Bird

ve Wennberg, 2016; Bates, 2022). Örneğin Paris'e gelen Çinli göçmen girişimcilerin birçoğu, aile olarak Çin ve diğer Asya mutfaklarına hizmet veren restoranlar ya da giyim, hediyelik eşya, oyuncak ve benzeri ürün satan perakende satış işletmeleri gibi küçük işletmeler kurarak hem sahibi hem de yöneticisi pozisyonlarında faaliyet göstermektedirler (Lem, 2010). Paris'teki bu işletmelerin çoğu, aile mülkiyetinde olup aile tarafından işletilen yapıdadır ve aile üyeleri firmanın hem sahibi hem de çalışanı olarak hizmet vermektedir. Göçmen girişimcilerin, aileden gelen sosyal sermaye kaynaklarını ilişkisel gömülülük yoluyla seferber etmelerinin, girişimcilik alanında başarılı ve sürekli olmaları için kritik önem taşıdığı değerlendirilmektedir (Aldrich ve Kim, 2007; Light ve Rosenstein, 1995: 171).

Öte yandan göçmen girişimcilerin, aile gibi sosyal gruplardan ve bu gruplar içindeki kaynaklardan etkilendiği görülmektedir (Roberts, 1995: 70-71). Göçmen topluluklar, daha büyük etnik ağların ve ortak etnik kökene sahip üyelere mal ve hizmet sunan işletmeler de dahil olmak üzere ortak etnik kurumların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Fong vd., 2015). Atsan'ın (2017) Almanya'da dönercilik sektöründe faaliyet gösteren Türk işletme sahiplerini incelediği; girişimcilikte aile ve sosyal ağların rolünü araştırdığı çalışması, Türk girişimcilerin sadece etnik topluluk ağlarına değil Almanya'daki diğer etnik kökenli kişilere ya da Alman yerli ağlarına güvendiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla benzer göç deneyimi yaşamış gruplar birlikte sınırlı dayanışma yaratarak sosyal sermayelerini ve ağlarını harekete geçirebilmektedirler.

Göçmen girişimciler, göçmen toplulukların yoğun olduğu yerlerde işe giriş kararı vererek bu topluluklardan etnik ürün ve hizmetler konusunda pazar bilgisi toplama veya belirli durumlarda yardım alma eğilimi göstermektedir (Şahin vd., 2007). Etnik topluluk ağlarındaki bu tür sosyal sermaye; destek, bilgi ve müşteri tabanı sağlayarak göçmenlerin girişimci faaliyetini kolaylaştırabilmektedir. Etnik topluluklar; sağladıkları normlar, değerler ve rutinler bakımından sosyal sermayenin zenginliği aracılığıyla göçmen girişimciliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu tür etkiler, yerel ekonomiye

entegre olmalarına yardımcı olmak ve yeni girişim yaratmayı destekleyen ağ kaynakları sağlamak şeklinde olabilmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık'taki Endonezyalı girişimciler üzerine yapılan bir çalışma (Setiawan vd., 2016: 203); Endonezyalı girişimcilerin, etnik toplulukları ile aile ve akrabalarıyla kurdukları ağların, özellikle bakkal ve gıda sektörlerinde kendi işlerini kurmalarına ve geliştirmelerine yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Endonezyalı girişimcilerin, Birleşik Krallık ve Endonezya'daki ihracat ve ithalat düzenlemeleri konusunda danıştıkları tedarikçiler ve nakliye şirketleri gibi birçok ağ aracılığıyla Endonezya yiyeceklerini ithal ederek hem menşei ülke hem de varış ülkesinin ekonomisine katkı sağladıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca Endonezyalı girişimcilerin, menşei ülke ve varış ülkesi ağlarını birleştirerek belirli hedef pazarlar için potansiyel iş yaratmayı başardıkları tespit edilmiştir (Setiawan vd., 2016: 203). Dolayısıyla bu tür etnik topluluk temelli ağlar, göçmen girişimcilere yerli işletmeler karşısında bazı avantajlar sağlayarak göçmen işletmelerin gelişmesine katkı sunmaktadır (Bird ve Wennberg, 2016; Tavassoli ve Trippl, 2019; Aldrich ve Waldinger, 1990).

Göçmenlerin sınırlı ve çoğunlukla kısıtlayıcı olmakla birlikte bilgiye erişimi, kendi etnik ağlarında yerleşik olan ve sahip oldukları sosyal sermayelerindeki örtük bilginin varlığıyla mümkün olabilmektedir. Faaliyet ve stratejileri açısından büyük öneme sahip olan bu tür bilgi, özellikle pazar araştırması yapmaya gücü yetmeyen küçük göçmen işletmelere kolaylık sağlamaktadır (Fong vd., 2015). Bazı etnik firmaların, özellikle emek yoğun sektörlerdeki küçük firmaların, diğerlerine göre rekabet avantajı elde etmelerini sağlayan bu tür sosyal sermayenin varlığıdır (Ram ve Jones, 2008). Shinnar ve Zamantılı Nayır (2018) yaptıkları bir çalışmada, Türkiye'deki göçmen girişimcilerin iş sahipliği arayışlarında izledikleri yolları ve kaynak kıtlığının üstesinden gelme yollarını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, İstanbul'daki göçmenlerin aile ve etnik topluluk ağlarının, iş sahipliği sürecinde önemli destek ve kaynak sağlayarak işletmelerin başarılı olmasına katkıda bulunduğu görülmüştür. Çalışmada,

göçmen girişimcilerin aile ve etnik topluluk sosyal sermayelerinin iş sahipliği yollarını şekillendirmede önemli rol oynadığı kanıtlanmıştır. Bu tür ağlar, ortak etnik çıkarları güçlendirmek amacıyla etnik topluluklar arasında güven duygusunu desteklemekte (Aldrich ve Waldinger, 1990) ve aynı zamanda aidiyet duygusunu geliştirerek sosyal sermayenin yeniden beslenmesine ve güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Bir göçmen topluluğunun kullanabileceği sosyal sermaye düzeyinin belirlenmesinde; hükümetin göçmenlere yönelik politikası, göç deneyiminin yanı sıra erişilebilir ve anlamlı olan kaynak çeşidi (topluluk üyelerinin mali düzeyi, eğitim düzeyi, kültürel sermayelerinin miktarı ve kalitesi) önemli yer tutmaktadır (Behtoui, 2021: 129). Sosyal ağlardaki kaynak çeşitleri göçmenlerin, sosyal ağların kullanımıyla zengin bir sosyal sermayeye erişimini mümkün kılar. Örneğin Behtoui (2007) İsveç iş gücü piyasasında iş bulma konusunda yaptığı bir çalışmada, farklı eğitim düzeyine sahip göçmenlerin resmi olmayan sosyal ağlarını kullanarak benzer iş bulma eğiliminde olduklarını, ancak sosyal ağlarındaki kaynak (sosyal sermaye) çeşitliliğinin farklı iş gücü piyasası sonuçları yarattığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan iş bulmak için sosyal ağları kullanmak, daha fazla sosyal kaynağa erişim sağlamakla aynı şey değildir. Başka bir deyişle, sosyal ağları kullanmak daha iyi işler için yapılan rekabette kendi başına göreceli bir avantaj sağlamaz. Diğer yandan, Lukaszewska-Bezulska (2021) Polonya'da farklı göçmen deneyimine sahip iki etnik topluluk üzerinde yaptığı bir çalışmada; her iki topluluktaki göçmenlerin hem ağ bağlantılarının hem de kaynaklarının niteliğindeki değişikliklerin farklı sosyal sermaye biçimi geliştirdiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla, farklı göç deneyimine ve göç ağına sahip göçmenler arasında sosyal sermayeye erişim de farklılık göstermektedir. Nitekim Bourdieu (1986: 249, 250), bireyin sosyal geçmişinin veya cinsiyet, sınıf ve etnik köken gibi başlangıç konumunu etkileyen faktörlerin, sosyal sermayeye erişimin sağlanmasında kritik bir rol oynadığını; sosyal sermayenin diğer sermaye biçimleri gibi güçle eş anlamlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan göçmenlerin sosyal ağlarından elde ettikleri zengin sosyal sermayenin,

ağdaki kaynakların gücüne ve çeşitliliğine bağlı olduğu söylenebilir.

Bireyin sosyal ağındaki etkili kişilerin, geniş kaynaklara erişim ve yapısal avantajlar nedeniyle daha iyi bilgi sağlayabildikleri vurgulanmaktadır. Bu etkili kişiler, genellikle daha iyi sosyal referanslara sahip olup, toplumda iyi konumlanmış; etkili ve yüksek statüdeki insanlarla bağlantı kurarak, sosyal sermayeye daha fazla erişim sağlamaktadır. Diğer bir deyişle zengin sosyal sermaye ağına bağlanmak, bireyin mevcut sosyal sermayesini de güçlendirmektedir. Diğer yandan, daha iyi konumdaki sosyal grupların ağlarına entegre olmak, bu grupların konuşma tarzını, tavırlarını, estetik tercihlerini ve zevklerini öğrenerek, bireyin toplum içindeki kabul görürlüğünü artırmaktadır (Behtoui, 2021: 126).

Glorius (2019), göçmen girişimcilerin sosyal sermaye birikiminin ve yatırımının menşei ülkeden ayrılmadan çok önce başlayarak gerçekleştiğini ve ulusötesi bir sosyal alana gömülü olarak yayılabileceğini ortaya koymuştur. Bu açıdan bazı göçmenler sosyal sermayelerini genişletmek için ülke sınırlarını aşan ticari faaliyetler yürütme eğilimindedirler. Ulusötesi girişimcilik olarak nitelendirilen bu durum, göçmen girişimcilerin ulusal sınırların ötesinde iş fırsatlarını keşfettiği ve hayata geçirdiği çok yönlü bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Chen ve Tan, 2009). Ulusötesi girişimcilikle, göçmen girişimcilerin varış ülkesi fırsatlarını daha önceden öğrenebilecekleri ve farklı türdeki sosyal sermayeye erişim sağlayabilecekleri öngörülmektedir (Deakins vd., 2007).

Ulusötesi göçmen girişimciler farklı türdeki sosyal sermayeye erişim sayesinde ilgili yabancı deneyimlerden ve iki ağ arasındaki fiyat ve değer farklılıklarından yararlanabilmektedir (Zolin ve Schlosser, 2013). Bu tür bağlantıları geliştiren göçmen girişimcilerin, ulusötesi ve uluslararası ticaret ve girişimcilikte fırsatlar yarattığı görülmektedir. Örneğin, Almanya'da İtalyan dondurma salonu ile pizza salonu sahipleri bağlamında göçmen girişimcileri karşılaştıran bir araştırmada (Storti, 2014), göçmen girişimciliğin kuruluş ve yapılanma farklılıkları tartışılmıştır. Araştırma bulgularına göre, pizza salonu sahipleri için girişimcilik geçişi, kısa

vadeli bir projenin sonucu olarak ve dar kapsamlı ağlarına bağlı olarak yerel pazarlara gömülü işletme faaliyetleriyle gerçekleşmiştir. Buna karşılık, dondurma salonu sahiplerinin daha tutarlı girişimcilik senaryoları çizdiği ve daha geniş eklemlenmiş ağlara sahip oldukları belirlenmiştir (Storti, 2014). Ayrıca, dondurma salonu sahiplerinin ulusötesi bir üretim sistemine, İtalyan tedarikçilerle entegre oldukları; buna karşılık, pizza salonu sahiplerinin hem tedarikçi seçimi hem de çalışan işe alımında varış ülkesindeki yerel ana akım pazarları tercih ettikleri belirlenmiştir (Storti, 2014). Kanada'da Çinli girişimciler üzerine yapılan bir başka çalışmada ise Çin ve Kanada'da iş yapma deneyiminin, sosyal sermaye ağlarını ve bu pazarlara ilişkin bilgileri genişleterek firmaların uluslararasılaşmasını önemli ölçüde hızlandırdığı değerlendirilmiştir (Vissak ve Zhang, 2014).

Akademik yazın, göçmenlerin sosyal sermayelerini geliştirmeleri ve girişimcilik faaliyetlerini çeşitlendirebilmeleri için ağlarını, varış ülkesindeki etnik sosyal ağların ötesine geçirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Vissak ve Zhang, 2014). Öte yandan varış ülkesindeki göçmen ağlarına aşırı bağımlılık onların faaliyetlerinin ve girişimlerinin sürdürülebilirliğini kısıtlayabilmekte ve aynı zamanda sahip oldukları sosyal sermayelerini etkin bir şekilde kullanmalarına engel olabilmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin daha geniş ve daha yoğun başka bir ülke ağına erişmesi gerektiği (Engelen, 2001; Lassalle ve Scott, 2018) ve böylece varış ülkesindeki göçmen ağının kısıtlamalarından kurtulabileceği (Lassalle vd., 2020) vurgulanmaktadır.

4. Değerlendirme ve Sonuç

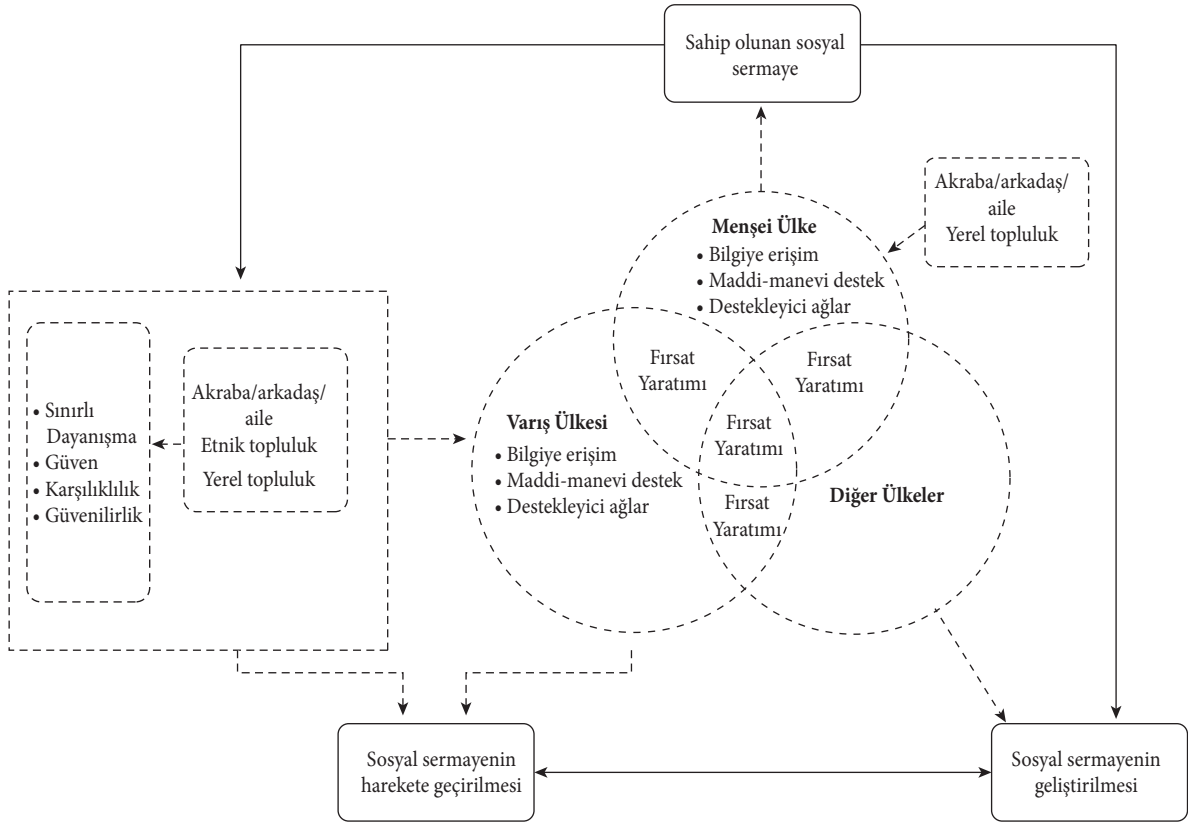
Göçmen girişimciliği üzerine yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, göçmenlerin aile, akraba, hemşehri ve etnisite ağları gibi kökenle ilgili kişisel karakteristiklere dayanan sosyal sermaye ilişkilerinin, varış ülkesinde tutunmalarını ve kendi işlerini kurmalarını teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda varış ülkesinin sosyoekonomik canlılığına ve sektörel çeşitliliğine de önemli katkılarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Nitekim sosyal sermaye yaklaşımı; ilişkiler ağının, bilgi yayılımının etkinliğini

ve güveni artırarak sosyal ilişkilerin yürütülmesi için değerli bir kaynak oluşturduğunu varsaymaktadır. Bu durum, süreç maliyetlerini azaltarak girişimcilere büyük fırsatlar sunmaktadır (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Dolayısıyla göçmenler için sosyal sermaye, girişimcilik faaliyetinin temel belirleyicisi ve girişimcinin rekabetçi başarısının anahtarı olarak kabul edilmektedir (Burt, 2000).

Göçmenlerin sosyoekonomik faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları kaynaklara erişimde, kişisel ve sosyal ağ bağlantıları büyük önem taşımaktadır. Göç öncesinde ve sonrasında kurulan veya keşfedilen sosyal ağlar göçmenlere, hem varış ülkesinde yaşadıkları dezavantajların giderilmesinde hem de iş kurma ve geliştirme süreçlerinde katkı sağlamaktadır. Göçmenlerin sahip oldukları sosyal sermaye, üyeleri birbirine bağlayan karşılıklı güven ve sınırlı dayanışma ilişkileri yaratarak göçmen girişimci ağlarının oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Sosyal ağlar, göçmen girişimcilere varış ülkesinde ve menşei ülkede girişimcilik ruhu, fırsat arayışı, örgütlenme, eğitim ve iş bilgisi yanı sıra yerel pazarlara erişim açısından da çeşitli dışsallıklar yaratmaktadır (Nijkamp, 2003). Etnik topluluk ve aile temelli kurulan sosyal ağlar, girişimcilere potansiyel bir destek mekanizması sağlayarak göçmenlerin karşı karşıya kaldığı sosyoekonomik dezavantajları gidermelerine yardımcı olmaktadır. Bu destekler genellikle başlangıç için biriktirilmiş tasarruflar, aynı etnik kökenden müşteriler, akrabalar tarafından sağlanan ucuz ya da ücretsiz emek, grup içi ticaret ağları ve bilgi alışverişi şeklinde gerçekleşmektedir (Ram ve Jones, 2008).

Göçmenlerin sosyal sermayeye erişimi, varış ülkesindeki aile ve etnik topluluk kaynaklarının varlığı sayesinde mümkün olmakta ve bu kaynakların ağ oluşumunda ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, aile ve etnik topluluk ağlarına aşırı bağlılığın, fırsatların tanınmasında kilitlenmeye yol açarak göçmenlerin girişimsel faaliyetlerinin kısıtlanmasına ve sosyal sermayelerini yeterince kullanamamalarına neden olabileceği de vurgulanmalıdır. Ağdaki zengin sosyal sermayeye sahip aktörlerle kurulan bağlantılar, göçmenlerin ağ içinde çeşitli fırsatları yakalamalarına ve sosyal sermayelerini güçlendirmelerine olanak tanır. Dolayısıyla, göçmen işletmelerin varış ülkesindeki etnik topluluk ağlarını ulusötesi ağlara genişletmeleri, rekabetçi davranışlarını sürdürmeleri ve sosyal sermayelerini besleyebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Zengin sosyal sermayeye sahip göçmen girişimcilerin hem menşei ülke hem de varış ülkesi ekonomisine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Göçmenlerin varış ülkesinde girişimcilik fırsatlarını nasıl değerlendirdikleri konusu, kurdukları ağ bağlantılarının altında yatan mekanizmaların ve ağ yapılarının arkasındaki itici güçlerin anlaşılmasıyla mümkündür. Şekil 2'deki şema, göçmen girişimcilerin ağlar yoluyla sosyal sermayelerini nasıl harekete geçirdiklerini ve sosyal sermayelerinin ulusötesi ağlara nasıl entegre edilebileceğini göstermektedir. Bu şema, göçmen girişimciliği konusunda yapılacak çalışmalarda, göçmenlerin sosyal sermaye yoluyla hem varış hem de ulusötesi yerleşikliklerini anlamada araştırmacılara yol gösterici niteliktedir.

Şekil 2: Sosyal Sermaye ve Göçmen Girişimci Ağlarının Menşei Ülke, Varış Ülkesi ve Diğer Ülkeler Arasındaki İlişkisi (Kaynak: Brzozowski, 2017; Jamaludin vd., 2020; Lassalle vd., 2020; Solano vd., 2022'den uyarlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Bu çalışmada; güven, sınırlı dayanışma, karşılıklılık, güvenilirlik gibi sosyal sermaye özellikleriyle şekillenen göçmen girişimci ağlarının, sosyal sermaye ile olan ilişkisi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermayenin bu özelliklerinden yararlanarak göçmen girişimcilerin, varış ülkesindeki fırsatları nasıl değerlendirdikleri ve sosyal sermayelerinin menşei ülke ağlarından ulusötesi ağlara nasıl bir yayılım

gösterdiği ortaya konulmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın sonucunda, göçmen girişimciliği bağlamında aile ve etnik topluluk ilişkilerine dayanan sosyal sermaye varlığının ve karakteristiğinin, göçmen girişimci ağlarının kuruluş ve gelişim sürecinde teşvik edici olma ve avantaj sağlama açısından olumlu katkıları doğrulanmakta; varış ülkesinin sosyoekonomik durumuna da katkısı olduğu değerlendirilmektedir.

Bilgilendirme

Yazar Katkıları

Yazar 1: Literatür taraması/makale fikrinin/makale içeriğinin belirlenmesi ve makale yazımı/inceleme

Yazar 2: Makale fikrinin oluşturulması/yöntemin planlanması/makalenin içeriğinin belirlenmesi ve makale yazımı/inceleme

Çatışma Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Fon Desteği

Bu Çalışma, Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 7733 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Etik Standartlara Uygunluk

Yazarlar tarafından çalışmada kullanılan araç ve yöntemlerin Etik Kurul İzni gerektirmediği beyan edilmiştir.

Etik Beyanı

Yazarlar tarafından bu çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

Teşekkür

Bu çalışma, Prof. Dr. Çiğdem VAROL yürütücülüğünde, 7733 kodlu "Göçmen Girişimcilik, Sosyo-Mekansal Yakınlık ve Ağlar: Hatay Örneği" başlıklı Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesiyle desteklenen Kezban Becerikli'nin doktora tez çalışmasının bir parçası olarak üretilmiştir.

Kaynakça

- Aldrich, H. E., and Waldinger, R. (1990). Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16 (1), 111-135.
- Aldrich, H., and Kim, P.H. (2007). Small Worlds, Infinite Possibilities? How Social Networks Affect Entrepreneurial Team Formation and Search. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1 (1-2), 147-165.
- Aldrich, H., and Zimmer, C. (1986). Entrepreneurship Through Social Networks. In D. Sexton and R. Smilor (Eds.), *The Art and Science of Entrepreneurship*. Cambridge, MA: Ballinger Publishing Company, 3-23.
- Atsan, N. (2017). Etnik Girişimlerin Doğuşu ve Gelişiminde Sosyal Ağların Rolü: Almanyada Türk Girişimciler Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 1-16.
- Bagwell, S. (2008). Transnational Family Networks and Ethnic Minority Business Development: The Case of Vietnamese Nail-Shops in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 14 (6), 377-394.
- Bates, T. (2022). Minority Entrepreneurship. *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 7 (3-4), 151-311.
- Behtoui, A. (2007). The Distribution and Return of Social Capital: Evidence from Sweden. *European Societies*, 9 (3), 383-407.
- Behtoui, A. (2021). Social Capital, Immigrants and Their Descendants-The Case of Sweden. In E. Keskiner, M. Eve, and L. Ryan (Eds.), *Revisiting Migrant Networks: Migrants and Their Descendants in Labour Markets*. Cham, Switzerland: Springer, 121-138.
- Bird, M., and Wennberg, K. (2016). Why Family Matters: The Impact of Family Resources on Immigrant Entrepreneurs' Exit from Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 31 (6), 687-704.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood, 241-258.
- Bruin, A. D., and Dupuis, A. (2003). Introduction: Concepts and Themes. In A.D. Bruin and A. Dupuis (Eds.), *Entrepreneurship: New Perspectives in a Global Age*. London: Routledge Revivals, 1-24.
- Brzozowski, J. (2017). Immigrant Entrepreneurship and Economic Adaptation: A Critical Analysis. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 5, 159-176.
- Burt, R. S. (2000). The Network Structure of Social Capital. *Research in Organizational Behavior*, 22, 345-423.
- Castles, S. ve Miller M.J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (Çev. B.U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chen, W., and Tan, J. (2009). Understanding Transnational Entrepreneurship Through a Network Lens: Theoretical and Methodological Considerations. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33 (5), 1079-1091.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Comola, M., and Mendola, M. (2015). Formation of Migrant Networks. *The Scandinavian Journal of Economics*, 117 (2), 592-618.
- Cruickshank, P., and Rolland, D. (2006). Entrepreneurial Success Through Networks and Social Capital: Exploratory Considerations from GEM Research in New Zealand. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 19 (1), 63-80.
- De Carolis, D. M., and P. Saporito. (2006). Social Capital, Cognition, and Entrepreneurial Opportunities: A Theoretical Framework. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30 (1), 41-56.
- Deakins, D., Ishaq, M., Smallbone, D., Whittam, G., and Wyper, J. (2007). Ethnic Minority Businesses in Scotland and The Role of Social Capital. *International Small Business Journal*, 25 (3), 307-326.
- Engelen, E. (2001). 'Breaking in' and 'Breaking out': A Weberian Approach to Entrepreneurial Opportunities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27 (2), 203-223.
- Fadahuni, A., Smallbone, D., and Supri, S. (2000). Networking and Ethnic Minority Enterprise Development: Insights from a North London Study. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 7 (3), 228-240.
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye* (2. Baskı.). (Çev. B. Bilgen ve B. Şen), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fong, E., Jeong, J., Hoe, A., and Tian, S. (2015). Earnings of Immigrant Entrepreneurs and Paid Workers in Canadian Gateway and Non-Gateway Metropolises. *Population Research and Policy Review Dordrecht*, 34 (2), 279-305.
- Forsman, M., and Solitander, N. (2003). Knowledge Transfer in Clusters and Networks. An Interdisciplinary Conceptual Analysis. *Journal of International Business Studies*, 3, 1-23.
- Gabbay, S.M., and Leenders, R.T.A.J. (2001). Social Capital of Organizations: from Social Structure to

- the Management of Corporate Social Capital. In S.M. Gabbay and R.T.A.J. Leenders (Eds.), *Social Capital of Organizations (Research in the Sociology of Organizations, Vol. 18)*. Leeds: Emerald Group Publishing Limited, 1-20.
- Genicot, G., and Dolfin, S. (2010). What Do Networks Do? The Role of Networks on Migration and “Coyote” Use. *Review of Development Economics*, 14, 343-359.
- Glorius, B. (2019). Transnational Social Capital in Migration: The Example of Student Migration from Bulgaria to Germany. *Social Inclusion*, 7 (4), 232-242.
- Granovetter, M.S. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 85-112.
- Greve, A., and Salaff, J. W. (2003). Social Networks and Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28 (1), 1-22.
- Guiso, L., Monte, F., Sapienza, P., and Zingales, L. (2008). Diversity: Culture, Gender, and Math. *Science*, 320 (5880), 1164-1165.
- Hagan, J.M. (1998). Social Networks, Gender, and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints. *American Sociological Review*, 63 (1), 55-67.
- Haug, S. (2008). Migration Networks and Migration Decision-Making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4), 585-605.
- Herander, M. G., and Saavedra, L. A. (2005). Exports and the Structure of Immigrant-Based Networks: The Role of Geographic Proximity. *The Review of Economics and Statistics*, 87 (2), 323-335.
- Jack, S. L., and Anderson, A.R. (2001). The Effects of Embeddedness Upon the Entrepreneurial Process. *Journal of Business Venturing*, 17 (5), 467-487.
- Jamaludin, N.A., Senik, Z., Hamid, H., and Muhamad, N. (2020). Opportunity Recognition in Immigrant Entrepreneurship Through Social Capital and Geographical Proximity: A Conceptual Framework. *Malaysian Journal of Society and Space*, 16 (3), 94-107.
- Jones, T., Ram, M., and Villares-Varela, M. (2019). Diversity, Economic Development and New Migrant Entrepreneurs. *Urban Studies*, 56 (5), 960-976.
- Karagül, M. ve Akçay, S. (2002). Ekonomik Büyüme ve Sosyal Sermaye: Ampirik Bir Kanıt. *İktisat İşletme ve Finans*, 17 (198), 82-90.
- Kloosterman, R. C., and Van Der Leun, J. P. (1999). Just for Starters: Commercial Gentrification by Immigrant Entrepreneurs in Amsterdam and Rotterdam Neighbourhoods. *Housing Studies*, 14 (5), 659-677.
- Kossoudji, S. A. (1989). Immigrant Worker Assimilation: Is It a Labor Market Phenomenon? *The Journal of Human Resources*, 24 (3), 494-527.
- Lassalle, P., and Scott, J. M. (2018). Breaking-out? A Reconceptualisation of the Business Development Process Through Diversification: The Case of Polish New Migrant Entrepreneurs in Glasgow. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (15), 2524-2543.
- Lassalle, P., Johanson, M., Nicholson, J. D. and Ratajczak-Mrozek, M. (2020). Migrant Entrepreneurship and Markets: The Dynamic Role of Embeddedness in Networks in the Creation of Opportunities. *Industrial Marketing Management*, 91, 523-536.
- Lem, W. (2010). Mobilization and Disengagement: Chinese Migrant Entrepreneurs in Urban France. *Ethnic and Racial Studies*, 33 (1), 92-107.
- Light, I., and Rosenstein, C. (1995). Expanding the Interaction Theory of Entrepreneurship. In A. Portes (Ed.), *The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity, and Entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation, 166-212.
- Lin, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections*, 22 (1), 28-51.
- Lin, N. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukaszewska-Bezulska, J. (2021). The Role of Social Capital in Labour-Related Migrations: the Polish Example. *Journal of International Migration and Integration*, 22, 949-966.
- Massey, D., and Espinosa, K. (1997). What's Driving Mexico US Migration? A Theoretical, Empirical, and Policy Analysis. *American Journal of Sociology*, 102, 939-999.
- Mckenzie, D., and Rapoport, H. (2010). Self-Selection Patterns in Mexico-U.S. Migration: The Role of Migration Networks. *Review of Economics and Statistics*, 92, 811-821.
- Munshi, K. (2003). Networks in the Modern Economy: Mexican Migrants in The U.S. Labor Market. *Quarterly Journal of Economics*, 118 (2), 549-599.
- Nahapiet, J., and Ghoshal, S. (1998). Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage. *The Academy of Management Review*, 23 (2), 242-266.

- Nijkamp, P. (2003). Entrepreneurship in a Modern Network Economy. *Regional Studies*, 37 (4), 395-405.
- Nooteboom, B. (2007). Social Capital, Institutions and Trust. *Review of Social Economy*, 65 (1), 29-53.
- Parthymos, A., and Daskalopoulou, I. (2021). Entrepreneurship and Social Capital: Some Evidence on Micro-Spatial Interactions. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 0 (0), 1-22.
- Peltier, J. W., and Naidu, G.M. (2012). Social Networks Across the SME Organizational Lifecycle. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 19 (1), 56-73.
- Percoco, M. (2012). Entrepreneurship, Social Capital and Institutions: Evidence from Italy. *Spatial Economic Analysis*, 7 (3), 339-355.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Portes, A., and Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology*, 98 (6), 1320-1350.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., and Nanetti, R. Y. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Ram, M. (1994). Unravelling Social Networks in Ethnic Minority Firms. *International Small Business Journal*, 12 (3), 42-53.
- Ram, M., and Jones, T. (2008). Ethnic-Minority Businesses in the UK: A Review of Research and Policy Developments. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26, 352-374.
- Roberts, B. R. (1995). Socially Expected Durations and the Economic Adjustment of Immigrants. In A. Portes (Ed.), *The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity, and Entrepreneurship*. New York: Russell Sage Foundation, 42-86.
- Sanders, J. M., and Nee, V. (1996). Immigrant Self-Employment: The Family as Social Capital and the Value of Human Capital. *American Sociological Review*, 61 (2), 231-249.
- Setiawan, E., Irawati, D., and Rutten, R. (2016). Indonesian Entrepreneurs in the UK: A Social Capital Perspective on Challenges and Opportunities of Migrant Entrepreneurs. In H. Westlund and Johan P. Larsson (Eds.), *Handbook of Social Capital and Regional Development*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 193-220.
- Shane, S. (2003). *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus*. Cheltenham: Edward Elgar (New Horizons in Entrepreneurship).
- Shih, J. (2002). Ethnic Identity, Bounded Solidarity, and the Formation of Immigrant Networks of Care, Working Paper of Center for Working Families, University of California, Berkeley, 1-21.
- Shinnar, Rachel S., and Zamantılı Nayır, D. (2018). Immigrant Entrepreneurship in an Emerging Economy: The Case of Turkey. *Journal of Small Business Management*, 57, 559-575.
- Simba, A. (2013). The Role of Global R&D Networks in Generating Social Capital for Born Global Bio-Tech Firms: A Multi-Case Approach. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 20 (3), 342-362.
- Solano, G., Schutjens, V., and Rath, J. (2022). Multifocality and Opportunity Structure: Towards a Mixed Embeddedness Model for Transnational Migrant Entrepreneurship. *Comparative Migration Studies*, 10 (1), 3.
- Solano, G. (2023). Social Networks for Cross-Border Business Activities: A Comparison Between Transnational and Domestic Moroccan Migrant Entrepreneurs. *Globalizations*, 0 (0), 1-23.
- Sørensen, J. B. (2007). Bureaucracy and Entrepreneurship: Workplace Effects on Entrepreneurial Entry. *Administrative Science Quarterly*, 52 (3), 387-412.
- Sorenson, O. (2003). Social Networks and Industrial Geography. *Journal of Evolutionary Economics*, 13, 513-527.
- Storti, L. (2014). Being an Entrepreneur: Emergence and Structuring of Two Immigrant Entrepreneur Groups. *Entrepreneurship & Regional Development An International Journal*, 26 (7-8), 521-545.
- Stuart, T. E., and Sorenson, O. (2005). Social Networks and Entrepreneurship. In S. A. Alvarez, R. Agarwal, and O. Sorenson (Eds.), *Handbook Of Entrepreneurship Research: Interdisciplinary Perspectives*. The United States of America: Springer, 233-252.
- Surangi, H. (2013). Research on Entrepreneur Networks: A Comprehensive Review of Literature. In *2nd International Conference on Humanities, Economics and Geography*. London (UK), 182-186.
- Şahin, M., Nijkamp, P., and Baycan-Levent, T. (2007). Multicultural Diversity and Migrant Entrepreneurship: The Case of The Netherlands. *Journal of Faculty of Architecture*, 4 (1), 20-44.
- Şahin, M., Nijkamp, P., and Stough, R. (2011). Impact of Urban Conditions on Firm Performance of Migrant Entrepreneurs: A Comparative Dutch-US Study. *The Annals of Regional Science*, 46, 661-689.

- Şan, M. ve Şimşek, R. (2014). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arkapları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), 88-110.
- Tavassoli, S., and Tripp, M. (2019). The Impact of Ethnic Communities on Immigrant Entrepreneurship: Evidence from Sweden. *Regional Studies*, 53 (1), 67-79.
- Türk, E. (2015). Sosyolojik Düşüncede Sosyal Sermaye Tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 127-149.
- Tüylüoğlu, Ş. (2006). Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 14-60.
- Van Staveren, I. (2003). Beyond Social Capital in Poverty Research. *Journal of Economic Issues*, 37 (2), 415-423.
- Verheijen, V. W., Nguyen H., and Chin, B. (2014). The Making of Ethnic Migrant Women Entrepreneurs in New Zealand. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 23 (3), 296-312.
- Vissak, T., and Zhang, X. (2014). Chinese Immigrant Entrepreneurs' Involvement in Internationalization and Innovation: Three Canadian Cases. *Journal of International Entrepreneurship*, 12, 183-201.
- Volery T. (2007). Ethnic Entrepreneurship: A Theoretical Framework. In L. P. Dana (Ed.), *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*, Cheltenham: Edward Elgar, 30-41.
- Weber, D. (2014). Migrant Networks: A Literature Review. Working Paper Number 5, Integration of Immigrants Programme, Collage of Humanities and Social Sciences, Massey University, North Shore City, New Zealand, 6-19.
- Winters, P., De Janvry, A., and Sadoulet, E. (2001). Family and Community Networks in Mexico-US Migration. *Journal of Human Resources*, 36, 159-184.
- Zhou, M., and Cho, M. (2010). Noneconomic Effects of Ethnic Entrepreneurship: a Focused Look at the Chinese and Korean Enclave Economies in Los Angeles. *Thunderbird International Business Review*, 52, 83-96.
- Zolin, R., and Schlosser, F. (2013). Characteristics of Immigrant Entrepreneurs and Their Involvement in International New Ventures. *Thunderbird International Business Review*, 55 (3), 271-284.

BÖLGELER ARASI EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK FARKLILIKLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

FACTORS AFFECTING ECONOMIC DEVELOPMENT DISPARITIES BETWEEN REGIONS

Oktay GÜVEN¹
ORCID: 0000-0002-5083-1190

Öz

Türkiye'de bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıkları önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu durum gelir dağılımında adaletsizlik, yoksulluk, ülke içi göç hareketliliği olmak üzere toplumsal ve sosyal birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu araştırma, Türkiye'de bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının altında yatan nedenleri, seçilmiş göstergeler yardımıyla irdelemek ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik öneriler geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında Türkiye İhracatçılar Meclisi, Türkiye İstatistik Kurumu ve Gelir İdaresi Başkanlığı veri tabanından elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. Araştırma neticesinde, girişimciliğin bölgelerde farklı düzeyde gelişmiş olması, beşeri sermaye ve nüfus dağılımında dengesizlik ile ihracat performansı bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının nedenleri olarak tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıkların azaltılması için düşük gelire sahip bölgelerde girişimciliğin yeni ve daha güçlü mekanizmalarla teşvik edilmesi, yaşam standartları bakımından bölgeler arasında mevcut olan farkların giderilmesi ve kırsal nüfusun yoğun olduğu bölgelerde tarım sektörünün sunduğu potansiyelin harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında doğal kaynaklar ile yöresel ürünlerin ihracattaki payını artırmaya yönelik adımların atılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Girişimcilik, İhracat, Nüfus, Türkiye' de Bölgesel Farklılaşmalar.

Abstract

Economic disparities between regions in Türkiye constitute a major problem. Such disparities lead to social and societal problems including income inequality, poverty, and internal migration. This research was conducted in order to examine the underlying reasons for the economic disparities across Türkiye using selected indicators, and to develop suggestions to reduce them. The secondary data utilized in this study were obtained from the database of Türkiye Statistical Institute, Türkiye Exporters Assembly, and Revenue Administration. The findings reveal that differences in entrepreneurial development, imbalances in human capital and population distribution, and varying export performance are key factors contributing to regional economic disparities. In order to reduce these disparities, it is recommended to foster entrepreneurship through new and more effective mechanisms in low-income regions, to eliminate the existing differences between regions in terms of living standards, and to harness the agricultural potential in predominantly rural areas. In addition, it is recommended to take steps to increase the share of natural resources and local products in exports.

Keywords: Human Capital, Entrepreneurship, Export, Population, Regional Differentiation in Türkiye.

1 Genel Sekreter, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, oktay.guven@kudaka.gov.tr

Giriş

Maddi refah ve yüksek yaşam standartları sunarak bu standartların ülkenin geneline yayılmasını sağlamak demokratik seçilmiş hükümetler için son derece önemlidir. Ancak bu hedeflere ulaşabilmek için izlenmesi gereken en iyi yöntemin saptanması çok sayıda kuramsal ve politik tartışmanın merkezinde bulunmaktadır (Mishra, 2011; Feldman vd., 2016). Ekonomik gelişme kavramı geniş bir şekilde ele alındığında, bir ülke veya bölgede yaşayanların gelirini, yaşam standartlarını, istihdamını ve iş gücü verimliliğini artırmak için daha gelişmiş ve yeni teknolojilerin kullanılarak ekonominin yapısal dönüşümünün sürekliliğinin sağlanması olarak ifade edilebilir (Panth, 2021: 2).

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişme sürecinin hızlanması amacıyla 1960'dan itibaren beş yıllık kalkınma planlarıyla birlikte, bölgesel gelişme için bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya yönelik politikalar hayata geçirilmiştir. Bu politikaların uygulanması ve hedeflere ulaşılması amacıyla yatırım teşvikleri, kamu yatırımları gibi araçların yanı sıra Kalkınmada Öncelikli Yöre politikaları ve bölgesel gelişme planları gibi çeşitli ve değişik araçlar da kullanılmıştır. Planlı dönemin başından itibaren bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmaya yönelik politikalar belirlenmiş olmasına rağmen, bu farklılıklar önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir (Elvan, 2012).

Ülkeler ve bölgeler arasında gelişmişlik farklılığını ortaya koyarken çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Bununla birlikte ekonomik durumu betimlemek için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde en sık kullanılanların başında kişi başına düşen gelir göstergesi yer almaktadır (Elvan, 2012; Özkan ve Beyazlı, 2018). Nitekim Türkiye'de iller arasında ekonomik açıdan yüksek düzeyde farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin; Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2021 yılı illere göre kişi başına düşen gelir sıralamasında ilk sırada yer alan Kocaeli, son sırada yer alan Ağrı iline nazaran 5,72 kat daha fazla gelire sahiptir. Kişi başına düşen gelir bakımından ikinci sırada yer alan İstanbul ise, 80'inci sırada yer alan Şanlıurfa'ya nazaran

5,2 kat daha fazla gelire sahiptir (TÜİK, 2021). Benzer örnekler çoğaltılabilir.

Bu çalışma, bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının altında yatan nedenleri seçilmiş göstergeler yardımıyla irdelemek ve gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına yönelik öneriler geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye'nin idari il sınırlarına karşılık gelen İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 3 bölgeleri esas alınmış ve 2022 yılı verileri kullanılmıştır. Çalışmada, seçilen göstergeler bazında elde edilen verilerin karşılaştırılması ilk ve son 10 il için yapılmıştır. Araştırma kapsamında ekonomik gelişmişliği etkileyen faktörlerin belirlenebilmesi için kullanılan göstergeler ve seçilme nedenleri aşağıda yer almaktadır:

- Beşeri Sermaye: Beşeri sermaye, bireylerin iş olanaklarını keşfetme ve bunlardan fayda elde etme kapasitelerini geliştirmekte; finansal ve fiziki sermaye gibi unsurlardan yarar sağlamalarına yardım etmekte ve yeni bilgi ve beceri edinme hızını yükseltmektedir (Unger vd., 2011). Dolayısıyla ekonomik değer üretme bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte TÜİK tarafından beşeri sermayeyi il veya bölge bazında ölçen herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle çalışma kapsamında eğitim, beşeri sermayenin en önemli bileşeni olarak değerlendirilmiş ve bölgeler arasındaki beşeri sermaye farklılıklarını ölçmek üzere ön lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahip kişilerin toplam nüfusa oranı kullanılmıştır.
- Girişimcilik: Ülkeler ekonomilerini geliştirme yöntemleri bakımından özellikle 1980'lerden sonra yaşanan teknolojik ilerlemeler sayesinde önemli değişimler göstermişlerdir (Upreti, 2015). Günümüzde hakim olan serbest piyasa koşullarında girişimcilik bugün, iktisadi büyüme ve gelişme açısından hiç olmadığı ölçüde önem kazanmıştır (Toma vd., 2014). Bu nedenle bölgelerin ekonomik performansı açısından incelenmesi gerekmektedir. Çalışmada girişimciliği ölçmek üzere illere göre girişimci sayısı gösterge olarak kullanılmıştır.

- İhracat: İhracatın birçok açıdan ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmakta ve ekonomik gelişme sürecinde yüksek düzeyde önem arz etmektedir. Uluslararası pazarlardaki rekabet, ölçek ekonomilerini teşvik etmekte ve kaynakları bölgenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörlerde yoğunlaştırarak verimliliği artırmaktadır (Mishra, 2011). Ayrıca karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan ürünler de bölgeye rekabet avantajı sağlamaktadır (Çeştepe vd., 2019). Bu nedenle çalışmada ihracat göstergesi olarak iller itibarıyla ihracat verileri kullanılmıştır.
- Nüfus Dağılımı: Kuznets (1967: 192-193) çalışmasında, nüfus artışı ile iktisadi gelişme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu; hızlı nüfus artışının iktisadi gelişmeyi olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Bu durumun nedeni olarak, artan nüfusun ölçek ekonomisini beraberinde getireceğini ve bu şekilde teknolojik ve kurumsal yenilikleri destekleyerek iş gücü arzı ile piyasa talebinde artışı sağlayacağını göstermektedir. Bunun yanında, nüfus artışının büyük ölçekli üretimi teşvik edeceği gibi uzmanlaşmayı da beraberinde getireceğine dikkat çekilmektedir (Mishra, 2011). Dolayısıyla nüfusun bölgelere dağılımı ekonomik açıdan önem taşımakta olup çalışmada illerin nüfus büyüklüğü incelenmiştir.

Bu çerçevede çalışmada, beşeri sermaye göstergesi olarak eğitim durumu; girişimcilik göstergesi olarak illere göre girişim sayısı; ihracat göstergesi olarak illere göre ihracat değerleri ve nüfus göstergesi olarak illere göre nüfus büyüklüğü belirlenmiştir. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları değerlendirmesi, seçilen değişkenler çerçevesinde ilk 10 sırada ve son 10 sırada yer alan illerin karşılaştırılması ile yapılmıştır.

Araştırma kapsamında ilk olarak bölgesel ekonomik gelişme kuram ve politikaları ile gelişim süreci özet olarak aktarılmaktadır. İkinci bölümde, ilgili kurumların veri tabanları taranarak oluşturulan veri seti ele alınmakta ve literatür eşliğinde söz konusu veri seti üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Son olarak sonuç ve öneriler bölümü yer almaktadır.

1. Bölgesel Ekonomi Anlayışının Gelişim Süreci

1950'li yıllardan itibaren kalkınma iktisadı önem kazanmaya ve hem bilimsel hem de siyasal bağlamda tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum bölgesel politikalar ve bölge planlama kavramlarının daha fazla gündeme gelmesini sağlamış, kalkınma planlarında öne çıkan sektörler arasında ve gelir dağılımında denge kavramına bölgeler arası denge de dahil edilmiştir. Bölge biliminin ilerlemesi, bölge planlamada kullanılan yöntem ve tekniklerin gelişmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Nitekim bugün kullanılan çoğu analiz ve planlama yöntemlerinin 1950-1970 döneminde ortaya çıktığı söylenebilir (Eraydın, 2004).

Ekonomi biliminin bir alt dalı olan bölgesel ekonomi, piyasanın işleyişine mekan boyutunu dahil etmekte fiyatlar, talep, gelir dağılımı ve üretim kapasitesi gibi ekonomik değişkenleri bu bağlamda ele almaktadır (Capello, 2011). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgesel ekonomiyi de kapsayan ekonomi modelleri, ekonomik gelişim süreçlerinin tetiklenmesinde bölgesel talep ve yenilik kaynağı olarak büyük işletmelerin anahtar rol oynayacağı varsayımına dayanıyordu (Bogdański, 2012). Sosyal bilimciler, savaş sonrası yaptıkları değerlendirmelerde, çoğunlukla kitlesel üretim sistemini sanayi toplumlarının kaderi olarak görüyorlardı. Sistemin dayandığı teknoloji, piyasalar, kurumlar ve politikalar modernleşmenin geri dönülemez küresel eğilimleri olarak değerlendiriliyordu (Scott ve Storper, 1992: 4). Buna karşılık son yıllarda dünya, bölgelerin giderek bağımsız dinamik pazar yerleri olarak görüldüğü ve diğer bölgelerle bilgi ve meta akışları yoluyla bağlantılı olduğu küresel bir bilgi ekonomisinin doğuşuna tanık oldu (Karlsson ve Johansson, 2006: 3).

1980'li yıllarda kendisini hissettiren küreselleşme ile yine aynı süreçte gelişerek kalkınmanın yerel ve bölgesel ekonomiler eliyle sağlanabileceğini ortaya koyan içsel büyüme kuramları da kalkınma ekonomisi alanında önem kazanmıştır. İçsel büyüme kuramlarıyla beraber 1990 sonrası kalkınma ile ilgili tartışmaların merkezinde ulusal ve bölgesel rekabetçilik kavramları yükselen değerler olarak yer bulmuşlardır. Bölgesel rekabetçilik kavramı, bölgelerin rekabetçi oldukları ve kendilerine fırsat

sunan sektörler, iş kolları ve faaliyetlere öncelik vermelerini kapsamaktadır (Dulupçu ve Sayın, 2020).

1990'lı yıllarla birlikte ortaya konulan politika yaklaşımlarından birisi de güvenlik-kalkınma bağı olarak bilinmektedir. Güvenlik ve kalkınmayı birbirlerinin ön koşulu olarak gören bu yaklaşıma göre, bir bölge veya yörenin kalkınabilmesi için o bölge veya yörede yaşayan insanların kendilerini, ailelerini ve geleceklerini güvence altında hissetmeleri gerekmektedir (Barbak, 2017).

Küreselleşme; bölgesel rekabetçilik ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreçleri ile birlikte, bölgesel ekonomik gelişme alanındaki anlayış değişmiştir. Büyük ölçekli kamu ve özel sektör yatırımlarının ağırlıkta olduğu bölge yerine, daha küçük ölçekli; sürdürülebilir yatırımlar ile her bölgenin kendine özgü potansiyeli olabileceği ve bu bölgelerin bilgi toplumunda rekabet edebileceği düşüncesini benimseyen, strateji ağırlıklı yaklaşımlar önem kazanmıştır (Elvan, 2012; Dulupçu ve Sayın, 2020). Artan rekabet yerel girişimciler arasında iş birliğini ve bilgi akışını zorunlu kılmakta; politika tercihlerinde mahalli idareleri, sivil toplum kuruluşlarını ve özel sektör temsilcilerini ön plana çıkaran, iş birliğine ve müzakereye dayanan bir yöntemin benimsenmesini gerektirmektedir (Bakkal vd., 2018). Zira uluslararası piyasa, girişimcileri sadece maliyet açısından değil, daha hızlı, esnek ve katma değeri yüksek üretim bakımından da rekabet etmeye zorlamaktadır.

2. Araştırma Bulguları

Türkiye hazırladığı ulusal, bölgesel ve sektörel plan ve programlar ile ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesine yönelik politika ve stratejilerini belirlemektedir. Bölgeler arası ekonomik eşitsizliklerin azaltılması, Türkiye'de ulusal ve bölgesel düzeyde hazırlanmış birçok plan, proje ve programın (kalkınma planları, bölge planları, kırsal kalkınma planları, DAP, DOKAP, GAP ve KOP Eylem Planları gibi) temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Bölgesel ekonomik gelişme politikaları, belirlenen hedeflere ulaşılması için birtakım araçlar kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanları yatırım

teşvikleri ve kamu yatırımlarıdır. Özel sektöre sağlanan yatırım teşvikleri genellikle girişimcilerin daha fazla yatırım yapmasının önünü açmak, yeni yatırımları belirli bölgelere yönlendirmek ve bu sayede bölgeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılıklarını azaltmak için kullanılmaktadır (Yavan, 2012). Kamu yatırımları ise bir bölgenin cazibesini artırmak açısından önem arz eden tüm alt ve üstyapı yatırımları ile kamu hizmetlerini içermekte olup gelecekte özel sektör yatırımlarının bölgeye yönelmesini ve böylelikle bölgesel kalkınma sürecinde mesafe kat edilmesini sağlamaktadır (Bakırcı vd., 2014).

Türkiye'nin bölgesel kalkınma çalışmaları, 1980 sonrasında görülen terör olayları nedeniyle önemli düzeyde akamete uğramıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ekonomisinin gelişimi terör nedeniyle birçok açıdan olumsuz etkilenmiş ve ülke içi göçü tetiklemiştir (SERKA, 2012: 160). Göçün yoğunlaşmasıyla birlikte, göç alan şehirlerin altyapı sorunları artmış, bunun yanında tarımsal üretimin daralması ve işsizlik gibi sorunlar derinleşmiştir (Sevim ve Özpolat, 2017). Terör olaylarının ilk olumsuz etkisi, belirsizliklerin artması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ilave yatırımları duraksatmanın yanı sıra firmaların işletme maliyetlerini yükselterek kar oranını düşürmektedir. Bunun yanında terör olayları, turizm gelirleri ile doğrudan yabancı sermaye girişinin azalmasına da neden olmaktadır (Ak vd., 2015).

Bölgelerin ekonomik açıdan farklı performans sergilemesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, coğrafi konum ekonomik faaliyetleri önemli ölçüde etkilemektedir. Capello (2011), mekanın ekonomik sistemin çalışma yöntemini etkilediğini belirtmekte ve mekanı; üretim faktörlerinin bolluğu (kıtlığı) ve ham madde zenginliği (fakirliği) gibi ekonomik avantajların veya dezavantajların bir kaynağı olarak tanımlamaktadır. Coğrafi koşulların yanı sıra, demografik yapı, bölgeler arasındaki fiziki sermaye dağılımında dengesizlik, altyapı yetersizliği, pazara ya da ara ürünlere uzaklık gibi etkenler ekonomik gelişmeyi olumsuz olarak etkilemektedir (Keskin ve Sungur, 2010; Işık ve Kılınç, 2011; Bakırcı vd., 2014).

Sayılan bu etkenlerin gelişmişlik farklılıkları üzerinde etkisi olduğu kabul edilmekle beraber, bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının bu derece yüksek olmasını açıklamakta yetersiz kaldıkları düşünülmektedir. Çünkü Türkiye'nin nispeten gelişmiş bölgeleri, sayılan bu faktörler bakımından farklı düzeylerde avantaj ve dezavantaja sahip olmalarına rağmen, ekonomik performans bakımından ülke ortalamasının üzerinde başarı elde edebilmişlerdir. Dolayısıyla bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının bu derece yüksek olmasının altında başka sorunların yattığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda beşeri sermaye, girişimcilik, ihracat ve nüfus dağılımı göstergelerinin incelenmesiyle gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, 4 başlık altında aşağıda açıklanmaktadır.

2.1. Beşeri Sermaye

Emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci şeklinde tanımlanan klasik üretim faktörleri günümüzde yaşanan ekonomik gelişmeleri tüm boyutlarıyla açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında, teknolojinin dışsal ve sabit olduğu varsayımına dayanan neoklasik büyüme modeline yönelik tahminlerin gerçekleşmemesinin sonucu olarak yeni büyüme modelleri geliştirilmiştir. İçsel büyüme modelleri olarak tanımlanan söz konusu modeller,

uzun vadeli büyüme açısından önemli unsurun beşeri sermaye olduğunun altını çizmektedir (Eser ve Gökmen, 2009). Beşeri sermaye, Dünya Ekonomi Forumu tarafından bireylerin ekonomik değer üretmelerini mümkün kılan bilgi ve beceri olarak tanımlanmaktadır (World Economic Forum, 2016: 1).

Türkiye'de TÜİK tarafından yapılan ve beşeri sermayeyi il bazında ölçen bir çalışma bulunmamaktadır. Eğitimin beşeri sermayenin en önemli bileşeni olması nedeniyle bu çalışmada bölgeler arasındaki beşeri sermaye farklılıkları, ön lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahip kişilerin toplam nüfusa oranı üzerinden değerlendirilmiştir. Tablo 1' de ön lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip kesimin oranı bakımından iller arasında önemli derecede fark bulunduğu görülmektedir. Listede birinci sırada olan Ankara ile son sırada yer alan Şanlıurfa arasındaki fark 2,6 kattan daha fazladır. Türkiye'nin nüfus bakımından en küçük şehirlerinden biri olan Tunceli'de bu oran, yüzde 17,93 iken nüfus bakımından Tunceli'nin yaklaşık 6 katı büyüklüğündeki Ağrı'da yüzde 8,62'ye düşmektedir. Bunun yanında iyi eğitilmiş nüfus oranı bakımından en düşük seviyede bulunan son 10 il arasında 4 adet büyükşehir belediyesi (Gaziantep, Mardin, Van ve Şanlıurfa) bulunmaktadır.

Tablo 1: İllerin Fakülte ve Yüksekokul Mezun Oranları Sıralaması (Kaynak: TÜİK, 2022)

İl	Fakülte ve Yüksekokul Mezun Oranı (%)	İl	Fakülte ve Yüksekokul Mezun Oranı (%)
Ankara	22,65	Afyonkarahisar	10,78
Eskişehir	18,21	Bartın	10,75
Tunceli	17,93	Ardahan	10,49
İzmir	17,74	Mardin	10,21
İstanbul	17,62	Aksaray	10,06
Antalya	16,12	Yozgat	9,87
Muğla	16,09	Van	9,55
Yalova	16,00	Muş	8,93
Erzincan	15,88	Ağrı	8,62
Kocaeli	15,70	Şanlıurfa	8,56

Berber ve diğerleri (2013) bölgesel beşeri sermayenin yeterliliğini ölçmek için yaptıkları çalışmada, Türkiye’de bölgeler arasında beşeri sermaye bağlamında önemli düzeyde fark bulunduğunu tespit etmişlerdir. Emirkadı (2019), ekonomik kalkınma ve beşeri sermaye ilişkisini incelediği çalışmada, Türkiye’nin bölgeleri arasında eğitim altyapısı açısından önemli farklar bulunduğunu ve ekonomik gelişmeyi sağlamak için bu sorunun aşılması gerektiğini ifade etmektedir.

Karataş ve Çankaya (2010) tarafından belirtildiği üzere, beşeri sermayenin üretime etkin bir şekilde daha fazla katkıda bulunabilmesi fiziki sermaye ile beşeri sermaye arasında optimal bir denge kurulmasına bağlıdır. Üretim süreçlerinde öncelikli olarak fiziki ve beşeri sermayenin belirli oranda bir araya getirilmesi gerekmektedir (Karataş ve Çankaya, 2010). Yılmaz (2023) ise daha verimli insan kaynağının oluşmasıyla teknolojik gelişmenin gerçekleşeceğini ve bu durumun ekonomik büyümeye ve dolayısıyla ekonomik gelişmeye katkı sağlayacağını öne sürmektedir.

2.2. Girişimcilik

Küreselleşme, teknolojik ilerleme ve bunların da etkisiyle meydana gelen demografik değişim, toplumlar için yeni fırsat ve tehditleri beraberinde getirmiş ve toplumsal değişim sürecini hızlandırmıştır. Bu değişime ayak uydurabilmek ve fırsatlardan faydalanabilmek için hem kurumlar hem de bireyler girişimciliğin sunduğu potansiyeli fark etmişlerdir. İnovasyon, katma değerli üretim ve girişimcilik, sürdürülebilir uzun dönemli ekonomik

büyüme ve gelişmenin bağlı olduğu etkenler olarak kabul görmüştür (Feldman vd., 2016). Aynı zamanda yoksulluğu önemli ölçüde azaltan ülkelerde girişimcilik 1980 sonrasında önemli seviyede canlandığından, girişimciliğin ekonomik gelişme açısından faydası dünya genelinde kabul edilmektedir (Naudé, 2013).

1980’li yıllardan itibaren girişimciliğin barındırdığı potansiyel ve ortaya çıkardığı yeni fırsatların Türkiye ekonomisi için önemi anlaşılmış ve girişimciliğin geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Girişimciliğin ülke genelinde yaygınlaştırılması çalışmaları, 1990’lı yıllarda derinleştirilmiş ve hızlandırılmış; 2000’li yıllarda ise hem desteklerin hem de destek sağlayan kurum ve kuruluşların sayısında kayda değer seviyede artış meydana gelmiştir (Sönmez ve Toksoy, 2014). Ancak girişimcilik açısından Türkiye’nin bölgeleri arasında son derece önemli farklar bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 2) girişimcilik açısından en iyi durumda olan 10 il ile son 10 il listelenmiştir.

2022 yılı verilerine göre, bin kişiye düşen girişim sayısında 60,02 ile ilk sırada İstanbul, son sırada ise 12,28 ile Siirt yer almaktadır. İstanbul, Siirt iliyle kıyaslandığında 4,89 kat daha fazla girişime sahip durumdadır. Tablo 2 incelendiğinde, ülkenin nüfus bakımından en büyük şehirlerinin yanı sıra Nevşehir, Burdur ve Yalova illerinde de girişimciliğin yüksek düzeyde geliştiği dikkat çekmektedir. Diğer taraftan yüksek nüfusa sahip olmalarına rağmen Van ve Diyarbakır illerinde girişimciliğin gelişmediği görülmektedir.

Tablo 2: Bin Kişiyeye Düşen Girişim Sayısı Bakımından İlk ve Son 10 İl (Kaynak: GİB, 2022 ve TÜİK, 2022 verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.)

İl	Girişim Sayısı*	İl	Girişim Sayısı*
İstanbul	60,02	Ardahan	17,64
Muğla	53,83	Van	16,66
Antalya	51,70	Kars	16,50
İzmir	47,10	Diyarbakır	16,13
Ankara	45,20	Bitlis	15,55
Bursa	42,80	Muş	13,98
Nevşehir	38,38	Şırnak	13,90
Burdur	37,76	Ağrı	13,50
Yalova	37,25	Hakkari	13,16
Konya	37,03	Siirt	12,28

* Girişim Sayısı= $\frac{\text{(KDV Beyannamesi Veren İşyeri Sayısı)}}{\text{(İl Nüfusu)}} \times 1000$

Karadeniz (2014), “Türkiye’de ve Bölgelerde Girişimcilik” isimli çalışmada girişimcilik açısından bölgeler arasında önemli farklar olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Güven (2022), Türkiye’de girişimciliği etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmada benzer sonuçlara ulaşmış ve girişimciliğin bölgeler arasında farklı düzeylerde geliştiğini ifade etmiştir.

Yapılan araştırmalar, toplumların ekonomik büyüme ve gelişmelerinde girişimciliğin kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Çünkü yeni girişim ve yatırımlar bir taraftan yeni ürün ve/veya istihdam olanakları sağlarken diğer taraftan verimlilik ve etkinlikte iyileşme meydana getirmektedir. Bunun yanında ürün fiyatlarında düşüş, ekonominin yapısal dönüşümü ve daha geniş bir ürün çeşitliliği gibi hususlarda önemli düzeyde gelişim sağlanmasına katkı sunmaktadır (Calá vd., 2015: 2).

Küreselleşen ve rekabetin her geçen gün arttığı günümüzde girişimcilik ekonomik gelişme bakımından yüksek düzeyde önem arz etmektedir. Bununla birlikte günümüz insanının ihtiyaç duyduğu altyapı ve sosyal donatılar bir bölgede oluşturulmadan girişimciliğin gelişmesi olanaklı değildir. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bölge insanının memnuniyet düzeyini artırmakta ve o bölgeye kök salmalarını sağlamaktadır (Güven, 2022). Çünkü insanlar sahip oldukları yetenek ve

sermayelerini kullanabilmek için gerekli imkanlara ulaşamıyorsa, ya daha iyi imkanlar sunan bölgelere göç edecekler ya da yetenek ve sermayelerinden fayda elde edemeyeceklerdir.

2.3. İhracat

İhracat, öncelikle bölgesel ürünlere olan dış talepteki yükseliş nedeniyle üretim artışına ve ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Ayrıca karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan ürünlerde bölgeye rekabet avantajının sağlanması, pozitifölçek ekonomilerinden yararlanılması, üretimde uzmanlaşmaya gidilmesi ve kaynak dağılımında etkinliğin gerçekleştirilmesi yoluyla ekonomik gelişme üzerinde etkili olmaktadır (Çeştepe vd., 2019). Bunun yanında bir bölgede ihracatın gelişmesi birtakım pozitif dışsallıkları da beraberinde getirmektedir. Örneğin; Çalışkan ve diğerleri (2019), dış ticarete yaşanan artışın turizm sektörünün gelişmesini olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir.

Türkiye’de, özellikle 24 Ocak 1980 kararları neticesinde ihracata dayalı büyüme modeliyle ekonomide yapısal bir dönüşüm başlamış ve liberal ekonominin Türkiye’de karşılık bulmasıyla birlikte uluslararası pazarlarla uyum süreci hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir (Yenisu, 2019). Buna karşılık, aşağıdaki tabloda (Tablo 3) görüleceği üzere, ihracatın ülke geneline yayılması henüz gerçekleşmiş değildir.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre, Türkiye genelinde 2022 yılında yaklaşık 226 milyar Amerikan doları ihracat gerçekleşmiştir. Bu ihracatın yüzde 83,5'i, Tablo 3'te yer alan, en çok ihracat yapan

ilk 10 il tarafından yapılmıştır. Diğer taraftan ihracatta son sıradaki 10 il ise toplam ihracatın sadece yüzde 0,046'sını gerçekleştirmiştir.

Tablo 3: Türkiye'de İllere Göre 2022 Yılı İhracat Rakamları (Bin Amerikan doları) (Kaynak: TİM, 2022)

İl	2022	İl	2022
İstanbul	99.366.196	Erzincan	28.272
Kocaeli	19.238.881	Erzurum	26.816
Bursa	16.162.738	Kırıkkale	17.957
İzmir	13.918.814	Bitlis	10.624
Ankara	11.584.298	Bingöl	8.781
Gaziantep	10.523.349	Ardahan	4.669
Manisa	5.203.084	Muş	4.628
Sakarya	4.930.361	Kars	1.616
Denizli	4.702.476	Tunceli	755
Hatay	3.564.518	Bayburt	59
İlk 10 İl Toplamı	189.196.736	Son 10 İl Toplamı	104.178
TÜRKİYE TOPLAMI	226.596.266		

Bu tablo, Türkiye genelinde birçok bölgenin ihracatın ekonomik gelişme bakımından sağladığı avantajlardan çok az ya da hiç faydalanmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla söz konusu bölgeler ihracatın beraberinde getirdiği sektörel gelişmelerden de fayda sağlayamamaktadır. Tunç ve Kaya (2017), bölgesel kalkınma ve dış ticaret ilişkisini inceledikleri çalışmada ihracatın bölgesel gelişme açısından önemini vurgulamış ve ihracat bakımından bölgeler arasındaki farka dikkat çekmişlerdir.

Bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının azaltılması için ihracatın ülke geneline yaygınlaştırılması ve bu bağlamda gerekli yenilikçi destek ve mekanizmaların, yöresel ürünler ve doğal kaynakları da kapsayacak şekilde bölgelerin içinde buldukları koşullar dikkate alınarak oluşturulması yüksek düzeyde önem arz etmektedir.

2.4. Nüfus Dağılımı

İnsanların sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları önemli düzeyde değişim ve dönüşümler geçirmektedir. Söz konusu değişim ve dönüşümlerin temel nedeni olarak dünya genelinde iletişim, ulaşım ve enformasyon teknolojilerinde kaydedilen ilerlemeler görülmektedir. Bu değişim süreci, kırsal alanlarda veya az gelişmiş bölgelerde yaşayan nüfusta da yoğun olarak gözlemlenmekte ve bu bölgelerin cazibesini kaybetmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, az gelişmiş bölgelerde yaşama arzusu azalırken, insanlar gelişmiş bölgelerde yeni bir hayat kurma arayışına yönelmektedir. Sonuç olarak, başta genç eğitimli kesim olmak üzere nüfus göç etmektedir (Güven, 2017).

Göç olgusu, Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan itibaren yoğun olarak görülmüştür. Sanayi devrimi,

kentleşme, teknolojik ilerleme ve küreselleşme tarım sektörünü gelenekselden endüstriyele doğru dönüştürmüştür; sektördeki makineleşme süreci iş gücü ihtiyacını azaltmış ve kırsalda atıl duruma gelen iş gücünün şehirlere göçüne neden olmuştur. Yılmaz (2012) tarafından belirtildiği üzere “Şehirlerin eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlarda sahip olduğu alt ve üstyapı, az gelişmiş bölgelerde yaşayanlar için büyükşehirleri daha cazip hale getirmiş ve göçün yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir”.

2000 yılında 64.729.501 kişi olan Türkiye nüfusu, 2022 yılına gelindiğinde yüzde 31,74 oranında artarak

85.279.553 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2022). Ancak söz konusu nüfus artışı ülke sathına yayılmamış, aksine bazı bölgelerde yoğunlaşmıştır. Tablo 4’ te de görüleceği üzere, 2000 yılında ülke nüfusunun yüzde 46,02’si nüfusu en yüksek 10 büyükşehir belediyesinde yaşarken, 2022 yılı itibarıyla bu oran, yüzde 50,43’e yükselmiştir. Buna karşılık en az nüfusa sahip 10 ilde yaşayan nüfusun oranı ise aynı dönemde yüzde 2,06’dan yüzde 1,81’e düşmüştür. 2000-2022 döneminde en fazla nüfusu barındıran ilk 10 büyükşehir belediyesinde toplam nüfus yüzde 44,38 artarken, en az nüfusu barındıran son 10 ilde nüfus artışı sadece yüzde 15,60 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Yıllara Göre İllerin Nüfusu (Bin Kişi) (Kaynak: TÜİK, 2022)

Yıl	2000		2022					
	İl	Nüfus (bin kişi)	İl	Nüfus (bin kişi)	İl	Nüfus (bin kişi)	İl	Nüfus (bin kişi)
	İstanbul	11.076	Bartın	175	İstanbul	15.907	Sinop	220
	Ankara	3.889	Iğdır	174	Ankara	5.782	Iğdır	203
	İzmir	3.431	Çankırı	169	İzmir	4.462	Bartın	203
	Bursa	2.150	Artvin	167	Bursa	3.194	Çankırı	195
	Adana	1.879	Yalova	144	Antalya	2.688	Artvin	169
	Konya	1.835	Ardahan	122	Konya	2.296	Kilis	147
	Mersin	1.488	Gümüşhane	116	Adana	2.274	Gümüşhane	144
	Antalya	1.430	Kilis	109	Şanlıurfa	2.170	Ardahan	92
	Diyarbakır	1.317	Tunceli	82	Gaziantep	2.154	Tunceli	84
	Gaziantep	1.292	Bayburt	75	Kocaeli	2.079	Bayburt	84
Toplam		29.787		1.333		43.006		1.541

Bir bölgenin nüfus artışı yaşaması ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve bu büyüme özel sektörün güvenini artırarak yeni yatırımları beraberinde getirmektedir. Buna karşılık nüfusu azalan bölgelerde ise yerel yönetimlerin mali güçleri zayıflamakta ve ekonomik gelişme için ihtiyaç duyulan kaynak azalmaktadır (Coombes, 2010). Yalçın ve Kara’ya

(2016) göre, göçle ilişkili olarak tarımsal üretimde meydana gelen azalma, ithalatın artmasına yol açmakta; ayrıca tarımsal alanların işlenmemesi sonucunda kaynak israfı meydana gelmekte ve boş kalan bakımsız araziler erozyona uğramaktadır. Dolayısıyla göçün önüne geçilmesi bölgesel ekonomik gelişme bakımından vazgeçilemez bir unsurdur.

3. Sonuç ve Öneriler

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları bir taraftan göçü tetiklerken diğer taraftan ülkenin birçok kaynağının hak ettiği değeri alamamasına; dolayısıyla yoksulluğun belirli bölgelerde yaygınlaşmasına ve yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, ekonomik gelişim sürecinde önemli düzeyde rol oynayan beşeri sermaye, girişimcilik, ihracat ve nüfus dağılımı bakımından Türkiye'nin bölgeleri arasında yüksek düzeyde farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu farklılıklara güvenlik ile alt ve üstyapı sorunları eklenince bölgeler arasında başta ekonomik olmak üzere önemli düzeyde gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmaktadır.

Kamu hizmetlerinin ülke genelinde aynı standart ve çeşitlilikte sunulmamasının sonucu olarak başta iyi eğitilmiş kesim olmak üzere insanlar, kamu hizmetlerine erişim açısından daha iyi olanaklar sunan büyükşehirler göç etmektedirler. Bu durum göç veren bölgelerde nitelikli insan kaynağının azalması ve nüfus yoğunluğunun düşmesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle girişimciliğin gelişebilmesi için gerekli olan ekosistem oluşmamakta ve bir kısır döngü meydana gelmektedir.

Bu kısır döngüyü engellemek için ilk olarak yapılması gereken, dengesiz nüfus dağılımına sebebiyet veren göçü durdurmaktır. Dolayısıyla yaşam standartları bağlamında bölgeler arasında görülen eşitsizliklerin giderilmesi ve kamu hizmetlerinin ülke genelinde standartlaştırılması gerekmektedir. Bunu sağlamak için kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idareleri eliyle destek programlarının uygulanması önerilmektedir. Aynı zamanda kalkınmada öncelikli yörelerdeki mahalli idarelerin bütçeleri artırılmalı ve göçü azaltmaya yönelik yatırımları güçlü bir şekilde desteklenmelidir.

Ekonomik değer üretme açısından bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmak için her bölgenin beşeri sermayesinin korunması ve geliştirilmesi elzemdir. Dolayısıyla günümüz insanının talep ettiği gençlik merkezleri, çok amaçlı spor salonları, mesire

alanları gibi alt ve üstyapının az gelişmiş bölgelerde ivedilikle tamamlanması gerekmektedir. Aksi takdirde bu bölgelerdeki nüfus ve beşeri sermaye kaybı devam edecektir. Ayrıca beşeri sermayenin gelişimi için ihtiyaç duyulan bilim ve sanat atölyeleri, teknoloji sınıfları gibi yatırımlarla eğitim altyapısının güçlendirilmesi ve eğitim faaliyetlerindeki çeşitliliğin tüm bölgelerde yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Girişimciliğin az gelişmiş bölgelerde kuluçka merkezleri, teknoloji transfer ofisleri gibi yeni ve daha güçlü mekanizmalarla teşvik edilmesi yüksek düzeyde önem arz etmektedir. Kırsal nüfusun yoğun olduğu bölgelerde başta hayvancılık olmak üzere tarım sektörü önemli bir potansiyel sunmaktadır. Tarıma elverişli ve atıl durumda bulunan kamu arazilerinin ekonomiye kazandırılması son derece önemlidir. Gerek sektörün rekabet gücünün artırılması için ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının karşılanması gerekse yeni istihdam imkanları yaratılması açısından girişimcilik bu alanda mutlaka güçlü bir şekilde teşvik edilmelidir. Çünkü tarımsal faaliyetlerdeki verimlilik artışı kırsalda kişi başına düşen gelirin artırılmasında önemli bir role sahiptir.

Bunun yanında yöresel ürünler ve doğal kaynaklar da son derece önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptirler. Zira yöresel ve doğal kaynaklara dayalı ürün imalatının, hammadde tedarikinden ürünün imal edilip paketlenmesine kadar süren zincir boyunca üretilen tüm katma değer kendi bölgesinde kalmakta ve bir taraftan kırsalda yaşayıp hammadde üreten kesimin gelirini artırırken diğer taraftan markalaşma süreciyle birlikte artan talebi karşılamak için girişimciliği tetiklemektedir.

Girişimciliğin düşük gelirli bölgelerde yaygınlaşmasıyla birlikte bu bölgelerden yapılan ihracat da artış gösterecektir. Bu durum, hem nitelikli insan kaynağı için yeni istihdam olanaklarının artmasına hem de yeni yatırımların yapılması sürecine ivme kazandırılmasına katkı sunacaktır. Ayrıca ihracat artışı, kaynakların daha verimli kullanılmasını ve hizmetler sektörünün gelişmesini beraberinde getirecektir.

Bilgilendirme

Çatışma Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Fon Desteği

Bu Çalışmada herhangi bir resmi, ticari ya da kar amacı gütmeyen organizasyondan fon desteği alınmamıştır.

Etik Standartlara Uygunluk

Yazar tarafından Çalışmada kullanılan araç ve yöntemlerin Etik Kurul İzni gerektirmediği beyan edilmiştir.

Etik Beyanı

Yazar tarafından bu Çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu; yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir.

Kaynakça

- Ak, M. Z., Aydın, M. K. ve Dindar, M. (2015). Terör ile Büyüme Arasındaki İlişki: Literatür İncelemesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-16.
- Bakırcı, F., Ekinci, E. D. ve Şahinoğlu, T. (2014). Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 281-298.
- Bakkal, M., Bakkal, S. ve Yıldırım, H. (2018). Türkiye’de Bölgesel Ekonomik Dengesizlikler ve Çözüm Yolları. *Social Sciences Studies Journal*, 4 (15), 799-809.
- Barbak, A. (2017). Türkiye’de Kamu Politikası Sürecinde Güvenlik-Kalkınma Bağı: Ulusal Kalkınma Planları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (18), 263-288.
- Berber, M., Baday Yıldız, E. ve Atasoy Dindaroğlu, Y. (2013). Bölgesel Beşeri Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesi: Piramit Model. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 1-18.
- Bogdański, M. (2012). Modern Theories of Regional Development-A Review of Some Concepts. *Oeconomia Copernicana*, 3 (2), 25-41.
- Calá, C. D., Arauzo-Carod J. M., and Manjon-Antolín M. (2015). “The Determinants of Entrepreneurship in Developing Countries”, Nülan Deposited Documents 2125, Universidad Nacional de Mar del Plata, Facultad de Ciencias Economicas, <http://nulan.mdpu.edu.ar/2125/1/calá.2015.pdf>, (Erişim tarihi: 21.10.2018).
- Capello, R. (2011). Location, Regional Growth and Local Development Theories. *AESTIMUM* (58), 1-25.
- Coombes, M. (2010). *Migration and Regional Development: A Research Review*. Paper presented to the OECD WPTI Workshop, Paris.
- Çalışkan U., Saltık I. A., Ceylan R., and Bahar O. (2019). Panel Cointegration Analysis of Relationship Between International Trade and Tourism: Case of Turkey and Silk Road Countries. *Tourism Management Perspectives*, (31), 361-369.
- Çeştepe H., Yıldız H. ve Avcı G. M. (2019). İhracata Dayalı Büyümede Kurumların Rolü: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Maliye Dergisi*, (177), 40-69.
- Duluççu, M. ve Sayın, M. (2020). Yerel ve Bölgesel Ekonomik Kalkınma Perspektifinde Bölgesel Rekabetçilik Yaklaşımları ve Bölgesel Sektörel Rekabetçilik Üzerine Değerlendirmeler. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 2 (Özel Sayı), 1-19.
- Emirkadı, Ö. (2019). Ekonomik Kalkınma ve Beşeri Sermaye İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 97-116.
- Elvan, L. (2012). Bölgesel Gelişme ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları, Discussion Paper, No. 2012/6, Turkish Economic Association, Ankara, 96-114.
- Eraydın, A. (2004). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt-1, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı ve Pamukkale Üniversitesi yayını,126-146.
- Eser, K. ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1 (2), 41-56.
- Feldman, M., Hadjimichael, T., Lanahan, L., and Kemeny, T. (2016). The Logic of Economic Development: A Definition and Model for Investment. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 34 (1), 5-21.
- Güven, O. (2017). Türkiye Kırsal Kalkınma Politikalarının Analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (63), 209-227.
- Güven, O. (2022). Türkiye’de Girişimciliği Etkileyen Faktörler. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 206-213.
- GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı). (2022). “İstatistikler”, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/20211.htm, (Erişim tarihi: 16.02.2023).
- İşık, N. ve Kılınç, E.C. (2011). Bölgesel Kalkınmada AR-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (2), 9-54.
- Karataş, M. ve Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), 29-55.
- Karadeniz, E. (2014). “Türkiye’de ve Bölgelerde Girişimcilik”, <https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/GEM-2014.pdf>, (Erişim tarihi: 05.03.2024).
- Karlsson C., and Johansson B. (2006). “Regional Development and Knowledge”, Electronic Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 76, Royal Institute of Technology, CESIS (Centre of Excellence for Science and Innovation Studies), https://www.researchgate.net/publication/251378434_Regional_Development_and_Knowledge, (Erişim tarihi: 05.12.2023).

- Keskin, H. ve Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 271-293.
- Kuznets, S. (1967). *Population and Economic Growth*. Proceedings of the American Philosophical Society. Madison: University of Wisconsin Press.
- Mishra, P. K. (2011). The Dynamics of Relationship Between Exports and Economic Growth in India. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 4 (2), 53-70.
- Naudé, W. (2013). “Entrepreneurship and Economic Development: Theory, Evidence and Policy”, IZA Discussion Paper Series, Discussion Paper No 7507 <http://ftp.iza.org/dp7507.pdf>, (Erişim tarihi: 07.04.2020).
- Özkan S. D. ve Beyazlı D. (2018). Bölgesel Gelişmişlik Düzeyinin Belirlenmesine İlişkin Veri Seti Sorunsalı: Eleştiri ve Öneriler. *Planlama*, 28 (1), 22-39.
- Panth P. (2021). Economic Development: Definition, Scope, and Measurement. In W. Leal Filho, A. M. Azul, L. Brandli, A. Lange Salvia, P.G. Özuyar, T. Wall (Eds.), *No Poverty. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*. Cham: Springer, 2-38.
- Scott A. J., and Storper, M. (1992). *Pathways to Industrialization and Regional Development*. Newyork: Routledge.
- SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı). (2012). TRA’de Göç Olgusu: Sebep ve Sonuçlar Bağlamında Analitik Bir Araştırma, *Kars*, 1-163.
- Sevim Y. ve Özpolat A. (2017). Terörün Kırsal Kalkınma ve Göç Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54), 617-625.
- Sönmez, A. ve Toksoy A. (2014). Türkiye’de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi*, XXI, 2, 41-58.
- TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi). (2022). “İhracat Rakamları”, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, (Erişim tarihi: 27.11.2023).
- Toma, S. G., Grigore, A. M., and Marinescu P. (2014). Economic Development and Entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, VIII, 436 – 443.
- Tunç, H. ve Kaya, M. (2017). Bölgesel Kalkınmada Dış Ticaret Sektörünün Rolü ve Sorunları: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (627), 59-71.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2021). “İl Bazında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2021-45619>, (Erişim tarihi: 27.11.2023).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2022). “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685>, (Erişim tarihi: 28.11.2023).
- Unger J. M., Rauch A., Frese M., and Rosenbusch, N. (2011). Human Capital and Entrepreneurial Success: A Meta-Analytical Review. *Journal of Business Venturing*, 26 (3), 341-358.
- Upreti, P. (2015). Factors Affecting Economic Growth in Developing Countries. *Major Themes in Economics*, 17, 37-54.
- World Economic Forum. (2016). “The Human Capital Report 2016”. https://www3.weforum.org/docs/HCR2016_Main_Report.pdf, (Erişim tarihi: 04.01.2024).
- Yalçın, G. E. ve Kara, F. Ö. (2016). Kırsal Göç ve Tarımsal Üretim Etkileri. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 20 (2), 154-158.
- Yavan, N. (2012). Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekansal ve İstatistiksel Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10 (1), 9-37.
- Yenisu E. (2019). Türkiye’de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 1175-1193.
- Yılmaz, M. (2012). Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 33, 161-188.
- Yılmaz, S. C. (2023). Türkiye’de Nüfus Artışı ve Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (2), 313-329.